

KATEDRA HISTORIE PEDAGOGICKÉ FAKULTY

BOHEMIAE
OCCIDENTALIS
HISTORICA

1/2016

Plzeň 2016

STUDIE

Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci (Život předbělohorského rytíře)¹⁾

Radka Behenská

Abstract: The study focuses on life of the lesser nobleman Jan Jeníšek of Újezd and Svrčovec and it is defined in the context of both his bourgeoisie ancestors' acts and his successors who got promoted to aristocracy. The study thus reflects social increase and proprietorial growth of the family that had been previously accepted among the nobles.

Key words: bourgeoisie, gentry, Prague, Klatovy, Svrčovec, estate, official, 16th century

Pestrý život Jana Jeníška z Újezda přitahuje pozornost historiků již od 19. století. Nebýt však jeho (v rámci nižší šlechty první poloviny 16. století vsutku výjimečné) záliby v psaném zaznamenávání všech podstatných i zcela marginálních aspektů svého dlouhého života, neexistoval by základní pramen, a tím i důvod, proč se jeho osobností blíže zabývat. Zůstaly by patrně jen zápisy o majetkových převodech, dlužích a soudních sporech v rozličných kvaternech desek zemských, případně i v jiných pramenech centrálních úřadů. Při troše štěstí by se jeho osoba mihla v torzovité korespondenci jeho současníků a humanističtí básníci by mu věnovali několik vzletných řádků ve svých básních.

Jan Jeníšek důsledně evidoval odeslanou i přijatou korespondenci, kterou pečlivě třídil a rozdělával do truhel podle stavovské příslušnosti pisatelů. Kromě toho si pořizoval také opisy této korespondence, dlužních zápisů i kvitancí při jejich splácení. Pečlivě si také zapisoval vývoj nejrůznějších sporů svých „sousedů“, ve kterých Jan Jeníšek vystupoval v roli rozhodce (prostředka) či smluvce. V neposlední řadě věnoval velkou pozornost hospodaření a správě svého nevelkého statku Svrčovec nedaleko Klatov. Všechny tyto informace si Jan Jeníšek zaznamenával v rozmezí let 1539 až 1561 do tzv. Register bílých, jak je sám nazval. O tom, že vedení Register bylo Jeníškovým celoživotním zájmem, svědčí fakt, že si takových knih vedl hned několik.²⁾ Z diplomatického hlediska bychom mohli Registera bílá nejspíše charakterizovat jako soukromou památnou knihu smíšeného charakteru. Nicméně s tím dovětkem, že tematická šíře i formální charakter obsažených zápisů osciluje v mnoha polohách mezi registry korespondence a prameny účetní povahy, tudíž že nelze Registera jednoznačně zařadit do žádné zažité kategorie archivních pramenů.³⁾

1) Stať částečně vychází z diplomové práce s názvem *Všední život nižšího šlechtice: Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci podle jeho register*, obhájené v září 2015 na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

2) Nejstarší registra, která si Jeníšek vedl, byla Registera červená, jež se však do dnešní doby nedochovala a o jejichž existenci víme jen ze zmínek v Registerch bílých. Třetí a nejmladší známá Registera jsou tzv. Registera žlutá. Bílá i Žlutá registra jsou uložena v Archivu Národního muzea, Sběrka rukopisů, inv. č. 288, Registera bílá Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci 1539–1561; tamtéž, inv. č. 288 b, Registera žlutá Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci. Registera bílá obsahují 306 foliových listů a jsou psána českou novogotickou kurzívou. Viz také Radka BEHENSKÁ, *Registera bílá Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci – pramen pro studium každodennosti nižší šlechty v 16. století*, in: *Minulostí Západočeského kraje* 48, 2013, s. 9. Bližší popis pramene viz též, *Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci* (DP), s. 17–18.

3) Vyjma obsáhlých hospodářských zápisů se v Registerch totiž objevují také prvky deníkových záznamů, částečně slouží jako kopiář. Hospodářské poznámky jako takové jsou známy z městského prostředí např. od lounského měšťana Jana Zákostelského, který si je zapisoval v letech 1553–1574. Viz R. BEHENSKÁ, *Všední život*

Primárně se Registra bílá zaměřují na konkrétní Jeniškovy hospodářské a veřejnoprávní aktivity a jejich detailní popisy. V jejich rámci se spíše okrajově zmiňuje také o své úřednické kariéře, o rodině, nebo třeba o svém patronu a zřejmě i dosti blízkém příteli Adamu ze Šternberka. Tyto spíše soukromé zmínky nás budou na následujících řádcích zajímat přednostně, protože tento příspěvek se zaměřuje na popis a průběh pestrého života Jana Jeniška z Újezda. Nástin životní pouti autora Register by se jistě zdál neúplný bez znalosti jakéhosi rodového kontextu, tedy pokud bychom pominuli prostředí, z jakého pocházel a kam vedly kroky jeho následovníků. Zmíníme tak počátky rodu Jenišků z Újezda a především Janova otce Jana staršího Jeniška i některá zajímavá zjištění týkající se jeho významnějších následovníků. Důraz však bude kladen na osobu samotného Jana Jeniška a (pokud možno) chronologické vylíčení jeho životní cesty. Vedle úřednické kariéry a majetkového vzestupu si přiblížíme také jeho rodinný život. Práce staví jak na vybraných pramenech centrálních institucí typu desek zemských, register komorního soudu a podobně, tak i na soukromých poznámkách autora z Register bílých a zjištěních dosavadní literatury.

Životopisnou stať Jenišků z Újezda zpracoval autor vystupující pod pseudonymem Věkoslav Třemšínský⁴⁾ na stránkách Klatovských listů, který přispěl množstvím informací o Jenišcích zejména v pramenech zemského a komorního soudu. Často z těchto pramenů doslovně opisuje zápisy týkající se Jana Jeniška a jeho rodiny. Stranou nesmí zůstat ani mravenčí práce Vojtěcha Jaromíra Nováčka, který v roce 1894 uveřejnil svůj článek a edičně vydal části Register bílých na stranách Muzejníku a později také Českého lidu. Vedle těchto autorů Registra bílá pročetl také Jindřich Vančura, který mnoho zajímavostí otiskl ve svém velkém díle o dějinách královského města Klatov. Nelze opomenout Augusta Sedláčka, Martina Koláře a mnoho dalších autorů šlechtických encyklopedií. Nejnověji se k dějinám rodu vyjádřili Radek Bacík a Věra Smolová, kteří přispěli ke studiu dalšími novými zjištěními a poukázali na do té doby nevyužité prameny.⁵⁾

Jan starší Jenišek z Újezda⁶⁾

Pro dosavadní studium poměrně překvapující informace k dějinám Jenišků přináší spisek o založení jezuitské koleje v Březnici Příbíkem (Jeniškem) z Újezda v roce 1650. Zde se

nižšího šlechtice, s. 16.

4) Vlastním jménem Alois Hovorka. Mnoho dalších autorů využilo Registra bílá pro svá specializovaná témata, kterých pramen nabízí velké množství. Například pro dějiny odívání čerpal z Register Zikmund Winter, vývoj počasí zkoumali autoři Krša a Šamaj, partikulární školství Martin Holý a v neposlední řadě také Jaroslav Čechura, kterému děkuji, že mě na pramen upozornil. Viz R. BEHENSKÁ, *Registra bílá*, s. 9–10.

5) Věkoslav TŘEMŠÍNSKÝ, Jeniškové z Újezda. Historická črta od Věkoslava Třemšínského, Klatovské listy (dále jen KL) 8, 1889, č. 36, 37, 38, 39, 41, 47, 51; 1890, č. 3, 5, 8, 9. Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, Jan Jenišek z Újezda a na Svrčovci – Zprávy o životě jeho a některé ukázky z jeho pamětí, Časopis Musea Království českého 68, 1894, s. 237–257, s. 397–409; týž, Růže z Jericha v staročeském zvykosloví štedrovečerním, Český lid 3, 1894, s. 41–42; týž, Z hospodářských zápisek Jana Jeniška z Újezda a na Svrčovci /o hospodářství polním/, Český lid 14, 1905, s. 283–292; týž, /hospodářství luční a chov ovec/, tamtéž, s. 323–326. August SEDLÁČEK, Hrady, zámky a tvrze Království českého 9, Praha 1996; Martin KOLÁŘ, Ottův slovník naučný 13, heslo: Jenišek z Újezda, Praha 1898. Jindřich VANČURA, Dějiny někdejšího král. města Klatov 1–2, Klatovy 1927–1936. Radek BACÍK, Příbík Jenišek z Újezda. Úředník v pobělohorské době, Diplomová práce Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2007; týž, Příbík Jenišek z Újezda, pobělohorský úředník, Časopis Národního muzea – řada historická 176, č. 3–4, 2007, s. 161–193. Pro tuto stať jsem vycházela z autorovy diplomové práce. Nejnověji k Příbíkovi a dějinám rodu Věra SMOLOVÁ, Příbík Jenišek z Újezda (úvodní studie), in: Heraldická ročenka 2013, CD-ROM Bohemikální erbovníky a heraldické památníky II, Praha 2013.

6) K oddělení otce a syna stejného jména bylo pro přehlednost použito přívlástků starší a mladší. V pramenech se takovéto jejich označení nevyskytuje.

dozvídáme, že za vlády Jiřího z Poděbrad byl nějaký Jeníšek vyslán z Čech na Moravu, aby bránil město Hradiště proti uherským vojskům Matyáše Korvína. Nejprve zajistil věrnost města českému králi Jiřímu a poté udatně a úspěšně bránil město obležené Uhry. Král Jiří se Jeníškovi odvděčil dary – domem a dalšími požitky v tomto městě. Průčelí onoho domu údajně ještě v době sepsání oslavného spisku (patrně 2. pol. 17. století) neslo do kamene tesaný erb Jenišků. Tento Jeníšek se osvědčil ve válce i v době míru za vlády Vladislava Jagellonského. Proto jeho syna Jana Jeniška z Újezda týž král ustanovil správcem svého královského domu a dvora. Spisek dokonce zmiňuje, že Jeníšek shromáždil vojsko a chránil královský dům proti útoku Pražanů, kteří „zkaženi herezí“ připravovali rebelii (neboť král Vladislav prodléval převážně v Uhrách). Tím Jeníšek podnítl zášť mnohých proti sobě, takže král byl nucen listem daným v Budíně 1502 světit Jana v ochranu nejvyšších zemských úředníků a pokud by se Janovi přihodilo něco špatného, chtěl to král považovat za křivdu proti svému královskému majestátu. Volný překlad latinského textu ze 17. století odkrývá mnoho nových informací, které se však zatím nepodařilo jinými prameny ověřit a potvrdit. Pripustíme-li pravdivost jádra informací v oslavném spisku, pak nemůžeme vyloučit účast dosud neznámého předka rodu Jenišků při obraně (Uherského) Hradiště před Uhry ani obranu královského městského paláce Janem starším Jeníškem před útokem kacířů. Lze se jen domnívat, že druhá zmiňovaná informace se vztahuje k pražským událostem v roce 1483.⁷⁾ Jelikož tyto dějiny Jenišků jsou poprvé zmiňovány v oslavném spisku pravděpodobně až z doby 17. století, bude nutné fakta ověřit dalším výzkumem.

Prvním prameny bezpečně doloženým předkem Jana Jeniška z Újezda je jeho otec Jan z Domažlic řečený Jeníšek,⁸⁾ který se v dosud známých pramenech poprvé objevuje ve zprávě o nákupu staroměstského domu č. p. 2 zvaného U Kohouta/Kokota, přímo sousedícím se Staroměstskou radnicí. Jan starší koupil tento dům v roce 1485 od Magdaleny, vdovy po Václavu Chanickém a manželky Jiřího zlatníka za 320 zlatých uherských. V roce 1488 nechal Jan zapsat na tomto domě své ženě Elišce Kanické z Čachrova věno ve výši 75 kop grošů českých [dále kgč].⁹⁾ Zřejmě v této době se tedy podruhé oženil.¹⁰⁾ Už k roku 1485 Jan Jeníšek vystupuje v pramenech jako pražský měšťan.¹¹⁾ V období od 29. ledna 1489 do 21. června 1490 se pak objevuje v seznamu staroměstských konšelů.¹²⁾ Jak se dozvídáme ze tří listin Vladislava II. z let 1500 a 1502, Jeníšek zastával funkci královského správce Týnského dvora, tzv. Ungeltu. V rámci této funkce měl objíždět se třemi koňmi a pacholky silnice Království českého a dohlížet na řádný výběr celních poplatků. Zřejmě za dobré plnění úkolů obdržel poplatek zvaný „tunnales“ vybíraný v Ungeltě. Zároveň ho panovník pověřil správou a řízením týnského dvora a stejně jako jeho předchůdce zde mohl po dobu služby užívat dům. V roce 1502 vzal panovník Jeniška pod svou zvláštní ochranu a potvrdil jej ve funkci týnského správce. Tato listina nejspíše navazuje

7) SOA Praha, VS Březnice, inv. č. 6409, kart. 874, sign. I-8, fol. 3rv.

8) Jindřich Vančura opravil Josefa Teigeho v latinské podobě jména Jana Jeniška z *Johannes Jenissek de Domažlic na Johannes de Domažlic dictus Jeníšek*, přičemž oba citovali z dnes nedochovaného rukopisu Archivu města Prahy č. 2106, fol. 151. Viz J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov 1*, s. 296; Josef TEIGE, *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620) I. Staré město pražské 1*, Praha 1910, s. 225.

9) Archiv Hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů 94 I, fol. 74.

10) J. TEIGE, *Základy starého místopisu*, s. 225 uvádí chybný rok 1480, zatímco J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov 1*, s. 296, pozn. 2 jej opravil na rok 1488.

11) Josef TEIGE, *Seznamy staroměstských měšťanů*, in: Almanach královského hlavního města Prahy 6, 1903, s. 144.

12) Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1893, s. 279.

na spor mezi ungeltním úředníkem Janem Poutníkem z Radnic se zástupci Českých Budějovic, kteří Poutníkovi zakazovali proclívat zboží a mařili jeho úřední povinnosti.^{13]}

Ve třech listinách krále Vladislava je Jan starší Jeníšek oslovován jako slovatný a uváděn s predikátem. Zřejmě někdy v 90. letech 15. století obdržel od panovníka erb a začal se psát s predikátem „z Újezda“. Stal se tedy erbovníkem, popřípadě erbovním měšťanem.^{14]} Stále nám však uniká Jeníškův skutečný původ a cesta, během níž byl přijat mezi pražské měšťany a získal si oblibu samotného panovníka. Jak z listin vyplývá, velkou roli v jeho kariéře hrála Jeníškova píle a entuziasmus. Při pátrání po původu predikátu „z Újezda“ se však dostáváme do slepé uličky. Nehledě na to, že Újezdů jako územních celků vznikajících za vnitřní kolonizace od 12. století se na našem území nachází stovky. I přes dobové zvyklosti určovat si predikát podle místa, které dotýčný vlastnil,^{15]} nejsme s to tento Újezd bezpečně identifikovat. Někteří badatelé se o to pokusili. Radka Bacíka studium genealogických sbírek přivedlo k Újezdu u Bíliny a také k blízkému Jenišovu Újezdu (dnes součást Bíliny), nicméně doloženo je pouze dočasné vlastnictví majetku (dědin) Janem Jeníškem v Libčevsi ve vzdálenějším okolí Bíliny.^{16]} Věkoslav Třemšínský uvažuje nad možným spřízněním Jeníšků z Újezda s Boubínskými z Újezda, zároveň však předkládá mnoho dalších rodů, které používaly predikát „z Újezda“.^{17]} Podle mého mínění se nabízí ještě přinejmenším jedna oblast, ve které můžeme hledat původ rodu Jeníšků. Tou je Domažlicko, čemuž napovídá jak podoba jména Jana staršího Jeníška objevující se v nedochované staroměstské knize (*Johannes de Domažlic dictus Jeníšek*), tak i původ jeho

13] Tři listiny viz Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské* XVIII, Praha 1900, s. 224, 226–227. O sporu s Budějovickými V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeníškové z Újezda*, KL 8, č. 36, 1889, s. 1; KL 8, č. 37, 1889, s. 1. Třemšínský cituje desky dvorské, dnes je však příslušná kniha zápisů komorního soudu ve fondu Komorní soud, Registra 1 svědomí, kniha 90, s. 55, 56. Obecné souvislosti sporu s Budějovickými viz Josef MAČEK, *Jagellonský věk v českých zemích* (1471–1526) 1, Praha 2001, s. 120.

14] Významu pojmu erbovník a erbovní měšťan se věnoval také J. MACEK, *Jagellonský věk* 2, s. 371. Podle něho je pojem erbovník přesnější, neboť se o erb kromě měšťanů ucházeli také svobodníci, bojovníci či dokonce poddaní. Nejvíce adeptů šlechtictví pocházelo z řad měšťanů, a proto se často setkáváme pouze s označením erbovní měšťan. Viz také Vladimír KLECANDA, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku. Příspěvek k dějinám nižší šlechty*, Časopis archivní školy 6, 1928, s. 7.

15] Noví erbovníci si vybírali predikát většinou podle svobodného statku, na kterém se zakoupili. Tamtéž, s. 6, 9.

16] R. BACÍK, *Příbik Jeníšek z Újezda*, s. 5. Srov. V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 239, pozn. 6., který pramenně dokázal držbu Libčevsi Janem starším Jeníškem. Opis obnovy deskového vkladu z roku 1506 viz také Registra bílá, fol. 276r.; Jenišův Újezd je obec zaniklá v důsledku těžby uhlí ve druhé polovině 20. století. <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=909>>, [27. 7. 2015].

17] Tento nápad převzal od Bartoloměje Paprockého z jeho Diadochu a jeho pravdivost nedoložil. V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeníškové z Újezda*, KL 8, č. 36, 1889, s. 1. August Sedláček nedokázal lokalizovat místa, na něž odkazuje predikát Boubínských z Újezda. Doložil jen, že jde o starou vladyckou rodinu, která měla na erbu (uprostřed štítu) mouřenína, avšak starší pečetě zobrazují hlavu „jeřabatou“ s oslím uchem nebo „bláznovskou“ čepicí. Ve druhé polovině 15. století sídlili Boubínští na Střele, Drslavicích a Cholticích. *Ottův slovník naučný* 4, Praha 1891, s. 475–476. Totožnost predikátu „z Újezda“ a podobnosti erbu v postavě mouřenína by mohly signalizovat, že oba rody měly něco společného. Erb Jeníšků z Újezda měl na příčné dělení štítu černé a zlaté barvy jednorozče ve skoku, hledícího vlevo, v opačných barvách než jsou pole štítu. Jako klenot erbu vystupuje polovina těla muže (mouřenína) v černém oděvu s bílým límečkem a čepičkou na hlavě (objevuje se i varianta bez čepice), který ve zvednuté pravé ruce drží zlatý palcát a levou rukou se opírá dlaní o bok. Nutno dodat, že vycházíme z podoby erbu, jak jej prezentují prameny 16. století za předpokladu, že se barvy neměnily. Rozdílné v porovnání s Jeníškovským erbem 17. století jsou zobrazování právě postavy mužů, mají jiné postavení těla, jinou tvář, oděv i čepici. Například na vyobrazení erbu Jenišků v prvním vydání Matthioliho *Herbáře* z roku 1562 se setkáváme s kudrnatým mužem bez čepice, který má na sobě oděv opatřený bílým límcem. Podoba jeníškovského erbu tedy nebyla v 16. století zcela jednoznačná, což činí v případě možných porovnávání značně obtížné. Porovnání erbů nabízí kniha Martiny HRDINOVÉ, *Erby ctihodné šlechty slavného Království českého. Edice a analýza dvou erbovníků české šlechty z 80. let 17. století*, hesla Boubínští z Újezda, č. erbu 55, Jeníškové z Újezda, č. erbu 270, Praha 2013.

druhé manželky Elišky pocházející z Kanic na Domažlicku.^{18]} Společný původ manželů mohl jistě sehrát svoji roli při seznámení. Tyto teorie však zatím zůstávají nepodloženy.^{19]}

Další prameny doložené zprávy o Janu st. Jeniškovi se váží až k roku 1503, kdy prodává svůj dům U Kohouta za 245 kop Janu Penízkoví.^{20]} O dva roky později jeho životní pout' končí, neboť vdova Eliška předala listy na úročné peníze, hotovost i různé svršky Burianu Halěři, novoměstskému měšťanu a zeti Jana Jeniška. Sama Eliška už v srpnu stejného roku odkázala své majetky jedinému synu Janovi.^{21]} Zároveň mu zvolila z řad svých příbuzných poručníky, kteří měli dohlédnout, aby s ohledem na jeho mládí zacházel se zděděným majetkem s rozvahou. Poručníky se stali Otík Kamýcký, místosudí Jindřich z Běšin, Eliščin bratr Bohuslav z Čachrova a Jan z Čachrova.^{22]}

Jan starší Jeníšek se oženil celkem dvakrát. První žena Dorota měla dříve za manžela mečíře Pavla, který ji obvěnil 300 kopami grošů míšeňských [dále kgm] a Janovi povila zřejmě dvě dcery.^{23]} Jedna z dcer Jeniška a Doroty pojala za manžela pražského měšťana Víta Chlivce a druhá Kateřina Buriana Halěře.^{24]} Potomci z těchto manželství a tedy vnuci Jana st. Jeniška později upomínali Jana Jeniška mladšího z dědictví 50 kgm, které jim jejich dědeček odkázal na smrtelné posteli. Dědic majetku Jan mladší Jeníšek se jim tuto částku dlouho zdráhal vyplatit. Dlouholetý spor skončil ve prospěch žalujících stran až v roce 1532.^{25]}

Na životě Jana st. Jeniška z Újezda je patrný jeho poměrně rychlý společenský vzestup. Stal se pražským měšťanem, posléze erbovníkem a královským úředníkem. I v osobní rovině bychom mohli cítit jistou snahu o postup ve společenské hierarchii ve druhém sňatku, když se oženil s dcerou z vladyckého rodu Eliškou Kanickou. Jeniška staršího bezesporu kusé prameny charakterizují jako evidentně pracovitého a cílevědomého člověka. Podařilo se mu nabýt majetku, který posléze naplno využil jeho syn Jan z druhého manželství.

18] *Ottův slovník naučný* 13, Praha 1898, s. 919.

19] Nepodařilo se nalézt další relevantní prameny, které by tezi potvrdily, a to ani v SOKA Domažlice.

20] O tom, do jaké doby dům Jan starší Jeníšek vlastnil, nepadá v literatuře jistota. Josef Teige uvádí rok 1503 jako rok prodeje domu Janu Penízkoví, ale Jindřich Vančura rok 1505. Teige vycházel z trhové knihy Starého města pražského, číslo 2107, která shořela v květnu roku 1945. J. TEIGE, *Základy starého místopisu*, s. 226, pozn. 10; J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov* 1, s. 296, pozn. 2.

21] Eliška Kanická měla mimo jiné zapsáno 250 kgč na dědinách v Podviní a Vysočanech, ze kterých jí plynul roční plat ve výši 17 kop. V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 239.

22] Za poručníky byli vybráni Otík Kamýcký, místosudí Jindřich z Běšin, Eliščin bratr Bohuslav z Čachrova a Jan z Čachrova. Národní archiv Praha, Desky zemské, sign. DZV 252, fol. A 16, 17.

23] J. TEIGE, *Základy starého místopisu*, s. 226.

24] Třemšínský s otazníkem uvádí jako manžela Kateřiny Petra Halěře z Jičíněvsi, zatímco Jindřich Vančura tvrdí, že Burian Halěř byl zetěm Jana mladšího Jeniška. Tvrzení Vančury podporují další zápisy v Registrech komorního soudu. Viz V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeniškové z Újezda*, Klatovské listy 8, 1889, č. 37, s. 1.

25] Tamtéž, č. 37, 49 a 50, s. 1–2. Jan starší Jeníšek odkázal na smrtelné posteli 50 kgč svému vnuku Janovi, synu Víta Chlivce a Jan toto své právo postoupil svému bratru Alešovi. Vít Chlivec, švagr Jana mladšího Jeniška, měl za ženu jednu z jeho sester. Mnohaletý spor skončil výplatou peněz Aleši Chlivcovi od Jana Jeniška. Věkoslav Třemšínský se zmiňuje o dvou dcerách Jana staršího a o vnuku Aleši, nožíři z Prahy a synu Víta Chlivce. Kromě toho Radek Bacík vysledoval další vnuky, kteří se hlásili k majetku svého děda. Šlo pravděpodobně o další potomky dcer Jana staršího Jeniška. Všichni byli měšťského původu a neužívali dědova jména ani predikátu. R. BACÍK, *Přibík Jeníšek z Újezda*, s. 6; V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeniškové z Újezda*, Klatovské listy 8, 1889, č. 38, s. 1.

Jan mladší Jeníšek z Újezda

Tak jako v případě otce Jana staršího, ani u syna neznáme datum narození. Podle charakteru zápisů desek zemských lze usuzovat, že v roce 1506 byl Jan mladší už dospělý, neboť vystupuje jako právně plnoprávný.^{26]} V říjnu roku 1510 zakoupil Jan Jeníšek od svého strýce z matčiny strany Jana Kanického z Čachrova^{27]} zboží vázané k tvrzi a dvoru Svrčovec nedaleko královského města Klatov. Zboží obsahovalo tvrz a ves Svrčovec s dvorem, pustý hrad Komošín, mlýn na Úhlavě, krčmu, dva poddané v Poleňce, půl dvora v Lučici a jednu poustku. Jeníšek později přijal také další nabídku Kanického na část lesa Běleč a území mezi lesy Běleč^{28]} a Doubrava. Za všechno měl Jeníšek zaplatit 1700 kgm. Zaplatil nejprve 1115 kgm a na příštího svatého Jiří měl doplatit zbytek sumy. Kanický si podržel na Svrčovci byt do splacení částky následujícího roku. Trhová smlouva zaznamenala i to, že Kanický měl osít pole a na jaře se s Jeníškem měli spravedlivě rozdělit o úrodu. Co se týkalo rozdělení ryb, dohodli se, že když ryb bude dostatek, tak jich část Jeníšek dostane, pokud ne, měl se Jan Jeníšek porozhlédnout po části lesa, a pokud by se mu líbil, tak by mu jej Kanický také nabídl k odprodeji. Jeníšek tímto způsobem získal za 30 kgm část lesa mezi Bělčí a Doubravou. K úplnému vyrovnání zbývalo ještě nechat opravit stoku, kterou šla voda z řeky Úhlavy na svrčovecký rybník na náklad Jana Jeníška.^{29]} Na jaře roku 1511 se Jan Jeníšek přistěhoval na Svrčovec. Kruhovou tvrz postavenou nedaleko řeky Úhlavy obepínal vodní příkop a za ním se nacházela přilehlá ves.

Jan Jeníšek odchodem z Prahy dal najevo svůj záměr plně se začlenit mezi osobně svobodné obyvatele země. Využil příznivé doby, kdy podobný postup zemské právo umožňovalo. Erb se asi do konce 15. století považoval za znamení vladectví a urozenosti. Pokud daná osoba obdržela erb, získala tím právo zápisu svého svobodného majetku do desek zemských. Erb se získával buď udělením od panovníka, nebo v případě svobodných měšťanů bylo možné učinit vlastní výběr erbu i predikátu jako znamení starobylé svobody. Pokud se tito erbovníci oprostili od městských vazeb, zřekli měšťanského způsobu života a zakoupili se na svobodných statcích, stávali se příslušníky nižší šlechty. Jan mladší Jeníšek se tedy jako potomek erbovního měšťana mohl po usazení na svobodném svrčoveckém statku považovat za vladky, v dobovém vnímání za nižší vrstvu v rámci rytířského stavu.^{30]} Svůj příklon k nižší šlechtě stvrdil Jeníšek i výběrem nevěsty. Vzal si za ženu Annu Sádlovou z Kladrubec, dceru vladky Jindřicha Sádla z Kladrubec.

Souběžně se zakládáním rodiny se snažil Jeníšek rozmnožovat také své pozemkové jmění. V září roku 1516 zakoupil ves Štěpánovice s krčmou a jedním poddaným ve Lhotce. Trhová smlouva Jeníškovu povolovala, že kdyby neměl dostatek peněz na zaplacení do svatého Martina, může polovinu dlužné částky doplatit až na příštího svatého

26] V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 239, pozn. 6.

27] Jan Kanický zdědil tento majetek spolu se svým bratrem Hynkem od jejich strýce Otika Kamýckého ze Stropčic. Otika považuje August Sedláček za stavitele tvrze přímo ve Svrčovci. Předchozí svrčovečtí páni sídlili na opevněném hrádku na vrchu Komošín nedaleko Svrčovce. NA Praha, DZV 43, fol. K 11; A. SEDLÁČEK, *Hrady* 9, s. 50.

28] Nováček dle desek zemských (kvatern památný červený, 1543, list K10) používá název Bilec. – viz V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 239.

29] NA Praha, DZV 43, fol. K 10, 11; opis také v Registra bílá, fol. 267rv.

30] Důkladně se jednotlivým pojmenováním nižších šlechticů věnoval Josef Macek v dílech *Česká středověká šlechta a Jagellonský věk*, shrnuto v R. BEHENSKÁ, *Registra bílá*, s. 12–13.

Jiří. Podle Vojtěcha Jaromíra Nováčka Jan Jeníšek neměl dostatek peněz, aby částku za Štěpánovice v předepsaných termínech splatil, protože dne 19. června 1518 prodávajícím Václavu Chlumčanskému vydal dlužní úpis na 1000 kgm, kde se za něho zaručili čtyři muži, mezi nimi třeba také známý odpovědník Petr Suda z Řeneč a na Janovicích. Celková suma za Štěpánovice čítala 1040 kgm. Nevíme, kdy k doplacení dlužné částky došlo, nicméně synové Václava Chlumčanského na jaře roku 1545 dosvědčili při úřadu desek zemských, že Jeníšek za Štěpánovice zaplatil.^{31]}

Král Ludvík Jagelonský Janu Jeníškovu udělil v roce 1521 právo svobodného kšaftu s majetkem, který má, nebo v budoucnu získá.^{32]}

Rozšiřování Jeníškových majetků a tím zřejmě i jeho šlechtického sebevědomí se neobešlo bez rozepří s majiteli sousedních statků a panství. S Klatovskými vedl táhlý spor o stoku, která vedla vodu z řeky Úhlavy na Jeníškův rybník u tvrze na Svrčovci. Návrh řešení sporu z roku 1524 předpokládal, že Klatovští povolí Jeníškovu, aby strouha vedla přes jejich pozemky za té podmínky, že Jeníšek vloží ke břehu trubku, která bude regulovat směr vedení vody, a vybuduje stavidlo pro případné omezení velkého množství vody. Tento návrh však Jeníšek nepřijal. Další pře se týkala vybírání cla z Jeníškových koní v branách města Klatov. Tyto poplatky se dle Jeníška neslučovaly s výsadami rytířského stavu a on se jeho placení bránil. Klatovští zase poháněli Jana Jeníška z nářku cti kvůli Jeníškově vyjadřování, které mělo poškodit jejich „čest a poctivost“.^{33]} Mimo tyto osobní spory se dále obě strany přely v rolích vrchností zastupujících své poddané, obyvatele či měšťany. V roli vrchnosti tak Jan Jeníšek vystupoval například roku 1522 ve věci rvačky mezi vlastním poddaným Markem ze Štěpánovic a klatovským bednářem Jírou Rozvorou a jeho tovaryšem Vaňkem Maršálkem. Když Marek se svými kumpány bednáře i jeho tovaryše fyzicky napadli, podařilo se sice Jírovi utéct, ale Maršálek byl těžce zraněn oštěpem. Klatovští kvůli incidentu poháněli Jana Jeníška před komorní soud, aby se tam poddaný Marek zpovídal ze svého činu. Jeníšek zároveň Klatovské také obsílal před komorní soud, kvůli zadržení jeho poddaného a požadoval finanční náhradu.^{34]}

Jak naznačí následující řádky, mohly být tyto sousedské spory a naschvály umocněny rovněž bouřlivým obdobím počátku 16. století, tedy doby, kdy Jan Jeníšek přišel na jihozápad Čech, a která se nesla ve znamení nepokojů a neustálého napětí mezi šlechtou a městy. Hospodářský a politický boj mezi oběma stavy měl své projevy i na Klatovsku. Region specifický příhraniční polohou byl zasažen dlouholetými potyčkami, loupežením a pustošením vesnic v rámci šlechtických bojů na obou stranách hranice. Někteří šlechtici dlouhá léta uvyklí válečnému způsobu života vstupovali do služeb bavorské šlechty – příkladem Janovští z Janovic a na Bystřici. Královská města spojená ve svazu se snažila stupňující se nepřátelství řešit na častých sjezdech, prakticky pak doplňováním vlastních zbrojnic či zlepšováním obranyschopnosti městských hradeb. Silniční loupeže a přepadání

31] Obnovený deskový vklad Štěpánovic s příslušenstvím si Jan Jeníšek přepsal do Register bílých, fol. 268r–269r. Dále V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 240; J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov 1*, s. 297.

32] August SEDLÁČEK, *Listy ze ztracených archivů panských, které se v Paprockého Diadochu připomínají, na pravý čas a pravé udání svedené*. in: *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-filologická* 1892, č. 5, 1893, s. 62.

33] J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov 1*, s. 297–298, 303.

34] O výši Jeníškem požadované náhrady neparuje shoda – Vančura píše s odkazem na edici *Archiv český*, že Jeníšek žádal 150 kgm. List v Archivu českém dokládá částku 150 kgč. Třemšínský zase hovoří o sumě 200 kgč. Viz J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov 1*, s. 297–298; Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.) *Archiv český* 32, Praha 1915, s. 274; V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeníškové z Újezda*, Klatovské listy 8, 1889, č. 38, s. 1.

obchodníků neustalo v regionu ani po vydání Svatováclavské smlouvy v roce 1517. Po vyhnání Heřmana Janovského z janovického hradu na něj byl rožmitálskou skupinou dosazen zeman Petr Suda z Řeneč, jehož úkolem bylo cíleně škodit zejména měšťům. Suda poskytoval ochranu loupežníkům, kteří přepadávali klatovské obchodníky. V květnu roku 1520 pomocníci Petra Sudy založili požár Klatov, který zničil až na 250 domů. Odvetná výprava městského svazu dokázala až za pomoci silného vojska Pražanů Petra Sudy z Janovic vyhnat.^{35]}

Vzhledem k několika výše zmíněným sporům s královským městem Klatovy a díky Jeniškově příbuzenství s Otíkem Sádlem z Kladrubic zvaným Bavor, jenž byl jeho švagrem a také jedním ze členů zdejších odpovědnických^{36]} družin, řadí někteří autoři samotného Jeniška mezi podporovatele odpovědníků a lapkovských protiměstských družin. Tito „fedrovníci“ poskytovali odpovědnickým družinám útočiště, zbraně, koně, peníze, potravu, případně je ke kořistnickým akcím přímo vybízeli. Sám Jeníšek připojil svůj podpis ke stížnému listu západočeské šlechty, kterým 8. května 1523 poháněla zástupce města Klatov před komorní soud a obviňovala je z podpory Janovských ve škodných akcích právě proti šlechticům.^{37]} Jiří Jánský ve své studii doložil, že se Jan Jeníšek podílel na sepsání odpovědního listu Bavora Sádla a radil mu, jak má text koncipovat.^{38]} Škodné akce proti městu Klatovy měl sice z pozadí podporovat, avšak otevřeně nikomu válku nevyhlásil.^{39]}

Jenišek se kromě hospodaření na svém statku věnoval také budování kariéry úředníka. Je na místě se domnívat, že mu na této cestě pomáhal Adam ze Šternberka na Zelené Hoře. Patrně v roce 1540 Jan Jeníšek vstoupil k Adamovi do služby, za niž získával pravidelný plat.^{40]} Jaké povinnosti a činnosti se k této službě vázaly, nám však zůstává utajeno. Jejich vztahy není možné redukovat pouze na rovinu služebný úředník-pán, či klient-patron. Vztah mezi oběma muži totiž nefungoval jen v pragmatické rovině služby, obchodů, půjček či ručení, ale zakládal se rovněž na značné důvěře mezi oběma muži. Jak jinak by mohl Adam žádat Jeniška, aby mu zkontroloval jeho závěť, aby se Jeníšek zaručil za věno

---

35] J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov* 1, s. 267n; Lenka SÝKOROVÁ a kol., *Klatovy*, Praha 2010, s. 142–144.

36] K problematičnosti samotného pojmu „odpověď“ se v posledních letech vyjádřil Jindřich FRANCEK, *24. 10. 1517, Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*, Praha 2006, s. 40–42; týž, *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Zločinnost a bezpráví*, Praha – Litomyšl 2011, s. 649. Autor vyvrátil na základě dobových pramenů využívání pojmu „opověď“ ve významu vyhlášení otevřeného „záští“.

37] „Chroničti“ odpovědníci Janovští v této době přepadávali a vypalovali také sídla nižší šlechty, zatímco Klatovští působili jako jejich spojenci. J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov* 1, s. 298, 301. Opis stížného listu v J. ČELAKOVSKÝ (ed.) *Archiv český* 32, s. 413.

38] J. JÁNSKÝ podrobně rozebral ve sledované době vývoj a průběh rozbrojů mezi šlechtou a městy nejen na Klatovsku ve své studii *Protiměstské opovědnické družiny v jižních a jihozápadních Čechách v letech 1514–1534*, *Táborský archiv* 5, 1993, s. 63–135, zvl. s. 64, 69. Srov. R. BACÍK, *Přibík Jeníšek z Újezda*, s. 8.

39] Tato konstatování nelze z hlediska *Register bílých* potvrdit ani vyvrátit, protože v *Registrech* se vyskytují významy, v nichž vystupuje Bavor Sádlo v běžných konfrontacích s ostatními nižšími šlechtici. Jan Jeníšek se na něj obracel v záležitostech ručení, svědectví či půjčování peněz. Jeníšek byl Bavorovi na jeho svatbě a Bavor za Jeniška vyřizoval mnohé záležitosti v Praze, například mu obstaral masť na dnu nebo *dvoje pilule*. Četná spolupráce pramenila zřejmě také z důvodu jejich příbuzenství. Dále je nutné připomenout, že *Registra bílá* jsou vedena až od roku 1539, tedy řádku let po zmiňovaných událostech. *Registra bílá*, fol. 58r, 73v, 74r. Lépe by tuto choulostivou otázku mohla odpovědět starší *Registra červená*, ale ta se téměř jistě nedochovala.

40] Jan Jeníšek si poznamenal několikrát výši služného od pana Adama. Poprvé roku 1541 si přivezl služné za rok v hodnotě 20 kgč. Za rok 1545 vydělal na službě u Adama také 20 kgč, pouze je obdržel ve dvou splátkách. *Registra bílá*, fol. 20r, 41rv.

Adamovy ženy, či proč by Adam strojil svatbu pro Jeníškovu dceru na Zelené Hoře. Stále však vězel mezi oběma muži znatelný rozdíl ve společenském postavení. Adam přece jenom patřil k přední aristokracii země a Jeníšek, jeho služebník, klient a patrně i důvěrník, dosáhl teprve nedávno přijetí mezi nižší šlechtu.

Adam ze Šternberka příslušel ke konopištské větvi českých Šternberků. V roce 1536 znovu získal panství Zelená Hora do rukou Šternberků a od té doby zdejší zámek využíval jako svoji rezidenci vedle zděděného Konopiště. Na všech panstvích si budoval vlastní mocenské vazby s tamějšími šlechtici. Se Zelenou Horou byl klientsky spojen Jan Jeníšek.⁴¹⁾ Nepochybně měl Adam ve svém okolí takových mužů mnohem více. Jeníšek Adamovi věrně sloužil až do aristokratovy smrti 6. února 1560.⁴²⁾

Adam jako vlivný aristokrat a zemský úředník měl možnosti a kontakty, kterými mohl pomoci Janu Jeníškovi v budování jeho úřednické kariéry. Zároveň musel mít Jeníšek podporu zdejší šlechty, mezi kterou si patrně krátce po svém příchodu na Svrčovec získal vliv. V letech 1539 a 1540 zastával funkci hejtmana Plzeňského kraje za rytířský stav. Jako hejtman dohlížel na bezpečnost v kraji, rozhodoval menší spory a hlavně svolával krajskou hotovost, nebo dbal na výběr daní či povolování trhů.⁴³⁾ V roce 1540 mu panovník například adresoval list, kterým ho vybízel k zajištění nápravy ve věci pozdního zaslání přiznání majetku a odvodu berní z Plzeňského kraje.⁴⁴⁾ Jan Jeníšek se také hojně účastnil zemských sněmů. V letech 1541, 1547, 1549 a 1558 byl volen relátorem⁴⁵⁾ k deskám zemským. Při redakci zemského zřízení ve 40. letech 16. století pak dokonce Jan Jeníšek zasedal v komisi, která přezkoumávala sporné články.⁴⁶⁾ Jak ještě uvidíme, pomyslná hvězda jeho politické kariéry vystoupala později ještě o stupínek výše.

Časté vyjížděky do Prahy Jeníšek občas zmiňoval také ve svých Registrech. Jeníšek hlavní město nenavštěvoval jen kvůli úředním aktivitám, ale často musel vyřizovat i záležitosti sporů u purkrabského či komorního soudu. Nejen posty v rámci krajské a odborná pomoc při zemské správě, ale například také častá Jeníškova role smírčího soudce

---

41) Ke klientelismu více Petr MAŤA, *Svět české aristokracie*, Praha 2004, s. 657–672. V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 248 neměl pochyb o vzájemném vztahu Jana Jeniška a Adama ze Šternberka: „...*těšil se* [Jan Jeníšek – pozn. aut.] *nejen plně důvěře páně Adamově ze Šternberka, který bez něho nic důležitějšího nepodnikal...*“ K tématu také Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996, s. 28n.

42) V letech 1546–1549 zastával Adam ze Šternberka funkci karlstějnského purkrabí, posléze se stal dvorským sudím. Za věrné služby králi Ferdinandovi byl odměněn vložení Zelené Hory s příslušenstvím do desk zemských v roce 1558. Mezi lety 1554–1560 zastával Adam funkci nejvyššího zemského komorníka. Byl dobrým hospodářem a nezanechal na konci života svým synům zadlužené statky. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí* 24, Praha 1906, s. 777–782; A. SEDLÁČEK, *Hrady* 9, Praha 1996, s. 230; Roman SEJK, *Urozenost, majetek a moc (Šternberkové v 16. a 17. století)*, Středočeský sborník historický 28–29, 2002–2003, s. 13–17.

43) Petr MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564–1616/1617*, Praha 2009, s. 10.

44) A. SEDLÁČEK, *Listy ze ztracených archivů panských*, s. 62.

45) Relátor je posel k zemským deskám, vybírá jej panovník z pánů nebo vladkyň a jedná se o přísěžného radu panovníka. Relátor musí být přítomen u zápisu do desk zemských a u vymazání zápisu. Jeho úkolem je verifikace a publicita deskového vkladu. Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (ed.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny*, Dolní Břežany 2007, s. 109, čl. 2; s. 165, čl. 182. Viz také Registra bílá, fol. 276rv.

46) Komise působila v letech 1545, 1547 a v roce 1549 mělo dojít k „*přeslyšení opravených zřízení zemských*“. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu I*, Praha 1877, s. 618; *Sněmy české II 1546 až 1557*, Praha 1880, s. 507, 603–604. Sám Jeníšek si stěžoval na průběh rokování: „*I vyjel sem v středu z domu a ve čtvrtek na svatého Valentýna sem do Prahy přijel a v pátek sem mezi jiné osoby do pokoje [ke] králi jeho milosti puštěn byl[.] A tak tyto osoby dole psané sme přítom napravování práva seděli[.] ale řídko kdy sme byli všickni[.]* Registra bílá, fol. 297r.

ve sporech nižší šlechty na Klatovsku svědčí o Jeníškově autoritě a váženosti, které se mu dostávalo.

V roce 1541 rozšířil Jan Jeníšek své panství koupí vsi Vícenice a jednoho člověka v Dehtíně od Jana Půty Švihovského. Tím získal i krčmu a další pozemky, které k těmto majetkům přináležely. Několik předem dojednaných podmínek při prodeji majetku Jan Půta Švihovský nesplnil, a tak ho Jan Jeníšek pohnal v roce 1545 před zemský soud za nedodržení smlouvy. Na kupovaném majetku vážlo také věno Půtovy manželky Evy Švihovské ze Sodoměře, která dala manželovi povolení k prodeji. Jeníškovi na to vystavila list, avšak měla se tohoto majetku jako svého věna zřít ještě před zemským soudem.^{47]} Tři roky táhnoucí se spor se vyřešil až díky zásahu Adama ze Šternberka. Trh byl vložen do desek zemských až v říjnu roku 1548.^{48]}

V roce 1548 přibyla ke svrčoveckému statku ještě ves a poplužní dvůr Tupadly s kmetci dvory, dříve část majetku Adama Lva z Rožmitálu,^{49]} za něhož se Jan Jeníšek dříve zaručil.^{50]} Jan Jeníšek ve svých Registrech nejprve uvádí smlouvu s Jiříkem Sobětickým, který toho času zmíněné majetky držel a patřil vedle Jana Jeníška a dalších k věřitelům Adama Lva z Rožmitálu. Ostatní ručitelé Adama Lva z Rožmitálu Sobětickému sdělili, že má majetky postoupit Janu Jeníškovi. Jeníšek si opsal také oprávnění vybraných ručitelů Adama Lva zapisovat do desek zemských části majetků Adama Lva jeho věřitelům.^{51]} K zápisu Tupadel jako Jeníškova majetku do desek zemských došlo až 16. října roku 1548 a Jeníšek za ně zaplatil 225 kgč.

Zároveň s neúnavným rozvíjením rodového statku a své politické kariéry nezapomínal Jeníšek ani na svou rodinu. Zřejmě záhy poté, co se oženil, se začala rodina rozrůstat. S Annou Sádlovou měli celkem 12 dětí – devět dcer a tři syny. Uživít tak početnou rodinu představovalo jistě nelehký úkol pro sice schopného, ale stále poměrně chudého šlechtice. Jeníšek kvůli svým četným aktivitám neustále cestoval a nezdržoval se příliš doma. Na svrčovecké tvrzi a ještě více při vedení rytířského statku se našlo vždy mnoho práce, a tak Jeníšek vedl své děti k tomu, aby jej v případě jeho nepřítomnosti zastoupily, či některé činnosti samy vyřídily.

Nejstarší syn Vilím pomáhal otci s řízením hospodaření, doprovázel jej při obchodních cestách a v případě jednání s právním dosahem se stával i očitým svědkem takového jednání, aby o něm mohl kdykoli svědčit. Otec jej také využíval jako písaře

---

47] Jan Půta se ještě zavázal zjistit výši platu, který měl být odváděn z prodávaných pozemků klášteru do Plzně a o danou částku Jeníškovi snížit kupní cenu. Dále měl znovu vydat shofelý list, který se týkal dohody o stoce z rybníku Klatovských přes louky vícenských lidí. List od Evy Švihovské, kterým se zřekla pojištění svého věna na prodaném majetku, byl vložen do desek až ve středu po sv. Janu Křtiteli roku 1549. Opis z desek zemských viz Registra bílá, fol. 273rv; V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeníškové z Újezda*, KL 8, 1889, č. 39, s. 1. Celý proces shrnul V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 243.

48] Registra bílá, fol. 269v–273v. V roce 1542 si Jan Jeníšek zapsal, že se s Janem Půtou mnohokrát neshodli a podezíral ho, že se o něm (tj. Jeníškovi) v Praze „radili chtějíc mě těžkost pro mé uvázání s komorníkem v Švihov učiniti.“ Registra bílá, fol. 111v. Špatná finanční situace Jana Půty Švihovského se prohlubovala a promítala také do vztahů s okolní šlechtou, které dlužil. Např. J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov 1*, s. 365.

49] Adam Lev z Rožmitálu byl synem mocného politika počátku 16. století Zdeňka Lva. Adam zdědil po otci obrovské dluhy a nezbyvalo mu než majetky rozprodat. V roce 1541 pak Adam utekl s rodinou na Moravu, protože na něj byl vydán zatykač za neplacení berně. Zchudlý šlechtic tam dožil v ústraní. Viz Simona KOTLÁROVÁ, *Páni z Rožmitálu*, České Budějovice 2008, s. 8–93, shrnuto v R. BEHENSKÁ, *Všední život nižšího šlechtice*, s. 44–45.

50] Registra bílá, fol. 132rv.

51] Tamtéž, fol. 10v, 273v–274r. Oprávnění ručitelů zapisovat do desek NA Praha, Desky zemské, DZV 8, fol. O 18.

a příležitostného posla. Jan Jeníšek si poznamenal velmi zajímavou přípravu syna na válečné tažení ke Znojmu v roce 1543. O svolání zemské hotovosti rozhodl zemský sněm na žádost panovníka 30. dubna 1543. Svobodní obyvatelé země byli tzv. šacovníci, tedy podle příznaného majetku jim bylo určeno, kolik mužů mají postavit do pole. Z každého tisíce kop grošů českých odhadnutého majetku měl být vypraven jeden jízdní kůň a čtyři pěší vojáci, nebo místo čtyř pěších jeden jezdec na koni.^{52]} Jeníšek tedy postavil dva jezdce – syna Vilíma a jistého Žilku, které v srpnu vyslal ke Znojmu, kde se vojsko k tažení shromažďovalo. Blíže neznámému Žilkovi za tuto službu platil a ještě jej do pole vybavil tak, že mu opatřil „*klobuk[,] kabát[,] nohavice, sukni*.“^{53]} Tažení na obranu Moravy měl velet sám Ferdinand I., ale skončilo fiaskem a vojsko se začátkem října rozešlo.^{54]} Vilím se Žilkou se vrátili domů a Jeníšek doplatil Žilkovi slíbené peníze.

Dva mladší synové, Burian a Vladislav řečený Lacek, chodili v letech 1544 až 1547 společně do školy – nejprve do Klatov, kde jim otec zajistil bydlení, a posléze do učení do Prahy.^{55]} Jeníšek si o vzdělávání synů udělal podrobné zápisy. V dubnu roku 1544 dojednal, aby Burian a Vladislav navštěvovali školního bakaláře v Klatovech. Jeníšek jej žádal, aby syny „*učil sám obvláště a s nimi pracoval[,] však také v obci mezi žáky bývati mají[,] aby se snáz latině mluvíti učili*“. Burian s Vladislavem za dva týdny tedy začali „*do školy choditi*“, avšak Jeníšek přiznal: „*ale netuším mnoho aby se učili*“. Skutečná výuka začala zřejmě až na konci května, kdy „*do světničky k němu počeli učiti se choditi*“. Na to Jan Jeníšek zaplatil bakaláři méně peněz, než mu slíbil, protože s výukou prodléval. Zřejmě po zkušenostech z prvního skutečně výukového týdne Jeníšek rozhodl, že syny nechá bydlet přímo v Klatovech. Požádal tedy měšťana Pavla Jelítka „*aby jim stravu dával od toho času jak k ně[m]u přišli až do svatého Havla[,] má[m] je[m]u od nich dáti x kop míš*“. Ke dni 28. října si Jeníšek zapsal: „*vzal sem pacholata domu [...] ze školy i od Jelítky*“.^{56]} Následujícího roku Jeníšek dal syny „*do učení Jiříkovi bakaláři u Tří studnic na Starém městě*“^{57]} za svatým Mikulášem.^{58]} Pobyli v Praze dva roky a otec za jejich ubytování, stravu a praní platil devět kgm čtvrtletně. O tom, zda peníze na vzdělání synů došly v pořádku, „*pacholata psaly[,] že jest jim ty peníze pan Zikmu[n]d Měsíček hned to ve čtvrtek po svatém Martellu jináč na Boží vstoupení [22. 5. 1546] dal a oni je také ten den hned dali svému bakaláři*“.^{59]}

Hermenegild Jireček na základě rozboru oslavných básní, které napsali přední humanističtí básníci, charakterizoval Jeníškovy syny následovně: „*[...] Vilém za nepřítomnosti otcovy řídil hospodářství polní. Druhý syn Burjan, pěkný a bystrý mladík, dívkám zvláště oblíbený, horlivě pěstoval myslivost, honě zajíce i medvědy. Nejmladší Ladislav*

52] *Sněmy české I*, s. 309. Usnešení sněmovní I. 1543, 30. dubna, dostupné z < <http://www.psp.cz/eknih/snemy>>.

53] Registra bílá, fol. 28v.

54] Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská I/II*, Praha 1971, s. 162–163. Dále k tématu R. BEHENSKÁ, *Všední život nižšího šlechtice*, s. 27.

55] O vyučování a jeho financování mladších synů více Registra bílá, fol. 31r, 33v, 41v, 42v, 43v; V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 241–242, pozn. 15, cituje přímo z Register bílých.

56] Registra bílá, fol. 31r.

57] Viz J. TEIGE, *Základy starého místopisu Pražského I.*, s. 100.

58] Registra bílá, fol. 33v.

59] Tamtéž, fol. 41r.

či Lacek vynikal vtípem, i dán byv na studie, mezi současnými právníky požíval dobrého jména.“^{60]}

Jak je dobře známo, přinesl rok 1547 zvrát ve vztahu panovníka se stavovskou obcí. Ferdinand I. se snažil svolat zemskou hotovost na pomoc saskému vévodovi Mořici Saskému. Neochota stavovské obce shromáždit zemskou hotovost v rozporu se zemským právem se projevila také u Litoměřic, kam sice šlechtici dorazili, ale mnozí neozbrojeni a se záměrem vyjednávat s králem.^{61]} Události, které vešly do dějin jako první stavovské povstání, se dotkly i samotného Jana Jeníška. V zápisech Register však tyto informace figurují pouze na samém okraji hospodářských zápisů. O nešťastné zimě roku 1547 si zapsal: „Byl sem v Litoměřicích a ovčák mi mistr umřel[,] celou zimu pásli a proto mnoho sena strávili.“^{62]} Ovce bez ovčáka začaly hynout 24. února. V té době se Jeníšek již nacházel mimo Svrčovec. O tom, že by jezdil do Litoměřic třeba za účely obchodními, se z žádných jiných zápisů nedozvídáme. Jeho cesta tedy téměř jistě souvisela s událostmi týkajícími se stavovského povstání.

Ačkoli obvykle bývá celý rod Jeníšků z Újezda i námi sledovaný Jan Jeníšek považován za vždy loajální vůči panovníkovi, vývoj stavovského povstání v roce 1547 ukázal, že tomu tak nebylo pokaždé. Jan Jeníšek totiž podepsal vedle Adama ze Šternberka, svého patrona, opoziční program české šlechty a královských měst zvaný *Přátelské snešení stavův českých*. Podpis k tomuto textu připojilo na téměř 1750 českých šlechticů.^{63]} Tento příklon a podpora odbojné stavovské obce nabourává ideální obraz Jeníšků, podaný například v majestátu císaře Ferdinanda III. z roku 1642, kterým povýšil Přibíka Františka do panského stavu a polepšil rodový erb. Panovník ve své listině mimo jiné vyzdvihuje Janovu věrnost v době „pozdvížení“ stavů roku 1547. I přes četné výhrůžky ze strany stavů však dle znění erbovní listiny zůstal Jan Jeníšek své vrchnosti, tedy panovníkovi, věrný a všechna jeho nařízení „se vsí největší pilností a horlivostí vykonávati se vynasnažoval“.^{64]}

S politickým směřováním úzce souvisí ještě otázka Jeníškovy náboženského vyznání. Jan Jeníšek se o otázkách víry ve svých Registerch až na drobné výjimky nezmiňuje. Víme jen, že vyznáním byl katolík a odváděl desátek dolanskému faráři.^{65]} Při obchodní činnosti nebo právních sporech nezdůrazňoval víru ostatních, zjevně mu záleželo na jiných hodnotách... Přece jen dobu kolem poloviny 16. století charakterizovala stále ještě značná konfesní nevyhraněnost a náboženská tolerance.

Z častých cest do Prahy, centra politického dění, se Jan Jeníšek vracel na „periferii“, tedy domů na Svrčovec. Čekala ho zde rodina, přátelé, ale také spousta povinností. Ve 40. letech 16. století patřil již v regionu k uznávaným autoritám, což se projevovalo v jeho časté roli smírčího soudce. Dosavadní převážně chronologické vyprávění o životě Jana Jeníška nyní krátce přerušíme, abychom se konkrétněji seznámili s Jeníškovým

60] Hermenegild JIREČEK, *Z dějin rodiny Hodějovské*, in: Osvěta, listy pro rozhled v umění, vědě a politice 13, 1883, s. 985; V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeníškové z Újezda*, KL 8, 1889, č. 51, s. 1.

61] Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české VII (1526–1618)*, Praha 2005, s. 168–194; Josef VÁLKA, *Konflikt české zemské obce s králem 1546–1547. Ferdinand I. a počátky absolutismu II*, Časopis Matice moravské 2006, č. 1, s. 37.

62] Registra bílá, fol. 202v.

63] Petr VOREL, „*Přátelské snešení stavův českých*“ z března 1547 a jeho signatáři. in: Petr Vorel (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Pardubice – Praha 1999, s. 8–121, zvl. s. 87, 110.

64] SOA Praha, VS Březnice, inv. č. 12, sign. I-19, kart. 1, nečíslováno.

65] Registra bílá, fol. 31r, 68v, 74v, 82r, 84v.

hospodařením na svrčovském statku v polovině 16. století. Bez tohoto stručného přiblížení jeho hospodářského zázemí a aktivit v něm by obraz Jana Jeníška byl neúplný a zavádějící.

Jan Jeníšek se zaměřil na zemědělská odvětví, která patřila ve své době k nejvíce rentabilním. Zejména se věnoval chovu ryb, ovcí a pěstování obilovin. Využíval trojpolní osevní systém, přičemž na neosetých polích nechával pást ovce a skot. Ve svém pojetí v podstatě kopíroval ve zmenšeném měřítku hospodaření šlechtického velkostatku ve vlastní režii. K zajištění pracovních sil využíval své poddané a často také námezdní pracovníky. Veškerá správa statku ale ležela na jeho bedrech za občasných pomoci synů.

Poměrně členitý terén v okolí města Klatov Jan Jeníšek dokázal dobře využít. Úrodné části země v údolích mu sloužily jako pole, méně výnosné a přístupné polohy zase využíval jako louky a pastviny a nepřístupné svahy porostlé lesy mu sloužily jako zdroj dřeva. Na mnoha místech měl různě velké rybníky, které využíval pro chov ryb odlišného stáří. Základnu statku a pomyslné správní centrum tvořila svrčovecká vodní tvrz. Zásoby na zimu pak uchovával většinou ve stodolách ve Štěpánovicích. V této vsi měl Jeníšek také chlévy a ovčince, kde se mu o početná stáda staral ovčák. Na specializovanější práce při údržbě, ale také výstavbě nových zařízení si Jeníšek zval zkušené odborníky (stavbu pily si např. smluvil klatovským mlynářem Matoušem Pithou).

Z obilovin pěstoval Jan Jeníšek pšenici, ječmen a oves. Vedle toho se zaměřil také na chmel, na Klatovsku v 16. století velmi populární. Hnojení mu zajišťovala stáda ovcí a skotu, která ovčák vyháněl na zvolené pole a úhory. Ovce se po většinu roku pásly venku, a to i při mírných zimách, kdy je Jan Jeníšek přikrmoval. V závislosti na charakteru zimy je pak zaháněl do ovčinců. V létě musel zajistit dostatek potravy pro dokrmování zvířat v zimě. S přípravou, tedy sušením a sklizením sena mu pomáhali robotující poddaní. Značnou péči věnoval Jeníšek rybníkářství. Měl poměrně velké množství rybníků různých velikostí, v nichž choval nejen kapry, ale také štiky nebo okouny.

Jan Jeníšek byl nejen schopný zemědělec, ale také obchodník. S produkty svého hospodaření často obchodoval, ale nejednou je i prostě směňoval. Prodával pšenici či ječmen, nebo je vyměnil za hotové pivo. Čile obchodoval s rybami nebo kapřím plodem, ovce nebo chmelem. Zboží, které si nemohl sám obstarat, musel nakupovat u sousedů nebo na trzích v blízkých Klatovech či jiných městech. Takto si opatroval především látky, kůže a kožešiny, železo či různé drobné zboží typu svíček, jídla či jiného luxusnějšího zboží.^{66]} Ve svém hospodaření dosahoval Jan Jeníšek značných úspěchů, což se odráželo na postupném majetkovém vzestupu.^{67]}

S postupujícím časem musel Jan Jeníšek řešit další zabezpečení svých dcer. S dcerami Alžbětou, Apolonií, Voršilou, Ludmilou, Helenou, Marianou, Kateřinou, Majdalenou a Markétou měl zřejmě nemalé starosti při hledání potenciálních ženichů, zvláště když je musel zajistit věnem. Víme, že se z nich vdaly pouze čtyři – Voršila za Jana Hodějovského z Hodějova, Alžběta za Bohuslava Haranta z Polžic, Mariana za Petra Mitrovského na Jetřichovicích a Markéta za pana Mitrovského na Přestavlcích.^{68]} Obzvláště o sňatku

66] R. BEHENSKÁ, *Všední život nižšího šlechtice*, s. 83–118.

67] Vzhledem k chybějícím pramenům podobným Registrům bílým z prostředí nižší šlechty 16. století je těžké hodnotit Jeníškovy hospodářské aktivity a řízení jeho statku z obecnější perspektivy. Jedinečnost pramene dokazují například moderní databáze shromažďující výrazy staré češtiny. Některá slova z těchto databází (zejména z oblasti zemědělství a řemeslné práce) odkazují na jediný výskyt pouze v Registrech bílých.

68] V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 241–242, 246–7; viz také Antonín TRUHLÁŘ a kol., *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století 2*, Praha 1966, s. 317, 318; V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeníškové z Újezda*, KL 8, 1889, č. 51, s. 1. Údaje jsou doloženy také v: NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenský,

Voršily s Janem Hodějovským z roku 1556 víme podrobnosti díky básním humanistických básníků, kteří opěvovali svého mecenáše Hodějovského. Pro šedesátiletého Hodějovského to byla již třetí svatba. Svatební veselí zajistil pro dceru svého věrného služebníka Jana Jeniška jeho patron Adam ze Šternberka na Zelené Hoře. Otec Jeníšek poskytl dceři věno ve výši 100 kgm.^{69]}

Za rok a dva měsíce se Voršila vrátila z Řepice, kam se s Hodějovským přestěhovala, zpátky na Svrčovec. Stalo se tak ze zcela prozaického důvodu – chtěla za pomoci matky porodit své první dítě. Když se chlapec narodil, Jan Jeníšek hned napsal zprávu a poslal ji Hodějovskému, který spěchal na Svrčovec. Novopečený otec začal chystat křtiny a shánět kmotry. Mezi nimi se objevili například Petr Čejka z Olbramovic, Trystram z Předence či Jiřík Harant, otec později slavného Kryštofa Haranta. Hodějovský vybral pro svého syna jméno Bohuslav. Patrně jako připomenutí svého v mladém věku zemřelého synovce.^{70]} Básník Mitis a další soudobí básníci jako Vavřinec Špan, Šimon Proxenus ze Sudetu, Jiří Vabrusius nebo Šimon Enius oslavovali Hodějovského potomka. Bohužel, dítě žilo sotva půl roku. Paní Voršila první den roku 1557 povila dceru, avšak sama již roku 1562 zemřela.^{71]}

Básník Tomáš Mitis nadneseně přirovnal Jeníškovy dcery k devíti múzám boha Apollóna.^{72]} O dcerách píše: „*Všecky prosluly hospodárností a smyslem pro domácnost. Když na hradě byli hosté, matka sice vrchní správu vedla, ale dcery se jedna po druhé v řízení kuchyně vystřídaly. Jako matka, paní Anna, byla mistrná hospodyně, tak otec Jan Jeníšek byl rozumný a přísný hospodář a pod okem páně vše se výborně a řádně dařilo.*“^{73]} Z občasných zmínek Register víme, že Jeníškovy dcery nepomáhaly jen v kuchyni. Někdy přebíraly otcovu poštu a vyřizovaly za něj neodkladné záležitosti v době jeho nepřítomnosti na Svrčovci, jindy se samy stávaly poselkyněmi zpráv a písemností, či přebíraly zboží. O osudech většiny dcer toho mnoho nevíme. Pozdější zprávy hovoří o tom, že Helena a Lidmila zůstávaly ještě v roce 1594 svobodné. Nejmladší Kateřina a Mandalena zemřely jako neprovdané a pochovány byly v Bělčicích.^{74]}

Jak již víme, Jeníšek po celý svůj aktivní život rozšiřoval nemovitý majetek. Vedle toho ještě po mnoho let držel v zástavě tři kmetskí dvory v Kalenicích. Původně se jednalo o starý dluh Václava Sádla z Kladrubec ve výši 80 kop, 40 a půl grošů českých, který Jeníškovi nechal Sádlo při obnově zápisů desek zemských v roce 1548 zapsat na třech kmetských dvorech s platy v Kalenicích. Jeníšek však tyto zástavní majetky podržel po několik let. Protože dlužil shodnou částku svému příbuznému z matčiny strany Janovi mladšímu Kanickému z Čachrova, postoupil mu deskovým zápisem v roce 1554 své právo na kalenické dvory.^{75]}

Aby Jeníšek scelil své majetky, usiloval o zisk gruntů mezi Tupadly a Koryty, které od ručitelů za Adama Lva z Rožmitálu získal Adam ze Šternberka. Jeníšek požadoval grunty za dluh 25 kgč, které mu Adam dlužil.^{76]} Jeníšek si poznamenal i to, jak žádal

---

inv. č. 417 – Jeníšek z Újezda.

69] Registra bílá, fol. 96r.

70] Josef JIREČEK, *Bohuslav Hodějovský z Hodějova*, Časopis Musea Království českého 58, Praha 1884, s. 194.

71] V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeniškové z Újezda*, KL 8, 1889, č. 51, s. 1–2.

72] H. JIREČEK, *Z dějin rodiny Hodějovské*, s. 985; V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 973–986.

73] V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeniškové z Újezda*, KL 8, 1889, č. 51, s. 1.

74] Tamtéž; V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 247, pozn. 36.

75] Registra bílá, fol. 275rv; V. TŘEMŠÍNSKÝ, KL 8, 1889, č. 41, s. 1.

76] Tamtéž, fol. 274v–275r.

Adama o pozemky: „*Item potom A[nn]o 1553 v středu na den svatě Lucie na Zeleně hoře v večer po večeri promluvil sem ku panu Adamovi z Šternberka před panem Trystramem Předenicí tato slova[.] Jakož sem předešlejších časův vaší milosti žádal[.] což někdy pan Vilím Švihovskej gruntuov[.] luk neb porostlin oddal korytskejím lidem za to[.] co jest jim byl rybníkem bezděkovskejím jich gruntuov korytskejích zatopil[.] abyste mi to prodati ráčili[.] což by va[ší] mil[os]ti na tom sešlo v tom prodaji Viktorýnovi[.] že bych to vaší milosti tak zaplatiti chtěl [...].“^{77]} Jeníšek Adama prosil, aby grunty neprodával klatovskému měšťanovi Viktorýnovi Pekovi. Podařilo se mu Adama přesvědčit a ten mu nechal zboží zapsat do desek zemských. Jeníšek tak vytvořil severozápadně od města Klatov pás vlastních držav.*

Na počátku 50. let 16. století se rozhořel spor mezi pány z Rožmberka a knížaty z Plavna kvůli zasedacímu pořádku na jednání zemského soudu, a tím i o přední místo v české stavovské obci. Řešilo se, kdo bude sedět na nejčestnějším místě po pravici panovníka. Knížatům z Plavna se podařilo získat speciální privilegia v době, kdy Vilém z Rožmberka byl ještě neplnoletý, a začlenit je do opraveného zemského zřízení z roku 1549. To se již zplnoletnému Vilémovi nelíbilo a ohradil se při zasedání soudu v roce 1552, kterého se odmítl účastnit, pokud by měl sedět až za knížaty z Plavna. Léta táhnoucí spor se vyřešil ve prospěch Rožmberků. Pomohla mu početná podpora zemské šlechty, na jejímž seznamu ze zasedání zemského sněmu z roku 1554 bychom našli jména Adama ze Šternberka a Jana Jeníška.^{78]} Občas se Jan dostával i do těsnějšího kontaktu s Vilémem z Rožmberka a jeho dvorem. Ten jej například v roce 1553 pozval „*k veselí služebníka svého*“.^{79]}

Pomyslného vrcholu úřednické kariéry dosáhl Jan Jeníšek v roce 1555, kdy se stal místokomorníkem Království českého. Zaznamenal si dokonce řeč nejvyššího purkrabího, kterou jej jmenoval do tohoto zemského úřadu: „*Protož pan váš nejvyšší komorník krá[lo]vství českého s jich milostmi pány ouředníky a soudci zemskejími [...]* uznavši hodnost k tomu ouřadu osoby vaší ráčily jsou panu raditi[.] aby vám takový ouřad místokomornictví dal a místo své vámi opatřil[.] neb sau jich milost o vás věda jináč neráčily slyšeti[.] než že se te se vždycky dobře[.] ctně a chvalitebně chovali [...] A protož vám ten ouřad místokomornictví dává a vám věř[.] že se v tom ouřadu chovati a ten ouřad tak spravovati budete[.] jakž na ctného[.] dobrého[.] zachovalého rytířského člověka záleží [...].“^{80]} Jan Jeníšek vstoupil do úřadu v pokročilém věku a vydržel v něm jen do roku 1557, kdy musel ze zdravotních důvodů odejít.^{81]} Nejvyšší purkrabí a další páni včetně Adama ze Šternberka „*lítost nad tím mají[.] že neslyší[m] a jaká poctivá osoba má s těmi vlasy šedivými jest a kdybych i odpuštění vzal [...]* Pověděl sem[.] že nežádám[.] než když ouřadu prázdnen

77] Tamtéž, fol. 303r.

78] Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 492; Václav BŘEZAN, *Životy posledních Rožmberků. I. Život Viléma z Rožmberka*, Praha 1985, s. 92; Jaroslav PÁNEK, *Zápas o vedení české stavovské obce v polovině 16. století. Knížata z Plavna a Vilém z Rožmberka 1547–1556*, Československý časopis historický 31, 1983, s. 864.

79] A. SEDLÁČEK, *Listy ze ztracených archivů panských*, s. 63.

80] Registra bílá, fol. 292rv.

81] Tamtéž, fol. 183rv; V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 248; R. BACÍK, *Přibík Jeníšek z Újezda*, s. 9 ale chybně uvádí, že se Jan Jeníšek stal místokomorníkem až v roce 1556, stejně jako *Ottův slovník naučný* 13, Praha 1898, s. 229; do desek zemských byla po Jeníškově odchodu zanesena zpráva, která mj. obsahuje vcelku obvyklou frázi, že se Jan Jeníšek v „*úřadě svém dobře věrně a spravedlivě zachoval*“. Registra bílá, fol. 282v.

budu[.] aby za některé léto mi milost dali[.] že zavina hlavu lehnu a do Prahy nepojedu[.]^{82]} Posléze se Jeníšek uchýlil do ústraní domů na tvrz Svrčovec.

Dne 8. září 1563 Jan Jeníšek prodal a postoupil Adamovi Nebílovskému z Drahobuze a na Poleni své nároky v ceně 3300 kgm na ves Lučici a majetek, který vlastnil ve Slatině, Malé Poleňce a Mlýnci s výjimkou několika vyjmenovaných poddaných. Prodej posloužil rovněž k umoření dluhu syna Viléma, který měl vůči Adamovi a Kryštofovi Sedleckým z Újezdce. Nebílovský na sebe dluh převzal.^{83]} Již ve čtvrtek po svatém Prokopu (5. července) 1565 Jeníškoví synové jako nedílní bratři a dědici postupují Nebílovskému prodané majetky. V té době byl tedy jejich otec již po smrti.^{84]}

Úmrtím „hlavního hrdiny“ se uzavírá chronologicky pojatá životopisná část tohoto příspěvku. Smrt se stává obvykle impulsem k bilancování právě vyhaslého života každého jedince. Nejinak tomu bude na následujících řádcích, které krátce zhodnotí a případně uvedou do kontextu doby a tehdejší šlechtické společnosti některé tematické okruhy, kterým na předchozích stranách nemohla být věnována patřičná pozornost.

I když nejsme bezpečně zpraveni o všech náležitostech Jeníškovy domácnosti, lze tvrdit, že Jeníšek svým životním stylem stál na rozhraní prvních dvou kategorií Bůžkovy typologie rytířských domácností.^{85]} V některých ohledech vedl život jako dobře prosperující sedlák, na druhou stranu se snažil vést domácnost hodnou zemského úředníka.

Svrčovecká tvrz byla patrně upravena z pozdně středověké starší půlkruhové stavby, kterou od okolí odděloval vodní příkop. Dle humanistických básníků měla tvrz věže natřené červenou barvou.^{86]} V okolí tvrze se nacházely rybníky, hospodářské budovy a zahrada. Co se týká vnitřního členění obytné části tvrze, jistě musela mít větší množství místností, aby se tam vešla početná Jeníškova rodina. Ve sklepích měl Jeníšek truhly a almary, do nichž ukládal korespondenci a další písemnosti, které pečlivě třídil podle stavovské příslušnosti. O dalším vybavení tvrze mnoho nevíme. Zajímavostí však je Jeníškův zápis o tom, jak si nechal opravit a vymalovat křišťálovou sklenici obloženou stříbrem, která měla být navíc opatřena rodovým erbem.^{87]}

Co se týče ošacení, zdá se podle četnosti zápisů o šití oděvů v Registrech, že Jeníškoví na odpovídajícím ošacení záleželo. Jeníšek si na tvrz zval kožišníky a krejčí, kteří zde zhotovovali oděvy nejen pro členy rodiny, ale také pro poddané. Ze zápisů je zjevné, že poddaní dostávali základní kusy oděvů, zatímco Jeníškovy děti měly šatstva více, některé

82] Registra bílá, fol. 294r.

83] NA Praha, Desky zemské, DZV 57 H 8–10; V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeniškové z Újezda*, KL 8, 1889, č. 47, s. 1, V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 248–249.

84] V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 249.

85] V. BŮŽEK, *Nižší šlechta*, s. 141–151.

86] Díky básníku Mitisovi se dozvídáme i o tom, jak vypadala svrčovecká tvrz: červené věže tvrze se tyčily do dálky nad rybníkem a lesem. H. JIREČEK, *Z dějin rodiny Hodějovské*, s. 985.

87] Touto zakázkou pověřil Jan Jeníšek klatovského měšťana a svého obchodního partnera Linharta Šindela v roce 1553. Původní sklenice či váza se Jeníškoví rozbila a chtěl ji nechat opravit. Váza byla opatřena křišťálovým vikem zakoupeným v Norimberku. Jeníšek dále požadoval: „A na tom štítku nechť mi jednorožce vyryje v skoku a vocas vyzdvižený ať má nahoru a štítke ať jest čárkou rozdělený taktó [Jenišek názorně nakreslil – pozn. aut.] a stříbro ať vynaří a vyčistí zase“. Nechával si tedy na sklo vyryt erb Jeníšků z Újezda. Kromě erbu mělo dílo zobrazovat ještě štitonoše, tj. mužíka, který drží štít, a dále jablka a motýla. Jeníšek dával Linhartovi další instrukce, například ať to „všecko do krabice sklade a senem proklade[.] aby se nezlámalo a nestlouklo“. Evidentně šlo o luxusní a drahý předmět, proto měl Jeníšek strach, aby se po cestě nerozbil. Registra bílá, fol. 85rv.

kusy pak ze vzácnějších a dražších látek. Mnohdy krejčí oděvy pouze opravoval nebo přešival staré.^{88]}

Jednu z mnohých „vznešených“ aktivit představoval pro rytíře literární mecenát. Jednalo se o podporu vydání literárních děl. Za finanční příspěvek byl otisknut v dané knize erb mecenáše, případně mu autoři či vydavatelé na stránkách knihy vyjádřili vděčnost dedikací.^{89]} Jan Jeníšek se patrně k této aktivitě dostal díky svému zeti Bohuslavu Hodějovskému z Hodějova. Příslušníci tohoto rodu patřili k největším podporovatelům knižní produkce v Čechách ve sledované době. Hned vedle erbu Jana Hodějovského lze najít jeniškovský erb v prvním vydání Matthioliho herbáře z roku 1562. Jedná se však o jedinou dosud známou aktivitu Jana Jeníška v tomto směru.

Zastavme se ještě u Jeníškových majetkových poměrů. Už výše jsme hovořili o majetkovém přiznání nutném pro určení počtu mužů vypravených do vojska zemské hotovosti. Zjednodušeně bychom mohli odhadnout Jeníškův majetek k roku 1543, který se pohyboval kolem jednoho tisíce kop grošů českých. V průběhu 40. a 50. let 16. století Jeníšek stále rozšiřoval své majetky. Pokud bychom hledali přesnější čísla, musíme se poohlédnout po berních rejstřících či dalších pramenech zachycujících majetkové poměry českých stavů. Dobově nejbliže máme k dispozici odhad majetků stavů k roku 1557. Problematičnost těchto pramenů se však ukazuje v jejich nepřesnosti. Ne všichni přiznali skutečnou výši svých majetků nutnou pro výpočet daní a pro vojenské účely. Nicméně alespoň pro orientaci postačí. Jan Jeníšek k roku 1557 přiznal 1972 kgč svého majetku, majetku poddaných 453 kgč, celkem tedy 2425 kgč. Jedná se o dobu, kdy majetek Jana Jeníška zaznamenal svůj vrchol. I přesto se stále radil k méně zámožnému rytířstvu.

I tak je úctyhodné, jak se Jeníškovi podařilo neúnavnou prací rozšířit své majetky a vybudovat si pověst úspěšného muže. Svým konáním a úspěchy zařadil sebe i své potomky pevně mezi privilegované obyvatele země, takže už nikdo nemohl pochybovat o stavovské výlučnosti Jeníšků z Újezda. To byl patrně Janův celoživotní cíl, posuzujeme-li jeho životní cestu z hlediska dochovaných pramenů. Jak by svůj život zhodnotil on sám, nevíme. A jak se vším hmotným i nehmotným kapitálem, kterého dosáhl otec, naložili Jeníškovy synové?

Jan Jeníšek zanechal závět, její znění však nemáme k dispozici.^{90]} Existuje nicméně mnoho zápisů z pozdějšího handrkování synů o majetek. Tato následná historie Jeníšků je bohatá na zajímavé osudy Jeníšků z Újezda. Ve stručnosti se s ní také seznámíme.

Jak se zdá, synové převzali žezlo svého otce nejen na Svrčovci, ale i v politických záležitostech. Arcikníže Ferdinand například povolal v květnu roku 1566 Viléma na jednání do Plzně a následně hned na Pražský hrad. Vilém s bratrem Burianem vykonávali post relátora k deskám zemským v roce 1565, Vilém ještě v roce 1571.^{91]}

Bratři Jeníškové zůstávali po otcově smrti v nedílu a spravovali zděděný statek společně. Bylo ale jen otázkou času, kdy se majetkově oddělí. Nasvědčovaly tomu četné

88] R. BEHENSKÁ, *Všední život nižšího šlechtice*, s. 122–126.

89] V. BŮŽEK, *Literární mecenát a nižší šlechta v předbělohorských Čechách*, in: Husitství–reformace–renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 2004, zvl. s. 832, 840.

90] Vojtěch Jaromír Nováček nenašel Jeníškovu závět v deskách zemských. Také Radek Bacík uvádí, že závět Jana Jeníška je nezvěstná dle inventáře SOA Praha, VS Břežnice. Jeníškův kšaft však nebyl součástí tohoto fondu již v době, kdy jej archiv přejímal. Pravděpodobně se kšaft nacházel v jeniškovském dědictví na Břežnici, kde zanikl nebo byl zcizen. V současné době je tedy nezvěstný. Za informace děkuji Mgr. Jiřímu Smitkovi.

91] A. SEDLÁČEK, *Listy ze ztracených archivů panských*, s. 63; V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 249, pozn. 42.

spory. Nejmladší bratr Vladislav si stěžoval nejvyšším zemským úředníkům, že ho bratři zkracují v jeho právech. V roce 1571 obeslal Vladislav Jeníšek své bratry Viléma a Buriana a žádal svůj díl dědictví. K vyrovnání došlo na podzim 1571 – bratři měli vyplatit Vladislava 4500 kgm včetně „svršků a nábytků“ ve formě peřiny, duchny, svrchního polštáře, dvou podušek a prostěradla, dále dvou krav a dobytka, který má mezi poddanými, deseti strychů ova, zbroje pro dvě osoby, dvou ručnic, cínové mísy, talířů, konví, ubrusů a ručníků. Desky zemské také zmiňují informaci z otcova kšaftu, a to, že starší bratři Vilím a Burian měli opatrovat sestry a obstarat jejich věno.^{92]}

K Vilémovi se váže zpráva z roku 1577, kdy jej Rudolf II. žádal, aby se zúčastnil průvodu při převozu těla Maxmiliána II. z kláštera u Lince do Prahy. Konkrétně měl Vilém jet do Budějovic, Soběslavi a Tábora, protože to měl do těchto měst nejblíže ze Svrčovce, a odtud pak průvod doprovodit až do Prahy. O dalším životě Viléma Jeníška (zatím) zprávy nemáme.^{93]}

Mikuláš Dejm ze Střítěže pohnal před zemský soud v roce 1587 Buriana Jeníška, neboť po něm chtěl zaplatit výdaje ve výši 32 kgm za pohřeb Vladislava Jeníška. Burian se splacením otálel, avšak po půhonu částku složil ještě téhož roku. Nejmladší Vladislav byl tedy v roce 1587 již mrtev.^{94]}

Pokračovatelem celého rodu Jeníšků se stal druhorozený Burian Jeníšek, k jehož životu se vážou pestré doklady. Burian zřejmě pochyboval v otázce náboženství. Ukázal to v roce 1584, kdy poskytl ochranu augustiniánskému knězi Janovi, který se přiklonil k protestantské víře a utekl z pivoňského kláštera. Burian jej přijal a Jan měl působit jako protestantský farář na Svrčovci. Pěvor kláštera údajně vysílal posly, kteří přemlouvali kněze k návratu, ale Burian jej nechtěl nechat odejít. Převor se s tímto problémem obrátil na arcibiskupa. Vyústění této epizody neznáme, ale podle všeho Burian do budoucna zůstal věrný katolictví.^{95]} Rytířskou odvahu dokázal při své účasti v protitureckých taženích. Dne 10. září 1594 stál Burian ve vojsku chystajícím se do protiturecké války při přehlídce „druhého pluku pěšího“ u Znojma. Měl s sebou 4 pěší a jednoho syna na koni.^{96]} Burian rovněž figuruje jako věřitel Rudolfa II. v přehledu deskami zapsaných dluhů při české komoře z roku 1589, kdy mu bylo zapláceno 187 dlužných kgm, ale stále zůstávala pohledávka 670 kgm.^{97]} Není jasné, zda tento dluh vznikl půjčkou české komoře, nezaplacením služby, či jinak.

Burian Jeníšek zemřel 21. dubna 1599 a byl pohřben v kostele ve Štěpánovicích. Burian měl s manželkou Reginou z Klenového a z Janovic pět synů: Jana, Viléma, Jindřicha, Přibíka a Buriana. Správa svrčoveckého statku po otcově smrti spadla na nejstaršího bratra Jana. S bratry zůstávali v nedílu, což však vedlo k četným problémům a snahám

---

92] NA Praha, Desky zemské, DZV 60, fol. L 13. Vladislav pak v deskách zemských stvrdil své majetkové oddělení od bratrů a přijetí svého dědického dílu: NA Praha, Desky zemské, DZV 17, fol. L 24; V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeníškové z Újezda*, KL 9, 1890, č. 3, s. 1–2; V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 249–250.

93] V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeníškové z Újezda*, KL 9, 1890, č. 5, s. 1; A. SEDLÁČEK, *Listy ze ztracených archivů panských*, s. 63.

94] V. TŘEMŠÍNSKÝ, *Jeníškové z Újezda*, KL 9, 1890, č. 8, s. 1 a č. 9, s. 2.

95] Klement BOROVIČ, *Martin Medek, arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1581–1590*, Praha 1877, s. 65.

96] R. BACÍK, *Přibík Jeníšek*, s. 10; *Sněmy české* 8, Praha 1895, s. 688 a 694. Burianovu účast v protitureckých taženích zmiňuje také majestát k povýšení Přibíka Františka z Újezda do panského stavu. SOA Praha, VS Břežnice, inv. č. 11 a 12, sign. I-19, kart. 1, nečíslováno.

97] R. BACÍK, *Přibík Jeníšek*, s. 9, pozn. 54; *Sněmy české* 7, Praha 1891, s. 41, 159.

bratrů o majetkové oddělení. Vilém a Jindřich vinili Jana před císařem ze špatného hospodaření. Ten se obhajoval, že převzal statek ve špatném stavu a musel do jeho obnovy hodně investovat. Vilém a Jindřich údajně jen zaháleli a rozhazovali peníze. Jan poslal omluvný spis bratrům, jejichž odpověď odmítající Janova obvinění jen umocnila zlou vůli mezi bratry. Při mělo ukončit nařízení císaře Rudolfa, aby Jan vydal bratrům jejich dědické podíly. K rozdělení svrčoveckého statku došlo 23. srpna 1605. Jenže celý spor měl ještě krvavou dohru. Na Nový rok 1606 Jan udeřil a postřelil bratra Buriana ručnicí, Viléma zas poranil tesákem na hlavě a způsobil mu tím smrtelné zranění. Další z bratrů Jindřich pohnal Jana k soudu kvůli bratrovraždě.^{98]}

V dalších letech se bratři, zdá se, usmířili. Posléze zprávy o nich utichají. Víme jen, že Jindřich zemřel bezdětný. Příbík se nacházel v době bratrského sporu v zahraničí na studiích^{99]} a po návratu se vrhl na úřednickou dráhu. V dubnu roku 1611 již působil jako rada soudu nejvyššího purkrabství pražského, v roce 1616 se stal písařem menších desek zemských. V březnu 1617 pak Příbík odkoupil od svých bratrů Jana a Buriana polovinu Svrčovce a celou tvrz a ves Štěpánovice, majetky v Dehtíně a Vícenicích, ze kterých ještě vykoupil platy plzeňského dominikánského kláštera v Plzni.^{100]}

Po stavovském povstání roku 1618 se Příbík ocitl na seznamu nechtěných osob. V listopadu téhož roku došlo k jeho zatčení v Plzni. Březnový zemský sněm z roku 1619 Příbík odsoudil k vypovězení ze země a ke konfiskaci jeho statků, ovšem za předchozího vyrovnání všech dluhů. Poté, co opustil vězení, odjel do německého Pasova. Posléze se dostal do Vídně, kde působil přímo na císařském dvoře. Karty se obrátily a v roce 1621 dosáhl Příbík jmenování královským prokurátorem a žalobcem, který soudil povstalce. Zajímavostí je, že Příbíkův bratr Burian podepsal v roce 1619 stavovskou konfederaci i podpořil zvolení Fridricha Falckého, ale „*vyhradil si, co by bylo proti náboženství katolickému*“.^{101]} Díky tomu dosáhl na přímluvu bratra Příbík v roce 1622 omilostnění a musel odevzdat 100 zl. rýnských na podporu výchovy nemajetných šlechtických synků.^{102]}

Díky své loajalitě panovnické moci mohl Příbík výhodně získat konfiskované majetky. Zakoupil nejen domy v Praze, ale také zbývající část válkou zničeného rodového majetku od bratra Jana. Příbík Jeníšek v rámci konfiskačních jednání narazil na Březnici, kterou získal pro vlastní osobu. V červnu roku 1623 se stal karlstějnským purkrabím a navíc dostal za úkol zrevidovat zápisy v deskách zemských z doby stavovského povstání. Toho roku se také oženil s Lidmilou Kateřinou z Talmberka ze starého panského rodu. Lidmila vstoupila do manželství s věnem 17.500 kgm a Příbík jí nechal zapsat na svrčoveckém statku jmění ve stejné výši. Svrčovecký statek Příbík ještě v roce 1630 rozšířil o vsi Tětětice, Újezdec, Habartice, lesy Hůrku, Horu, v Hutěch a v Jelení, které koupil od města Klatov.^{103]}

V roce 1624 se Příbík Jeníšek stal podkomořím královských měst. I zde se projevilo jeho smysl pro pořádek, a to například při vedení úředních knih. Řádně vykonával také protireformační rozkazy, s nimiž patrně neměl jako hluboce věřící katolík konfesní problém. Nepodporoval však hrubé násilí a uvědomoval si, že hromadný odchod obyvatel může mít neblahý hospodářský dopad.

98] Podrobně V. SMOLOVÁ, *Příbík Jeníšek*, s. 3; V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 250–253.

99] Příbík byl společně se Lvem Burianem Berkou z Dubé a z Lípy v letech 1604–1605 na kavalírské cestě v německém Ingolstadtu a v Římě. V. SMOLOVÁ, *Příbík Jeníšek*, s. 3.

100] Tamtéž, s. 3, 8–9; V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 253–254.

101] Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1882, s. 217.

102] V. SMOLOVÁ, *Příbík Jeníšek*, s. 8–12.

103] Tamtéž, s. 12–15; V. J. NOVÁČEK, *Jan Jeníšek*, s. 255.

Přibík sám prováděl rekatolizaci březnického panství za pomoci jezuitů. Pozval si k tomu proslulého misionáře Albrechta Chanovského. Jeho podpora jezuitského řádu se projevila nejen na Březnici, ale také v jeho rodném kraji. Přibík totiž v roce 1638 prodal svůj svrčovecký statek právě klatovské jezuitské koleji, která byla na jeho přímlovu založena.^{104]} V Březnici nechal vystavět nový kostel a založil jezuitskou rezidenci, v roce 1650 povýšenou na kolej.^{105]}

Pomyslný vrchol kariéry znamenalo pro Přibíka jmenování nejvyšším zemským písařem roku 1640. Dva roky poté mu panovník udělil majestát, v němž byl Přibíkovi polepšen erb a došlo ke změně ve jméně – vypustilo se „Jenišek“ a začal se nazývat jen „z Újezda“. Navíc se Přibíkovi podařilo dosáhnout pro svého synovce Přibíka Františka povýšení do panského stavu. Sám pro sebe patrně o společenský vzestup příliš nestál, neboť by tím přišel o vysoký post nejvyššího písaře, obsazovaný příslušníky rytířského stavu. Přibík ukončil svou životní pouť způsobem, jaký by si přál asi každý katolík barokní doby – zemřel při bohoslužbě 25. března 1651. Pohřben byl v kostele sv. Ignáce v Březnici.^{106]}

Jelikož neměl Přibík v manželství s Lidmilou Kateřinou žádné potomky, ustanovil za svého dědice potomka nejstaršího bratra Jana, tedy Přibíka Františka. Jeho syn Jan Josef se stal posledním mužským členem rodu. Přežil své syny i vnuka a zemřel v roce 1728. Ukončil tak dějiny rodu Jenišků z Újezda.^{107]}

Cílem předloženého příspěvku bylo seznámení s pestrým životem Jana Jeniška z Újezda a na Svrčovci v kontextu stručných dějin celého rodu Jenišků, později pánů z Újezda. V bezmála třísetleté historii šlechtického rodu jsme zaznamenali hned několik významných osobností, kterým se podařilo svými činy a schopnostmi dostat ideálům šlechtické výlučnosti v boji, politice a službě zemi, hospodaření i zbožné podpoře katolické víry. To vše by se neobešlo bez motivace, tížadosti, vrozených politických schopností a hlavně pracovitosti a píle. Poslední dvě vlastnosti byly patrně sjednocující pro ty z rodu Jenišků, kteří to, jak se říká, dotáhli daleko. Je zřejmé, že obrovskou pracovitostí se podařilo Janu ml. Jeniškovi upevnit postavení mladého rytířského rodu, jehož základy položil jeho otec. Vedení a správa statku, politická kariéra i péče o četnou rodinu Jeniškovi nedovolovaly nijak zahálet. Jak je patrné z Register, které si vedl, patřil zcela jistě mezi velmi pečlivé a schopné hospodáře. Díky tomu mohl svůj stateček stále rozšiřovat, až vytvořil ucelený pás držav severozápadně od města Klatov. Uznání a důvěru šlechtických sousedů z Klatovska odrážela jeho častá role v mimosoudním řešení jejich sporů a z části i ve jmenování krajským hejtmanem. Z nevýznamného nižšího šlechtice se mu podařilo vypracovat až do společnosti nejmocnějších hodnostářů v zemi S některými z nich dokonce udržoval i vztahy důvěrnějšího charakteru. Jan Jenišek žil na malé tvrzi na Svrčovci, přesto v mnoha činnostech kopíroval právě kulturní i společenské aktivity vyšších šlechticů. V citlivých záležitostech politiky a společenského života jej patrně vedl Adam ze Šternberka, jemuž Jenišek sloužil a byl mu i přítelem a důvěrníkem. Jan Jenišek z Újezda a na Svrčovci nesporně patří k těm osobnostem nižší šlechty předbělohorského období, které prožily svůj život naplno a dodnes vzbuzují náš obdiv.

104] Statek v té době zahrnoval Svrčovec, Štěpánovice, část Dehtína a Věnic. Tehdy ještě věřil, že on i jeho potomci budou pohřbeni v kostele sv. Michaela archanděla ve Štěpánovicích. Leč osud vše změnil a Přibík se vlastních potomků nedočkal. V. J. NOVÁČEK, *Jan Jenišek*, s. 255; J. VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov 2*, s. 127.

105] V. SMOLOVÁ, *Přibík Jenišek*, s. 21–24.

106] Tamtéž, s. 22–23.

107] V. J. NOVÁČEK, *Jan Jenišek*, s. 256.

Summary

The first ancestor of the dynasty that is evidenced is Jan of Domažlice, the so called Jeníšek. This Prague citizen and administrator of the Prague Ungelt received several documents from the king and probably sometimes around the end of 15th century he gained his own coat of arms and became called the “heraldic burgher“. His wife Eliška Kanická of Čachrov came from the gentry family that settled in the southwest of Bohemia. They had an only son Jan who, after the death of his father, became an heir and moved from Prague to countryside. In a small village Svrčovec, which is not far away from the royal town of Klatovy, Jan Jeníšek bought estates from his relative Jan Kanický and settled down. The former land law allowed him (as a descendant of the “heraldic burgher“) to consider himself a lesser nobleman who maintained a lower position as a squire. Jan and his wife Anna Sádlová of Kladrubec had 12 children together (3 sons and 9 daughters). Jan started a career of a farmer of his estate. He focused especially on fish, sheep and cattle farming, stock raising and grain cultivation. In addition, he worked as a merchant, conductor and an official in regional and land administration. Moreover, Jan Jeníšek served Adam of Šternberk, lord of Zelená Hora, and thanks to their relationship Jan was enabled to pursue a career of an official. In 1555, he was appointed a deputy chamberlain of the Czech Kingdom.

Jan Jeníšek’s sons Vilím, Burian and Vladislav hold all estates inseparably after their father’s death. Shortly after that, the disputes between brothers broke out, and the parts of estates were divided between them. Only Burian started a family and became the successor of the dynasty. He was famous for attendance at military campaigns against Turks or for hiding an escaped Protestant monk in his fortress. Burian had five sons whose conflicts between each other led to a bloody epilogue. Afterwards, the fourth son Přibík took over the leading position of the dynasty. He devoted his life to a clerical career. After the revolt of Bohemian estates, he became a royal prosecutor and a plaintiff, later a deputy chamberlain of royal towns and finally the supreme land scribe. Přibík also broadened the family estate Svrčovec. However, in 1638 he sold it all to Jesuits of Klatovy and chose another seat, the chatteau Březnice. In 1642, Přibík got a coat of arms improvement and received a promotion to aristocracy for his nephew. The history of the dynasty came to an end with the death of Jan Josef of Újezd in 1728.

The dynasty of Jeníšek of Újezd was considered gentry for the whole 16th century. The charismatic personalities appeared in every generation. They were able to keep and improve the position of the dynasty in society and make good use of efforts of their ancestors. Apart from different abilities and diligence, they had to possess diplomatic skills as well so that they could act among vassals while they managed the estate and also in the high society – royal and land-administrative.

Dnes stojící domy na místě staré svrčovecké tvrze. Stále je patrný půlkruhový půdorys původní stavby.

Rytiřský erb Jeniřků z Újezda

Erb pánů z Újezda

Kostel sv. Archanděla Michaela ve Štěpánovicích. Foto František Iša

Náhrobek Buriana Jeniška z Újezda v kostele ve Štěpánovicích. Foto František Iša

Zur Erneuerung der katholischen Kirche in den oberungarischen königlichen Freistädten in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts

Peter Kónya

Abstract: The Upper-Hungarian free royal cities, as the strong Protestantism centres, resisted the efforts of the Catholic church to take hold in their territory for a long time, and they didn't tolerate any different church than the Evangelical in their territory. Five royal cities (Prešov, Bardejov, Sabinov, Levoča a Kežmarok) were affected by re-catholicization after 1670. The first re-catholicization interventions relating especially the confiscation of evangelic temples were broken by the Kurutz uprising in summer and autumn 1672. After their pushing up, the Monarch and his offices could start the massive re-catholicization. During this "tragic decade" of Hungarian Protestantism, evangelic temples, schools and the whole property were confiscated, clergymen were expelled and evangelic townsmen were excluded from self-government and political life. The next stage of re-catholicization of the Upper-Hungarian free royal cities followed the defeat of Imrich Thököly uprising (1686). The last breakdown of the re-catholicization process was caused by the František II. Rákóczi uprising and the religious freedom was installed. After its defeat, the Protestants had to leave into suburbs of the towns up to the period of the Patent of Tolerance issue in 1781.

Key words: re-catholicization, church, town, society, townsmen, protestants, Catholics

Die Rekatholisierung hat sehr stark sowohl geistige, als auch gesellschaftliche, politische und natürlich kulturelle Entwicklung aller Länder der Habsburgermonarchie im 17. Jahrhundert geprägt. Im Gegensatz zu den Ländern der Böhmisches Krone, in denen es gelungen worden war, sie mit Hilfe der Staatsgewalt bereits in den nächsten Jahrzehnten nach dem Weißen Berg durchzusetzen, gelang es dagegen dem Protestantismus in Ungarn seine Position bis zum letzten Drittel des 17. Jahrhunderts aufrecht zu erhalten. Nur dank extrem gewaltsamen Methoden, wie massenhafte Verurteilung der Priester, ihre Vertreibung auf die Galeeren oder die Aussetzung von Gesetzen, wurde gelungen, die Dominanz der katholischen Kirche wiederherzustellen. Dennoch blieb die Mehrheit der Bevölkerung bis zur ersten Hälfte des nächsten Jahrhunderts protestantisch. Zu den mächtigsten politischen und kulturellen Zentren des Protestantismus nach der Rekatholisierung der Magnaten blieben oberungarische freie königliche Städte. Deshalb hatte ihre Katholisierung außerordentliche Bedeutung für die Durchsetzung der Rekatholisierung in weiten Teilen Ungarns.

Trotz der unbestreitbaren Bedeutung des Wissensprozesses der Rekatholisierung für gesellschaftliche, politische, geistige und kulturelle Entwicklung Ungarns in der frühen Neuzeit, war diese Problematik in der slowakischen Geschichtswissenschaft komplex nicht bearbeitet worden. Noch weniger Aufmerksamkeit wurde der Rekatholisierung in den königlichen Städten gewidmet. Von den älteren Autoren beschäftigte sich mit dieser Problematik u.a. Anton Špiesz (*Freie königliche Städte in der Slowakei in den Jahren 1680-1780*, 1983), von den jüngeren v. a. Autor dieses Beitrags (zusammen mit einer Reihe von Teilstudien, Monographie *Prešov (Eperies), Bardejov (Bartfeld) und Sabinov (Zeben) während der Gegenreformation und der gegenhabsburgischen Aufstände (1670-1711)*, 2000; *Konfessionalisierung in der Slowakei im 16.-18. Jahrhundert*, 2010; Hrsg. *Rekatholisierung, Gegenreformation und katholische Restauration in Ungarn*, 2013). Geringfügig beschäftigte sich mit diesem Thema zum Beispiel Eva Kowalska in Forschung des evangelischen Exils oder auch Viliam Čičaj. Das Thema der Rekatholisierung wurde

neben der Erforschung der Selbstverwaltung und der Politik der freien königlichen Städte im 17. Jahrhundert z. B. auch vom ungarischen Historiker H. Németh István behandelt.

Nach mehr oder weniger erfolglosen Versuchen von Nikolaus Oláh begann erst Peter Pázmány im ersten Drittel des 17. Jahrhunderts die Beschlüsse des Tridentinischen Konzils als Grundbedingung für eine erfolgreiche Erneuerung der katholischen Kirche in Ungarn einzuführen. Dank seines Wirkens sowie des Wirkens seiner Nachfolger und mehrerer Diözesanbischöfe kam es seit der Mitte des Jahrhunderts in Hunderten von Pfarrstellen im Königreich Ungarn, vor allem auf dem Gebiet Transdanubiens und Niederungarns¹⁾ zur Rückgabe des kirchlichen Besitzes in die Hände der katholischen Kirche. Ganz anders war die Situation in Oberungarn²⁾, das der Rekatholisierung fast ein Halbjahrhundert länger widerstand. Eine Schlüsselrolle spielten dabei die königlichen Freistädte³⁾ als bedeutende politische, wirtschaftliche und kulturelle Zentren des Protestantismus. Und gerade deshalb war die Einrichtung bzw. Erneuerung katholischer Pfarrstellen in oberungarischen königlichen Freistädten ein ziemlich komplizierter und uneinheitlicher Prozess.

Das aus dreizehn Komitaten im Nordosten des Königreichs Ungarn bestehende Gebiet Oberungarns, das meist von der protestantischen Bevölkerung beider Konfessionen (der Evangelischen Kirche A.B. und der Evangelisch-Reformierten Kirche H.B.) bewohnt wurde, schaffte es, sich auch in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts gegen die Rekatholisierung erfolgreich zu wehren. Trotz der fortschreitenden Konversion der zuvor protestantischer Magnaten (Georg Drugeth, Paul Rákoczy) blieben einige Aristokraten auf diesem Gebiet (Graf Stephan Thököly in Käsmark), aber vor allem der Komitatsadel und die fünf (seit 1660 sechs) königlichen Freistädte (Kaschau/Košice, Eperies/Prešov, Bartfeld/Bardejov, Leutschau/Levoča, Zeben/Sabinov und Käsmark/Kežmarok) protestantisch. Die erwähnten königlichen Freistädte stellten bedeutende politische, kulturelle Zentren sowie kirchliche Verwaltungszentren der evangelischen Kirche dar.

Erst der Machteingriff seitens des Herrschers nach der Unterdrückung des Wesselényi-Aufstands eröffnete den Weg zur Rekatholisierung der königlichen Freistädte. Im Sommer 1670 wurden sie von kaiserlichen Truppen besetzt und haben einen Teil ihrer früheren Privilegien verloren.⁴⁾ Aufgrund der Initiative des Herrschers und unter dem Schutz seiner Truppen wurden die Bedingungen zur Erneuerung katholischer Pfarrstellen in den Städten geschaffen. Gleichzeitig sind in die wichtigsten von diesen Städten die Jesuiten⁵⁾ und in andere Städte Franziskaner⁶⁾, Minoriten⁷⁾ oder Pauliner⁸⁾ eingezogen. Mit Hilfe der Staats- und Selbstverwaltungsbehörden entwickelten sie eine rege Missions- und Bekehrungstätigkeit. Eine bedeutende Rolle spielten auch die Liquidierung der protestantischen

---

1] Unterungarn als eine besondere territoriale Verwaltungseinheit des Königreichs Ungarn bestand aus 10 Komitaten nördlich der Donau (das Gebiet der heutigen West- und Mittelslowakei): Pressburg, Kormorn, Barsch, Hont, Neutra, Trentschin, Arwa, Turoz, Liptau und Altsohl.

2] Oberungarn als eine besondere territoriale Verwaltungseinheit des Landes, war mit dem Gebiet der heutigen Slowakei nicht identisch (wie allgemein bekannt ist) sondern bestand aus dreizehn Komitaten im Nordosten: Zips, Scharosh, Gömör, Sempfen, Abau, Torn, Hewesch, Borschod, Szaboltsch, Sathmar, Ung, Bereg und Ugotscha.

3] Auf dem Gebiet Oberungarns gab es ursprünglich 5, seit der Mitte des 17. Jahrhunderts 6 wirtschaftlich starke königliche Freistädte mit großer politischer Macht, die ein Bündnis mit dem Namen Pentapolitana bildeten: Kaschau, Eperies, Bartfeld, Leutschau, Zeben und Käsmark.

4] Königliche Freistädte in Oberungarn schlossen sich während der Vorbereitung der Verschwörung den Rebellen an und ähnlich wie die Komitate schlossen einen Vertrag mit ihren Führern. Bei der Besetzung des Landes durch kaiserliche Truppen leisteten sie bewaffneten Widerstand und trotzten der Aufforderung, ihre Stadttore für das kaiserliche Heer zu öffnen.

5] Nach Eperies und Leutschau, in Kaschau waren sie schon.

6] Nach Bartfeld, Leutschau und Eperies.

7] Nach Eperies und Leutschau.

8] Nach Käsmark.

Kirchen im Jahre 1674⁹⁾ und die allseitige Diskriminierung von Evangelischen, die bei vielen Stadtbürgern zur Konversion zur katholischen Kirche führten.

Die königliche Freistadt Kaschau (Košice) war eine Ausnahme in diesem Prozess. Kaschau war die einzige Stadt unter den königlichen Freistädten in Oberungarn, in der sich die katholische Kirche bereits am Anfang des 17. Jahrhunderts niedergelassen hatte. Der Hauptgrund dafür war die Tatsache, dass die Stadt Sitz wichtiger Landesbehörden war. Hier residierte der Hauptkapitän Oberungarns, hier hatten ihren Sitz auch die Zipser Kammer und das Erlauer Kapitel. Und eben im Interesse des Erlauer Bischofs und des Kapitels, das nach der Eroberung von Erlau durch die Osmanen in Kaschau umgezogen worden war, ließ der Hauptkapitän Oberungarns Barbiano di Belgiojoso am Neujahr 1604 den Protestanten die Kaschauer Elisabethenkirche und gleich darauf auch weitere Kirchen, die Schule und die Pfarrstelle konfiszieren. Kurz darauf kam es zu einem Zwischenfall mit den Stadtbürgern. Auf die Seite der Stadtbürger schlugen sich der Magistrat und auch der Richter von Kaschau Johann Bocatius.¹⁰⁾ Der Streit endete mit der Wegnahme aller protestantischen Kirchen in der Stadt. Diese Ereignisse waren einer der unmittelbaren Gründe für den Ausbruch des Bocskai-Aufstands. Hauptsächlich aus religiösen Gründen schlug sich die Stadt demonstrativ auf die von Stephan Bocskai. Bis zum Tod Bocskais blieb die Stadt der Fürstensitz und das hat den protestantischen Charakter der Stadt gestärkt.

Als Bocskai im Spätherbst 1604 mit seinem Heer in Kaschau einzog, mussten die Katholiken beschlagnahmte Kirchen an die Protestanten zurückgeben. Als aber im Jahre 1607 die Stadt nach Bocskais Tod wieder unter die Herrschaft der Habsburger geriet, wurden die Bemühungen um die Rekatholisierung fortgesetzt. Eine bedeutende Rolle bei der Einrichtung einer neuen katholischen Pfarrstelle in Kaschau spielte die Gesellschaft Jesu, gegründet im Jahre 1615.¹¹⁾ Die Tätigkeit der Gesellschaft wurde 1619 durch die Ankunft des Heeres unter der Führung von Gabriel Bethlen und durch den darauf folgenden Bethlen-Aufstand unterbrochen. Diese Periode war von den tragischen Ereignissen geprägt als drei Jesuiten - Stephan Pongrácz, Melchior Grodecz und Markus Crisinus (Körösi) von den Heiducken des Georg I. Rákóczi ermordet wurden.¹²⁾ Weiteres Bemühen um Rekatholisierung der Stadt wurde durch die zeitweilige Angliederung von Kaschau an Siebenbürgen aufgrund des 1622 abgeschlossenen Friedens von Nikolsburg verhindert. Die Angliederung dauerte bis zum Tode Bethlens Ende 1629. So durften die habsburgischen Behörden und die katholische Geistlichkeit nach Kaschau erst nach dem Jahre 1630 zurückkehren.

Ermöglicht wurde die Einrichtung einer katholischen Pfarrstelle paradoxerweise erst durch den Aufstand von Georg I. Rákóczi, der die Glaubensfreiheit für alle Bewohner des Landes einführte.¹³⁾ Durch das Landtagsgesetz aus dem Jahre 1647 gewannen die Katholiken in Kaschau (zusammen mit den Reformierten) – trotz des Widerstandes des Magistrates – das Recht auf die Errichtung einer Pfarrstelle und auf den Bau einer Kirche.¹⁴⁾ Eine ungeheure Bedeutung für die Rekatholisierung der Stadt sowie des ganzen

---

9) Mit Hilfe von Preßburger Gericht, das fast 100 protestantische Geistlichen wegen ihrer Teilnahme an Wesselényi-Verschwörung zum Tode verurteilte. Die Todesstrafe wurde in Galereenstrafe in Neapel umgewandelt.

10) Näher Péter KÓNYA, *Johannes Bocatius, der Stadtrichter von Kaschau auf der Seite von István Bocskai*, in: János Barta – Manfred Jatzlauk – Klára Papp (Hg.), „Einigkeit und Frieden sollen auf Seiten jeder Partei sein“. Die Friedensschlüsse von Wien und Zsitvatorok, Debrecen 2007, S. 53–60.

11) Stanislav STOLÁRIK, *Humenské kolégium a traja košickí mučeníci*, Humenné 1995, S. 52.

12) Ebenda, S. 57–63.

13) Die Glaubensfreiheit der Protestanten war zusammen mit der Rückgabe der konfiszierten Kirchen ein Bestandteil des Linzer Friedens, der den Aufstand beendet hat und gelangte unter die Gesetzartikel aus dem Jahre 1647.

14) Um das Recht auf öffentliche Religionsausübung bemühten sich noch mehr die Reformierten, die mit Hilfe des Fürsten die erste Kirchengemeinde in der Stadt gründeten.

Landes hatte die Gründung einer Akademie durch den Bischof Benedikt Kishdy im Jahre 1657. So wurde Kaschau nach Tyrnau zum zweiten Zentrum des katholischen Priestertums im Lande. Trotz Existenz der kirchlichen Behörden und Anwesenheit des Erlauer Bischofs in der Stadt lieb eine deutliche Mehrheit der Bürgerschaft dem evangelischen bzw. reformierten Glauben treu.

Eine wesentliche Änderung brachten der Stadt die Ereignisse nach der Unterdrückung des Wesselényi Aufstandes, vor allem Konfiszierung der Kaschauer St Elisabethkirche und anderer Kirchen, Pfarrstellen und Schulen zu Beginn der 70er Jahre.

Ganz anders war die Situation in Eperies (Prešov), wo die Reformation bereits Ende der 20er Jahre verlaufen war und seit 1531 außer der evangelisch-lutherischen Kirche keine andere kirchliche Organisation tätig war. Aufgrund der wirtschaftlichen und politischen Bedeutung der Stadt und aufgrund der Tatsache, dass hier keine Landesbehörden ihren Sitz hatten, wurde Eperies zum kirchlichen Verwaltungszentrum der evangelischen Kirche A. B. sowie zum kulturellen Zentrum im Oberungarn. Den Ruf der Stadt erhöhte das in Eperies befindliche Kollegium der oberungarischen protestantischen Stände, die einzige protestantische Hochschule im Königreich, gebaut im Jahre 1667.

Bereits zu dieser Zeit, zu Beginn der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts, geriet die Stadt wegen religiöser Fragen in Konflikt mit dem Herrscher und der kirchlichen Obrigkeit. In der ersten Hälfte der 60er Jahre versuchten mehrmals die Franziskaner von dem unweit entfernt liegenden Dorf Schebesch sich in der Stadt anzusiedeln.^{15]} Der Magistrat hat es ihnen aber nicht ermöglicht. Die Stadt lehnte sogar den Befehl des Kaisers Leopold I. ab, mit dem er aufgrund von Beschwerden seitens des Erzbischofs Georg Szelepcsényi den Bau des Kollegiums stoppen wollte.^{16]} In Eperies gab es damals keine katholische Pfarrstelle und Angehörige der römisch-katholischen Kirche trafen sich nur in den Privathäusern zusammen.^{17]} Die Bedingungen für die Niederlassung der katholischen Kirche in Eperies wurden erst nach der Veränderung der Machtsituation, nach der Unterdrückung der Wesselényi-Verschwörung im Sommer 1670, gebildet. Da der Kaiser das einzige Oberhaupt der königlichen Freistädte war, leitete er in den Jahren 1670-1671 die Maßnahmen zur gewaltsamen Rekatholisierung dieser Städte ein. Die Erneuerung der katholischen Kirche in Eperies, genauso wie in vier weiteren Städten der Pentapolitana, hat mit der gewaltsamen Wegnahme der evangelischen Kirchen, Schulen, Pfarrstellen und anderer Kirchengüter begonnen.

In Eperies, ähnlich wie in anderen Städten, verlor die evangelische Gemeinde alle Kirchen, Schulen und weitere Kirchengüter. Als erstes wurde am 23. Mai 1671, bald nach der Besetzung von Eperies durch die kaiserlichen Truppen das Gebäude des Kollegiums der oberungarischen protestantischen Stände konfisziert. Die Konfiszierung leitete selbst der General Spankau, begleitet vom Erlauer Bischof, dem Zipser Propst und Jesuiten. Am nächsten Tag wurde das Gebäude vom kaiserlichen Heer besetzt und in ein Militärlagerhaus umgewandelt.^{18]} Einige Monate später mussten die ehemaligen Professoren des Kollegiums, die bis dahin unter provisorischen Bedingungen im alten Schulgebäude unterrichtet haben, die Stadt verlassen. In der neu entstandenen Situation, unter dem Schutz des kaiserlichen Heeres, kamen zuletzt auch die Franziskaner von Schebesch in die Stadt, die sich darum bereits seit den 30er Jahren bemüht haben. Sie ließen sich in einem verlassenen ehemaligen Kloster der Karmelitaner und in einer Kirche nieder. Im Juni 1672 ließ

15] Das Kloster als eines der wenigen katholischen Klöster auf dem ganzen Gebiet wurde von Gräfin Katrin Forgách in den 30er Jahren gegründet.

16] József HÖRK, *Az Eperjesi ev. ker. Colegium története*, Kassa 1896, S. 9–11.

17] Z.B im Haus von Andreas Klobuszicky, Verwalter des Rákóczi Vermögens.

18] J. HÖRK, *Az Eperjesi*, S. 34.

der Erlauer Kanonikus Stephan Kolosváry auch alle drei protestantischen Kirchen und schließlich auch weiteres Kirchengut der protestantischen Gemeinde.^{19]} Anfang Juli (am 9. Juli) übergaben die Beamten der Zipser Kammer das Kollegiatsgebäude den Jesuiten.^{20]} Der Magistrat erhob einen Protest gegen dieses Vorgehen, das aus seiner Sicht gewaltsam und gesetzwidrig war, jedoch ohne positives Ergebnis. Genauso erfolglos endete die Mission des Stadtbürgers Jan Wittich, der im Frühling 1672 von dem Eperieser Magistrat nach Wien entsendet wurde, um dort Interessen der Stadt zu vertreten.^{21]}

Nach einer kurzfristigen Einnahme der Stadt durch Kuruzzen und nach der Rückgabe der Kirchen an die evangelische Gemeinde im Sommer und Herbst 1672 wurde die Rekatolisierung fortgesetzt. Als die Kammer die dem Kollegium gehörenden Tokajer Weinberge konfisziert hatte, kam es am 8. März 1673 zur Wegnahme des Kollegiums. Die Konfiszierung des Kollegiums wurde von einer Kommission (Militärkommissar General Oto Volkra, der Erlauer Bischof Franz Szegedy, der Erlauer Kanonikus Stephan Józsa und zwei Jesuiten) unter Assistenz kaiserlichen Truppen durchgeführt. Am nächsten Tag nahm diese Kommission den Protestanten auch alle drei Kirchen und die alte Schule weg. Die deutsche Kirche wurde zur katholischen Pfarrkirche, die slowakische Kirche wurde von Minoriten und ungarische von Jesuiten besetzt. Noch im März eröffneten die Jesuiten im Gebäude der ehemaligen Stadtschule ein Jesuitengymnasium und ließen sich im Kollegium nieder.

Die Zerstörung der evangelischen Kirche wurde auch in Eperies durch das Pressburger Blutgericht im Jahre 1674 vollendet. Da die Professoren des Kollegiums die Stadt bereits 1673 verlassen mussten und auch die Mehrheit der Geistlichen Eperies noch vor der Eröffnung der Gerichtssitzung verlassen hatten, erschienen vor das Gericht nur der ehemalige Eperieser Lehrer Adam M. Lazius und der Geistliche Johann Rotarides.^{22]} Nach dem Pressburger Blutgericht durften sich in der Stadt keine evangelischen Pfarrer aufhalten. Alle Aktivitäten der Protestanten wurden von der katholischen Obrigkeit streng bestraft.

Eine unvermeidliche Bedingung für die Erneuerung der katholischen Kirche war die Beherrschung der Selbstverwaltungsorgane oder wenigstens der Schlüsselpositionen in diesen Organen durch Katholiken. Gleichzeitig mit der Attacke auf evangelische Kirche kam es bereits zu Beginn des Jahres 1673 zu bedeutenden Veränderungen in der Zusammensetzung des Senats und des Außenrates mit dem Ziel, eine Mehrheitsvertretung der Katholiken in diesen Organen zu sichern. Am 8. März, am Tag, an dem das Kollegium konfisziert worden war, ließ General Volkra neue Wahlen zum Stadtrat und zum Außenrat durchzuführen. Zum neuen Stadtrichter von Eperies wurde František Usz gewählt. Es wurden auch einige Stadträte und Mitglieder des Außenrates ausgewechselt.^{23]} Aufgrund des Mangels an den Bürgern katholischen Glaubens gelang es damals noch nicht, die protestantische Bürgerschaft aus dem Stadtrat und den Stadtbehörden auszuschließen. Die Kammer bemühte sich daher, den Einfluss evangelischer Senatoren auf ein Minimum ein-

---

19] Ebenda.

20] Ebenda, S. 35.

21] ÖStA, HHStA Wien. *Hungarica*, 322: Briefe des Eperieser Stadtrichters und des Rates nach Wien vom 4. und 5. Juni 1672. Schon früher war der Eperieser Gesandte Michal Schönleben in Wien. Nach einer Vereinbarung mit weiteren fünf königlichen Freistädten wurde er vom Stadtrat nach Wien gesendet, um dort Milderung der Repressionen nach der Unterdrückung der Unruhen, Gewährleistung der städtischen Privilegien und der Glaubensfreiheit zu erreichen. Nach Wien schickten ihre Delegierten Kaschau, Eperies, Leutschau und Bartfeld. Im Frühling 1672 kehrten die Delegierten zurück ohne einen bedeutenden Erfolg. Evangelisches A.B. Gemeindecarchiv Prešov: *Status et factorum Ecclesiae Evangelicae utriusque nationis Germanicae aequae Slavicae in Regia ac Libera Civitate Cibiniensi succincta descriptio a primis Reformationis temporibus usque in presentem Annum 1778-um*, 60.

22] Károly RÁCZ, *A Pozsonyi vértörvényeskék áldozatai 1674-ben*, Lugos 1889, S. 115 und 167.

23] ŠA (Staatsarchiv) Prešov, Fil. Prešov, Mag. Prešov, Bücher – 2539: *Das Buch der Wiederherstellung des Magistrats aus dem Jahre 1640–1728*.

zuschränken. Zum Stadtrichter wurde 1676 der Konvertit Johann Weber gewählt. Kennzeichnend für die damalige konfessionelle Situation war, dass Konvertiten und Ausländer, einschließlich Stadtbürger italienischer Herkunft, über eine Mehrheit verfügten.

Katholische Kirche, als einzige Kirche in der Stadt, beherrschte völlig das geistliche Leben und ihre übergeordnete Stellung in der mehrheitlich protestantischen Stadt Eperies wurde durch neue Organe der Selbstverwaltung garantiert. Die Tätigkeit der Kirche einschließlich der Wiederbekehrung der Stadtbürger wurde zum großen Teil aus städtischen Mitteln gedeckt. Selbst die Aufwendungen für die Tätigkeit der Jesuiten, die gleichzeitig die hiesige Pfarrstelle verwalteten, überstiegen mehrfach das Gehalt des Stadtrichters. Nebst 600 Gulden jährlich für den Pfarrer, Kapläne und Lehrer zahlte die Stadt 600 Gulden an Jesuiten und 100 Gulden an Minoriten.^{24]} Anfangs wehrten sich die Stadtbewohner gegen den Versuch der gewaltsamen Re-Katholisierung. Sie lehnten ab, katholische Gottesdienste zu besuchen und akzeptierten die katholischen Priester nicht. Der katholische Stadtrat reagierte mit harten Gegenmaßnahmen. Der neue katholische Magistrat trat nicht nur gegen die ehemaligen protestantischen Geistlichen auf, sondern auch gegen die Stadtbürger, die zum katholischen Glauben nicht übertreten wollten. Bereits im Laufe des Jahres 1674 wurden alle evangelischen Pfarrer und Geistlichen aus der Stadt vertrieben. Die Teilnahme an illegalen evangelischen Gottesdiensten wurde mit einer hohen Geldbuße bestraft. Die Evangelischen durften damals kein öffentliches Amt in der Stadt bekleiden, nicht einmal die Stelle eines Zunftmeisters.^{25]}

Die Stadt Bartfeld (Bardejov) war seit dem zweiten Drittel des 16. Jahrhunderts auch ein bedeutendes Zentrum der Reformation im Oberungarn. Seit dem Jahre 1546 hatte hier der erste lutherische Senior Pfarrer Johann Radaschius seinen Sitz und am hiesigen Gymnasium war der Reformator Leonhard Stöckel, der Freund von Philip Melancthon und Verfasser der ersten lutherischen Schulgesetze in Ungarn tätig. Mit Ausnahme der lutherischen Kirche gab es bis zum letzten Drittel keine andere Kirchengemeinde in der Stadt.

Auch in Bartfeld wurden die Bedingungen für die Niederlassung der katholischen Kirche in der Stadt erst nach der Einnahme Bartfelds durch kaiserliche Truppen geschaffen. Die erste Maßnahme der gewaltsamen Gegenreformation war die Wegnahme der slowakischen evangelischen Kirche (der ehemaligen Klosterkirche) und des danebenstehenden ehemaligen Augustinianerklosters, durchgeführt aufgrund einer Verordnung Kaiser Leopolds I. vom 3. März 1671. Die Konfiszierung der Kirche und des Klostergebäudes wurde unter dem Schutz des Heeres von Groß-Wardeiner Bischof und Zipser Propst Georg Bársony am 20. April 1671 durchgeführt. Gegen die Konfiszierung traten der Stadtrichter, der Magistrat, der Außenrat und „Schwarze Gemeinde“ auf und am nächsten Tag, nach einer gemeinsamen Besprechung, protestierten sie beim Stadtkommandanten. Aber ihr Widerstand war nutzlos und bereits am 22. April wurde die neu gewonnene Kirche von den Franziskanern unter großer Teilnahme der Bevölkerung der umliegenden Ortschaften feierlich eingeweiht. Die Bevölkerung versammelte sich vor der Kirche unter Androhung von 40 Gulden Geldstrafe.^{26]} Nach der Wegnahme der Kirche nutzten slowakische Stadtbewohner evangelischen Glaubens die Seredy-Kapelle in der deutschen Pfarrkirche. Dieser provisorische Zustand dauerte aber auch nicht lange. Am 22. April 1672 konfiszierte der Erlauer Kanonikus Stephan Kolosváry den Evangelischen unter dem Vorwand einer Visitation und unter Assistenz des Heeres und des Kommandanten Serrau auch die deutsche Pfarrkirche. Gleich darauf wurde die Kirche an den Bartfelder katholischen Pfarrer Johann

24] ŠA (Staatsarchiv) Prešov, Fil. Prešov, Mag. Prešov – Bücher, II A-8: Rechnungsbuch aus dem Jahre 1677–1694.

25] Anordnungen der Zipser Kammer vom 31. V. und 24. XI. 1674. László LASZTÓKAI, *Eperjes szab. kir. város levéltárában található nevezetesebb okiratok ismertetése*, in: *Az Eperjesi kir. kath. Főgymnasium 1880/I tanévi Értesítője*, Eperjes 1881, S. 55, 56.

26] Archiv der Evangelischen Kirchengemeinde A. B. Bardejov, *Protocollum Pastorale vetustior*, 55–57.

Tache übergeben. Kurz nach der Wegnahme der Kirche wurde den Evangelischen auch das Pfarr- und Schulgebäude weggenommen.^{27]}

Nach einer vorübergehenden Rückgabe der evangelischen Kirchen während des Kuruzzenaufstands im September 1672 kam es zur zweiten Konfiszierung der Bartfelder Kirchen.^{28]} Im nächsten Jahr, nach einem politischen Machtwechsel, wurden beide Kirchen den Protestanten weggenommen und gelangten in den Besitz der Katholiken. Im August 1674 kam General Volkra in die Stadt. Er wurde vom Erlauer Bischof, von den Kammerbaemten und 50 kroatischen Reitern begleitet. Ein paar Tage später, am 19. August, ließ er die Mitglieder des Senats und des Außenrates in die Pfarrkirche berufen, wo einige von ihnen zur katholischen Kirche übertraten. Er ließ eine Liste derjenigen Personen aufstellen, die die Konversion zum katholischen Glauben abgelehnt hatten und am 21. August ordnete er eine neue Magistratswahl an. Zum Stadtrichter wurde der Konvertit Juraj Winter und zu Senatoren 12 weitere katholisch gewordene Stadtbürger.^{29]} Der neue Stadtrat ließ dann alle evangelischen Geistlichen und Bediensteten der evangelischen Gemeinde versammeln und zwang sie zur Übergabe der Schlüssel von allen der evangelischen Kirche gehörenden Gebäuden.^{30]} Alle drei Pfarrer wurden nach Preßburg deportiert. Vor das Preßburger Gericht erschienen alle drei Pfarrer von Bartfeld: Pfarrer und deutscher Geistlicher Martin Pfeiffer, Senior Jakub Zabler und der slowakische Pfarrer Paul Kray.^{31]}

Neben Beendigung der Liquidierung der evangelischen Kirche in der Stadt brachte das Jahr 1674 auch weitere grundlegende Veränderungen. Diese Veränderungen führten zur Kontrollübernahme über die kirchlichen Verhältnisse in der katholischen Pfarrei und hatten negative Auswirkungen auf die evangelische Mehrheit unter den Stadtbewohnern. Ähnlich wie in Eperies gerieten im Laufe des Jahres der Magistrat und ein großer Teil des Außenrates in die Hände der Katholiken. Bereits nach den Wahlen am Anfang des Jahres gelangten in den Magistrat einige Katholiken und die restlichen Evangelischen wurden von Konvertiten im August ersetzt. Der neue Stadtrichter Juraj Winter und der Stadtrat führten bereitwillig alle Aufträge der Kammer aus und die Evangelischen wurden von ihnen auf verschiedene Art und Weise diskriminiert.^{32]} Seit 1673 hatte das Amt des katholischen Pfarrers Martin Sorger inne. Zusammen mit dem Kantor, dem Lehrer der Jungenschule, dem Organisten, dem Kirchendiener und dem Glöckner wurde er von dem Stadtrat finanziert.^{33]}

Auch in Zeben (Sabinov), wo bis dahin keine Einrichtung der katholischen Kirche existierte, wurde die Tätigkeit der katholischen Kirche erst nach der Wesselényi-Verschwörung und der nachfolgenden Wegnahme beider evangelischen Kirchen (der deutschen und slowakischen) erneuert.

Einige Monate nach der militärischen Besetzung der Stadt wurde ein Versuch unternommen, die evangelische Kirche zu liquidieren. Die Anfänge der Gegenreformation nahmen hier einen dramatischen Verlauf. Wahrscheinlich bereits im Laufe des Jahres 1671 die

---

27] Ebenda.

28] Die Truppen der oberungarischen Rebellen, auch Kuruzzen genannt, sind am Ende des Sommers von Siebenbürgen und Partia in die oberungarischen Komitate durchgedrungen und haben für einige Wochen Eperies, Bartfeld, Zeben und Käsmark eingenommen. In den besetzten Gebieten haben sie den Protestanten die konfiszierten Kirchen, Schulen und Pfarreien zurückgegeben.

29] *Protocollum past*, S. 63: Staatsarchiv Prešov, Fil. Bardejov, Mag. Bücher – 55: *Protocollum Magistratus Liberae et Regiae Civitatis Bartphensis ab Anno 1669 usque 1674*.

30] *Protocollum pastorale vetustior*, 69–71.

31] K. RÁCZ, *A Pozsonyi*, S. 108, 15, 215.

32] ŠA (Staatsarchiv) Prešov, Fil. Bardejov, Mag. Bücher – 55.

33] ŠA Prešov, Fil. Bardejov, Mag. Bücher – 1807.

Beamten des Erlauer Bistums den Evangelischen mit Hilfe des Heeres ihre beiden Kirchen und vermutlich auch ihr weiteres Vermögen weg. Mit der Leitung der neuen katholischen Pfarrei wurde der Mönch namens Cyprian beauftragt. Am Anfang des folgenden Jahres widersetzten sich die Stadtbürger den Rekatholisierungsbemühungen. Einen Anlass dazu gab wahrscheinlich der deutsche evangelische Pfarrer Pavol Regius, der während einer Messe in der deutschen Pfarrkirche den katholischen Mönch Cyprian angegriffen und vor die Kirche hinausgeschleppt hatte. Dabei zertrat er ungewollt eine Hostie. Der katholische Pfarrer wurde dann von den empörten Stadtbürgern am Marktplatz ermordet. Der Stadtrichter und der Stadtrat stellten sich dem evangelischen Pfarrer zur Seite und lehnten es ab, den Zehenten an den Erlauer Bischof zu zahlen.^{34]} Paul Regius gelang es zwar, zu fliehen, seine Tat hatte jedoch zur Folge, dass eine Sonderkommission der Zipser Kammer eine Untersuchung eröffnete. Sie ließ zwei alten Dorfprediger, Paul Gorzius und Johann Thoma verhaften.^{35]} Beide Kirchen, die Pfarrstelle und die Schule wurden gleich danach wieder von dem Erlauer Kanonikus Stephan Kolosváry konfisziert. Die Wegnahme der Objekte verlief am 26. Mai 1672 unter dramatischen Umständen. Wegen der Unnachgiebigkeit der Stadtbürger und aus Angst vor einem weiteren möglichen Zwischenfall ließ der Kanonikus eine Masse bewaffneter Untertanen katholischen Glaubens aus dem Lande in die Stadt transportieren. Die Untertanen haben dann auf dem Marktplatz einen Anspruch auf beide Kirchen erhoben.^{36]}

Nach dem Abzug der Kuruzzen im Oktober 1672 (die die Kirchen den Evangelischen vorübergehend zurückgegeben hatten) nahmen die kaiserlichen Truppen unter General Cobb die beiden Kirchen den Evangelischen weg und übergaben sie den Katholiken. Den Evangelischen gelang es, die beiden Schulen in ihrem Besitz länger zu behalten. Noch im Dezember 1672 verweigerten sie die Übergabe der Schulen an den katholischen Pfarrer. Die Zipser Kammer ermahnte deshalb die Bewohner der Stadt, dass sie die Schulgebäude sofort den Katholiken übergeben sollen und dass sie dem katholischen Pfarrer auch alle Einkommen seit der Einrichtung der Pfarrei bezahlen sollen.^{37]} Evangelische Pfarrer blieben anfangs in der Stadt und versuchten, wenigstens private Gottesdienste in den Häusern der Stadtbürger aufrechtzuerhalten. Am 4. November 1672 wurden sie aber durch Soldaten verhaftet und am nächsten Tag früh öffentlich und schändlich durch das Stadttor in die Vorstadt verwiesen.^{38]} Der slowakische Pfarrer Andreas Galli hielt Gottesdienste trotz Verbot auch im nächsten Jahr in Scheunen der Vorstadt ab. Vor das Preßburger Gericht wurden im Jahre 1674 auch die Geistlichen von Zeben: der deutsche Pfarrer Paul Regius, der slowakische Andreas Galli und der Rektor Johann Regius. Pavol Regius wurde ursprünglich wegen Entheiligung der Hostie zum Tode verurteilt, aufgrund der Zeugenaussage von Galli wurde das Urteil abgeändert. Nach einem Revers begab sich er nach Siebenbürgen.^{39]}

Nach der Liquidierung der evangelischen Kirchengemeinde in der Stadt war die Staatsmacht bemüht, die Dominanz der katholischen Kirche durch eine gewaltsame Veränderung in der Besetzung der Selbstverwaltungsorgane zu sichern. Nachdem General Otto Volkra, der Präsident der Zipser Kammer, Bartfeld besucht hatte, kam er am 27. August

---

34] ŠA Prešov, Fil. Prešov, Mag. Sabinov – 104, 11: Der Brief des Erlauer Bischofs Georg Bársony an den Stadtrichter und an den Stadtrat vom 28. Juli 1672: Das evangelische A.B. Gemeindearchiv Prešov: Status et factorum Ecclesiae Evangelicae utriusque nationis Germanicae aequae Slavicae in Regia ac Libera Civitate Cibiniensi succincta descriptio a primis Reformationis temporibus usque in presentem Annum 1778-um, 63–64.

35] Ebenda.

36] Ebenda.

37] ŠA Prešov, Fil. Prešov, Mag. Sabinov – 104/11: Die Anordnung der Zipser Kammer vom 30. XII. 1672.

38] Status et factorum Ecclesiae Evangelicae, S. 61.

39] K. RÁCZ, *A Pozsonyi*, S. 54, 163–164.

1674 zusammen mit dem Erlauer Bischof nach Zeben und ordnete eine neue Wahl zum Magistrat an. Der Stadtrichter Johann Stöckel wurde durch den Katholiken Thomas Strobel ersetzt. In den Senat wurden weitere Katholiken, bzw. Konvertiten gewählt.^{40]} Da die Zahl katholischer Stadtbürger niedrig war, mussten unter Senatoren weiterhin auch fünf Protestanten bleiben. Evangelische Mehrheit der Bevölkerung verweigerte sich lange der Rekatolisierung. In den folgenden Jahren musste die Zipser Kammer den (bereits katholischen) Magistrat mehrmals auffordern, alle erforderlichen Unterlagen dem Pfarrer zur Verfügung zu stellen. Selbst Kaiser Leopold ordnete im August 1675 an, den Tag des heiligen Bartholomäus und das Fest Mariä Geburt zu feiern und in der Stadt das Te Deum zu singen.^{41]}

Kurz nach der Wesselényi-Verschwörung und Besetzung der Stadt durch kaiserliche Truppen wurde mit der Errichtung der katholischen Kirchengemeinde in Leutschau (Levoča) begonnen. Die Errichtung der Kirchengemeinde verlief parallel mit Konfiszierung evangelischer Kirchen. Bereits Ende April 1671 wurden den Evangelischen Minoriten Kirche und Kloster weggenommen. Zwei Monate später, am 12. Juli 1671, wurden Kirche und Kloster an die Jesuiten übergeben.^{42]} Auch wenn die Kuruzzen bei ihrem Feldzug im Sommer 1672 Leutschau nicht besetzt hatten, erließ Leopold I. am 18. Februar 1673 ein Mandat, dass den Leutschauer Evangelischen alle restlichen Kirchen und das ganze Kirchenvermögen weggenommen werden sollen. Da der Stadtrat nicht bereit war, den Befehl des Kaisers zu erfüllen, kam am 6. April 1674 der Zipser Propst Georg Bársony zusammen mit Otto von Volkra und seinem Heer nach Leutschau mit dem Ziel, die Spitalkirche, das kleine Kloster, die St. Jakobs-Kirche und St. Jakobs-Pfarrei zu konfiszieren.^{43]} Die Wegnahme der evangelischen Kirchen in Leutschau verlief eine Woche später unter äußerst dramatischen Umständen. Die Bevölkerung erhob sich und den Propst musste der Stadtrichter selbst retten. Schließlich wurden die Kirchen den Evangelischen mit Hilfe kaiserlicher Truppen weggenommen.^{44]} Im nächsten Jahr, im August 1675, kam es zu einem Wechsel im Leutschauer Magistrat. In das Amt des Bürgermeisters führte der Kommissar der Zipser Kammer einen Katholiken ein. Die Senatoren-Posten wurden auch von Katholiken besetzt.^{45]} In der Mitte der 70er Jahre wurden legislative und materielle Voraussetzungen für das Einleben der katholischen Kirche und für die Stärkung ihrer Position in der Stadt geschaffen. Gegen diese Bemühungen verhielt sich die Bürgerschaft ablehnend. Davon zeugt auch die Rebellion der Frauen gegen Jesuiten Pauerfeindt, der im Sommer 1680 das Pfarrerramt bekleidete. Motiviert war diese Rebellion durch die Ereignisse des ausbrechenden Thököly-Aufstands.

In Käsmark (Kežmarok), der Stadt, die nur vor kurzem, im Jahre 1660, wieder zu einer der königlichen Freistädte und zu einem weiteren Mitglied der Pentapolitana geworden war, kam es nach dem Jahre 1670 zur Konstituierung einer katholischen Kirchengemeinde und zur Übernahme evangelischer Kirchen. Am 12. September 1672 forderte der Zipser Propst Georg Bársony die Stadt auf, die Pfarrkirche des heiligen Kreuzes zu übergeben. Die Stadtbürger lehnten es ab, die Pfarrkirche zu übergeben und so versuchte der Propst, am 19. November eine kanonische Visitation durchzuführen, wieder ohne Erfolg.^{46]} Nachdem die Kuruzzen am Ende des Sommers 1672, nach der Besetzung der Stadt wiederher-

40] Status et factorum Ecclesiae Evangelicae, S. 66.

41] ŠA Prešov, Fil. Prešov, Mag. Sabinov –104/11.

42] Gáspár HAIN, *Szepességi avagy lőcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára*, Budapest 1988, S. 338.

43] Ebenda, S.367–375.

44] Ebenda.

45] Ebenda, S.387–392.

46] Nora BARÁTHOVÁ – Karin FABROVÁ – Marta KUČEROVÁ – Vladimír VRÁBLIK, *História Kežmarku do polovice 18. storočia*, Kežmarok 2012, S.141.

stellt hatten, wurde die Stadt durch kaiserliche Truppen besetzt. Am 13. August 1673, ein paar Monate nach der Besetzung von Käsmark durch die kaiserlichen Truppen, kamen Kommissare der Zipser Kammer in die Stadt, begleitet von siebzig Soldaten, und verlangten die Übergabe der evangelischen Kirche und den Abzug evangelischer Geistlichen aus der Stadt. Als der Stadtrat dieses Vorhaben verhindert hatte, kam am 26. September der Kanonikus Szalkay im Gefolge des Heeres in die Stadt und forderte eine Erlaubnis zur Visitation der Kirche. Die Stadtbewohner hinderten ihn daran. Unmittelbar darauf griffen die hiesigen Frauen den Kanonikus und sein Gefolge an und bewachten ununterbrochen die Kirchen.^{47]} Die Wegnahme der Pfarrkirche und ihre Übergabe an Paulaner fand erst am 14. September 1673 statt, als sich der Propst Georg Bársony und Otto von Volkra der Kirche bemächtigt hatten. Nach dem Gang evangelischer Geistlichen ins Exil im Jahre 1674 (nach dem Preßburger Gericht) war die katholische Kirche die einzige Kirche in Käsmark. Die Pfarrei wurde von Minoriten geleitet. Sie bemühten sich sehr, die Stadt zu rekatholisieren.^{48]}

Der Aufstand von Emmerich Thököly brachte eine zeitweilige Unterbrechung des Rekatholisierungsprozesses und Auflösung der neu errichteten katholischen Gemeinden in oberungarischen königlichen Freistädten. Viele Stadtbürger, die inzwischen zum Katholizismus konvertiert waren, kehrten wieder zur evangelischen Kirche zurück.^{49]} Die Evangelischen nahmen, selbstverständlich, ihr ehemaliges kirchliches Vermögen wieder in ihren Besitz und übernahmen auch die Posten in der Stadtverwaltung. Die Jesuiten, Paulaner und Minoriten mussten die Städte verlassen. Um geistliche Bedürfnisse einer nicht zahlreichen Gruppe katholischer Stadtbürger kümmerten sich in der Regel die seitens der Magistrate verfolgten Franziskaner.^{50]}

Besonders intolerant benahm sich der Stadtrat in Eperies, wo sogar die Inneneinrichtung der katholischen Pfarrkirche vernichtet wurde.^{51]}

Nachdem die oberungarischen königlichen Freistädte im Zeitraum von 1684 bis 1686 wieder unter die Herrschaft des Kaisers geraten waren, blieben konfessionelle Verhältnisse lange Zeit ohne größere Veränderungen. In Übereinstimmung mit von den kaiserlichen Generalen unterzeichneten Kapitulationsbedingungen beließen kaiserliche Behörden die Mehrheit der Kirchen und auch politische Macht in den Händen der Evangelischen. Die Situation begann sich erst Ende 1686 zu ändern. Auf Befehl des Kaisers Leopold I. wurden im Januar 1687 den Evangelischen endgültig alle Kirchen, Schulen und Pfarreien durch die Kommission des oberungarischen Oberkapitäns Grafen Stephan Csáky weggenommen. Aufgrund der Artikel des Beschlusses des Ödenburger Landtags aus dem Jahre 1681 wurden den Evangelischen für den Bau der Kirchen und Schulen Grundstücke in den Vorstädten zugeteilt.^{52]}

Der erste Schritt bei der Rekatholisierung in Eperies war die Rückkehr der Minoriten im Januar 1686. Mit Hilfe von Konvertiten aus der Familie Kecer gewannen sie die slowakische evangelische Kirche. Anfang 1687 wurde die Religionsfreiheit durch eine Kommission mit dem Grafen Stephan Csáky an der Spitze widerrufen. Die Kommission kam nach Eperies am 7. Januar 1687. Während ihrer Tätigkeit in der Stadt wurden die deutsche Pfarrkirche und auch die magyarische evangelische Kirche zusammen mit der

---

47] Ebenda, S. 142.

48] Ebenda.

49] Z.B. der Eperieser Apotheker, Schriftsteller, und langjähriger Stadtrichter Johann Weber.

50] ŠA Prešov, ŠŽ, K 13/14: Kongregationsprotokolle des Komitats Sáros 1681–1685.

51] Den damaligen Nachrichten nach sollte sie in der Stadtbrauerei verbrannt werden.

52] ŠA Prešov, Fil. Prešov, Mag. Prešov, Bücher – 2773: Instructio Leopoldi, 19. XI. 1686.

Pfarrei, dem Kollegium und dem Gebäude der alten Schule konfisziert. Alle Gebäude und Bauten wurden an katholische Kirche übergeben.^{53]} Im Einklang mit den Ödenburger Artikeln wurde den Evangelischen ein Platz für den Bau einer neuen Kirche und Schule in der Oberen Vorstadt zugeteilt. Die Tätigkeit der Kommission rief unter protestantischen Stadtbürgern eine Empörung hervor. Den ihnen zugeteilten Platz hielten sie für unwürdig und lehnten ihn ab. Sie trafen sich weiterhin im Haus von Hazi in der Graben (Jarková)-Straße zusammen. Nach der Wegnahme der evangelischen Kirchen kehrten die Jesuiten nach Eperies zurück. Sie zogen ins Gebäude des Kollegiums und in die danebenstehende magyarische Kirche ein.^{54]}

Trotz der Garantie der eingeschränkten Religionsfreiheit durch den Ödenburger Landtag in Jahren 1681 und 1687 wurden seit Ende der 80er Jahre bis zum Anfang des 18. Jahrhunderts die gewaltsame Rekatholisierung und Diskriminierung der Evangelischen fortgesetzt. Da die Evangelischen den ihnen von der Kommission des Grafen Csáky im Januar 1687 zugeteilten Platz für den Bau einer vorstädtischen Kirche abgelehnt hatten, bekamen sie nach dem Eperieser Blutgericht keinen anderen Platz mehr. Obwohl die Protestanten in Eperies am Anfang des 18. Jahrhunderts mehr als zwei Drittel der Bevölkerung bildeten, besaßen sie jetzt keine Kirchen und Schulen. Ihre Kirchengemeinde war aufgelöst.

Während der ganzen Zeit wurden protestantische Stadtbürger von dem katholischen Magistrat, dem Heer und den kaiserlichen Beamten auf verschiedene Art und Weise diskriminiert. Es wurde ihnen verboten, sich in der Stadt zu versammeln, für ihre Teilnahme an Gottesdiensten wurden sie bestraft. Die Behörden ließen auch eine vorstädtische Scheune verbrennen, in der sich die Evangelischen zusammentrafen. Evangelische Pfarrer konnten in der Stadt nicht weiterleben und mussten aufs Land umziehen.^{55]} Einen großen Rückhalt hatte katholische Kirche im Stadtrat, der die Kirche finanziell unterstützte. Der katholische Pfarrer, der Rektor und kirchliche Beamten wurden aus der Stadtkasse finanziert, wobei der Jahresverdienst des Pfarrers selbst in der Regel 600 Gulden betrug. Das war übrigens das Zwei – oder Dreifache des Jahresverdienstes eines Stadtrichters.^{56]} Bis zum Ende der 80er Jahre bekleidete das Pfarramt der Jesuit Ignaz Perizhof. Er war dafür bekannt, dass er sich um die Bekehrung der Opfer des Eperieser Blutgerichtes bemühte.^{57]} Die einzige Schule in der Stadt war das erneute Jesuitengymnasium, das damals ein verhältnismäßig hohes Niveau erreichte.

Die ersten Verschiebungen in den konfessionellen Verhältnissen in Bartfeld traten bereits im Frühling 1686 ein, als es zu einem Wechsel im Amt des Stadtrichters und zur Auswechslung mehrerer Senatoren gekommen war. Zum Stadtrichter wurde der Konvertit Leonard Wagner, ein eifriger Anhänger der habsburgischen Politik.^{58]} Eine weitere Veränderung brachte die Rückkehr der Franziskaner anfangs Januar 1686. Die Franziskaner verlangten eine eigene Kirche in der Innenstadt.^{59]} Aufgrund einer Anordnung des Kaisers wurde am 11. März 1686 die slowakische Klosterkirche konfisziert und an die Franziskaner übergeben. Zusammen mit den Franziskanern kehrte auch der ehemalige katholische

---

53] *Annales fata et vicissitudines...*

54] *Ebenda.*

55] *Ebenda.*

56] ŠA Prešov, Fil. Prešov, Mag. Prešov, Bücher – 2 A; ŠA Prešov, Mag. Prešov, Bücher – 21.

57] Peter KÓNIA, *Prešovský krvavý súd z r. 1687*, Prešov 2001.

58] ŠA Prešov, Fil. Bardejov, Mag. Bücher – 58.

59] *Ebenda.*

Pfarrer Michal Sorger in die Stadt, der finanzielle Ansprüche gegen den Magistrat erhob.^{60]} Im Jahre 1686 wurde in der Stadt eine katholische Schule mit einem Lehrer eröffnet. Noch im Jahre 1686 erfolgte die Konfiszierung evangelischer Kirchen in einigen der Stadt Bartfeld untergeordneten Dörfern. Am 25. Januar 1687 wurde den Evangelischen aufgrund der Entscheidung der Kommission mit Stephan Csáky an der Spitze die deutsche Pfarrkirche weggenommen. Nach ihrer Einweihung wurde die Pfarrkirche zusammen mit der Schule, mit dem Gebäude des Gymnasiums und dem Pfarrgebäude an die katholische Kirche übergeben.^{61]}

Im Unterschied zu Eperies wirkte die katholische Kirche in Bartfeld und in anderen Städten auch weiterhin. Sie nutzte die neugebauten Holzgebäude in der Vorstadt (Panská Lúka). Das Amt des Pfarrers übte Jakub Zabler, der letzte lebende Superintendent. Im Jahre 1697 wurde er aus der Stadt verwiesen und der neue Priester wurde im Jahre 1701 vom Magistrat vertrieben.^{62]} Auf Veranlassung des Fürsten Franz Klobusiczky rissen katholische Bauern die Holzkirche in Herrenwiese nieder.^{63]}

Im Januar 1687 gewann katholische Kirche alle (vorher den Evangelischen gehörenden) Kirchen und auch die Schule. Der Pfarrer Michael Sorger kehrte wieder in die Stadt zurück und im Jahre 1699 wurde durch Johann Kremény, den Absolventen der Tyrnauer Universität ersetzt.^{64]} Außer der katholischen Pfarrei wirkten in der Stadt auch die Franziskaner, die wieder die slowakische Klosterkirche mit dem Kloster eingenommen hatten. Die Jesuiten siedelten sich in Bartfeld zwar nicht an, dennoch wirkte hier als Militärseelsorger ein Jesuit. In der katholischen Schule wirkte ein Lehrer (Rektor Nikolaus Smigani), der auch als Organist tätig war. Der Rektor, der Pfarrer und alle kirchlichen Beamten wurden aus der Stadtkasse finanziert, wobei das Jahresverdienst des Pfarrers zwischen 220 – 280 Gulden lag. Außerdem spendete die Stadt verschiedene Beträge, Lebensmittel und Getränke an hiesige und fremde Franziskaner, an den Pfarrer von Zborov usw.^{65]}

Trotz der Tatsache, dass die Evangelischen immer noch die Mehrheit der Bevölkerung bildeten (ungefähr 90%), wurden sie auf verschiedene Art und Weise diskriminiert. Das führte zum Anstieg der Katholiken (Konvertiten).

Auch in Zeben blieben konfessionelle Verhältnisse nach dem Aufstand – trotz einer nicht durchgeführten Kapitulation, die sie gewährleistet hätte - verhältnismäßig lange Zeit ohne größere Veränderungen. Nach dem Einzug kaiserlicher Truppen im Herbst 1684 kehrte ein katholischer Priester zurück. Die katholischen Stadtbürger bildeten aber nur eine kleine Gruppe der Stadtbevölkerung und wahrscheinlich bis zum Ende des Jahres 1686 hatten sie keine eigene Kirche in der Stadt. Es wurde ihnen zwar vom Magistrat ein Bürgerhaus zu kirchlichen Zwecken zur Verfügung gestellt, die Evangelischen weigerten sich aber lange, ihnen das Haus zu übergeben und hinderten den Pfarrer daran, Gottesdienste abzuhalten.^{66]} Im Sommer 1685 musste sogar die Zipser Kammer zugunsten der Katholiken eingreifen. Nach ihrer Ankunft in der Stadt am 10. Januar 1687 konfiszierte die Csáky Kommission beide evangelischen Kirchen, Schulen und weitere Gebäude der evangelischen Gemeinde und übergab sie an die Katholiken.^{67]}

60] Ebenda; ŠA Prešov, Fil. Bardejov, Mag. Bücher – 1714.

61] Prot. past., S. 92.

62] Prot. past., S. 116.

63] Ebenda, S. 117.

64] Archiv des Erzbistums Košice, Kanonische Visitation aus dem Jahre 1703.

65] ŠA Prešov, Fil. Bardejov, Mag. Bücher – 1816.

66] ŠA Prešov, Fil. Prešov, Mag. Sabinov – 104/12:Der Brief von der Zipser Kammer vom 20. VIII. 1685.

67] Archiv des Erzbistums Košice, Kanonische Visitation aus dem Jahre 1703.

Trotz fortschreitender Rekatholisierung dominierten in der konfessionellen Zusammensetzung der Bevölkerung die Evangelischen. Die Katholiken stellten zwar nur eine kleine Minderheit dar, trotzdem hatten sie eine Vorrechtsstellung. Seit dem Jahre 1687 benutzte katholische Kirchengemeinde beide Kirchen, Schulen und das Pfarrgebäude mit allen Renten und das ganze kirchliche Vermögen. Der katholische Pfarrer war Georg Arkabus, ein Absolvent der Theologie an der Jesuitenuniversität (-akademie) in Kaschau. Finanziert wurde er genauso wie der Schulrektor und andere kirchliche Beamten aus der Stadtkasse. Er bekam auch eine Stolgebühr und sowie andere Gebühren von den Stadtbewohnern.^{68]} Die Stadtbürger (einzelne Zünfte einschließlich der Evangelischen) kümmerten sich um die Instandhaltung des Kirchengebäudes. Der Zebener Pfarrer bearbeitete einen Acker auf dem sogenannten Forlag-Gelände, der sich ursprünglich nicht im Eigentum der Pfarrgemeinde befand und der als Pfand in die Hände der Gemeinde gelangte. Am Ende des Jahrhunderts bemächtigte sich die katholische Pfarrgemeinde einer der drei Stadtmühlen und zwar der unteren Stadtmühle, die auch unter den Namen Feldmühle oder Pope-Mühle bekannt war. Im Jahre 1398 schenkte der Erlauer Bischof die erwähnte Mühle der Friedhofskapelle der Seligen Jungfrau Maria und im 16. Jahrhundert ging die Mühle in den Besitz der Stadt über.^{69]} Der Magistrat, der meistens aus Konvertiten bestand, schenkte den kirchlichen Objekten keine große Aufmerksamkeit. Aus diesem Grund waren das Pfarrgebäude und die Schule im schlechten Zustand.^{70]} Seit 1687 wirkte die evangelische Kirche in der Oberen Vorstadt, wo deutsche und slowakische Evangelischen gemeinsam eine hölzerne Artikularkirche und Schule ohne störende Eingriffe seitens des Magistrats nutzten.

Nach der Besetzung von Leutschau durch Kuruzzen im August 1682 wurden die Kirchen der Evangelischen zurückgegeben und der Rekatholisierungsprozess in der Stadt wurde vorübergehend gestoppt. Bereits im Dezember des folgenden Jahres (am 11. Dezember 1383) kapitulierte die Stadt.^{71]} Als erste wurde den Evangelischen die Spitalkirche weggenommen und an die Franziskaner übergeben. Aufgrund der von General Dünnewald unterzeichneten Kapitulationsbedingungen beließ die kaiserliche Macht in den nachfolgenden drei Jahren die kirchlichen Verhältnisse ohne Veränderungen. Andere Kirchen nutzten die Evangelischen bis zum Januar 1687, als die Kirchen durch Stephan Csáky Kommission konfisziert wurden.^{72]} Die Evangelischen mussten sich noch am Anfang des Jahres 1684 in die Vorstadt zurückziehen, wo die Gottesdienste unter freiem Himmel gehalten wurden. So war die katholische Kirche die einzige Kirche in der Stadt.^{73]} Noch zu Beginn des Jahres 1687 ordnete die Zipser Kammer eine neue Wahl des Stadtrichters und des aus den Katholiken zusammengesetzten Senats. Trotz mehrerer Unterstützungsmaßnahmen seitens der Staatsmacht und des Senats lebte sich die katholische Kirche in Leutschau nur sehr langsam ein und musste der Feindschaft der Stadtbürger standhalten. Im Jahre 1696 ordnete der Kaiser selbst an, alle diejenigen zu bestrafen, die den katholischen Glauben verachteten. Diese Tatsache hielt die Evangelischen jedoch nicht davon ab, 1699 den Altar der Jungfrau Maria zu beschädigen. Dies führte dann zu einer umfangreichen Untersuchung.^{74]}

Auch in Käsmark wurde der Rekatholisierungsprozess nach der Einnahme der Stadt durch die Truppen von Emmerich Thököly unterbrochen. Diese Unterbrechung des Rekatholisierungsprozesses dauerte fast vier Jahre, vom August 1680 bis zum April 1684. Auch nach dem Abzug der Kuruzzen und dem Anmarsch der kaiserlichen Truppen blieben die kirchlichen Verhältnisse bis zum Herbst 1687 unverändert. Nach den Beschwerden der

---

68] ŠA Prešov, Fil. Prešov, Mag. Sabinov – 104/13.

69] Archiv des Erzbistums Košice, Kanonische Visitation aus dem Jahre 1703.

70] Ebenda.

71] Michal SUCHÝ, *Dejiny Levoče*, Košice 1974, S. 221.

72] Ebenda, S. 223.

73] G. HAIN, *Szepesség*.

74] M. SUCHÝ, *Dejiny Levoče*, S. 223.

Paulaner, die sich wieder in der Stadt niedergelassen hatten, ordnete der Kaiser Leopold dem Stadtrichter an, den Mönchen die Kirche des heiligen Kreuzes und das Pfarrhaus zu übergeben. Mit dieser Entscheidung war jedoch der Stadtrat nicht einverstanden und lehnte den Befehl ab.^{75]} Die Wegnahme der Kirche, des Pfarrhauses und der Schule wurde schließlich erst durch die bereits erwähnte Csáky Kommission am 19. Januar 1687 durchgeführt.^{76]} In den folgenden zwei Jahren errichteten die Evangelischen eine hölzerne Kirche in der Vorstadt. Das Pfarrhaus und die Schule wurden wieder von den Paulanern übernommen.

Die Erneuerung der katholischen Kirche in den oberungarischen königlichen Freistädten verlief – mit Ausnahme von Kaschau – im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts und war sehr eng mit der gewaltsamen Rekatholisierung verbunden. Die damit verbundenen Ereignisse sind im protestantischen historischen Schrifttum unter der Bezeichnung „Trauriges Jahrzehnt“ bekannt. Die Bedingungen für die Tätigkeit der katholischen Kirche wurden also vor dem Hintergrund der Konfiszierung von Kirchen, Schulen, Pfarrhäusern und des Vermögens der evangelischen Kirche, der Liquidierung der evangelischen Kirche sowie der Vertreibung protestantischer Geistlichen nach dem Preßburger Gericht geschaffen. Die neu errichteten Pfarreien übernahmen Kirchen, Schulen, Pfarrhäuser und das ganze Grundstückvermögen der evangelischen Kirchengemeinden. Trotz dieser Tatsache und zahlreichen Konversionsfällen gelang es der katholischen Kirche nicht, sich in den Städten einen festen Platz zu schaffen und während des Emmerich Thököly-Aufstandes verlor sie in der Regel ihre Position.

Wesentlich größere und länger dauernde Erfolge erreichte die Rekatholisierung (trotz der durch Ödenburger Artikeln garantierten Glaubensfreiheit der Protestanten) erst im letzten Dezenium des Jahrhunderts. Zu dieser Zeit bekannte sich zur katholischen Kirche auch ein kleiner Teil der Stadtbürger. Dank der fast zwei Jahrzehnte dauernden allseitigen Unterstützung des Katholizismus und katholischer Stadtbürger wuchs eine neue Generation des katholischen Bürgertums (vor allem aus den Reihen der Konvertiten) heran, die sich im wirtschaftlichen und politischen Leben der Städte durchsetzen konnte. Davon zeugt auch die Tatsache, dass während des Aufstandes von Franz II. Rákóczi einige Kirchen (in Kaschau sogar der St. Elisabeth Dom und in Leutschau, zusammen mit den Evangelischen, die St. Jakob Kirche) in den Händen der Katholiken blieben und in den Stadträten weiterhin einige katholische Senatoren wirkten (in Kaschau auch der Stadtrichter).^{77]}

75] N. BARÁTHOVÁ – K. FABROVÁ – M. KUČEROVÁ – V. VRÁBLIK, *História Kežmarku*, S.143.

76] Ebenda.

77] GÁSPÁR SCHIESSLER, *Emlékezetes feljegyzések mindarról, ami Kassa szabad királyi városban történt. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról*. I. (Hg. B. Köpeczi – R. Várkonyi, Á.), Budapest 1973, S. 516–517.

Summary

The Upper-Hungarian free royal cities, as the strong centres of Protestantism, resisted the efforts of the Catholic church to take hold in their territory for a long time, and they didn't tolerate any different church than the Evangelical in their territory. Košice was the exception, where, in the first half of the 17th century and due to the presence of state administrative offices, the Jesuits were settled down and the Catholic parish arose.

Five royal cities (Prešov, Bardejov, Sabinov, Levoča a Kežmarok) were affected by re-catholicization after 1670 as part of state power repressions after the unsuccessful Wesselényi plot. The first re-catholicization interventions, related especially to the confiscation of evangelical temples, were broken by the Kurutz uprising in summer and autumn 1672.

After their pushing up, the Monarch and his administrative offices could start the massive re-catholicization. During this "tragic decade" of Hungarian Protestantism, evangelical temples, schools and the whole property were confiscated, clergymen were expelled and evangelical townsmen were excluded from self-government and political life. The next stage of re-catholicization of the Upper-Hungarian free royal cities followed the defeat of Imrich Thököly uprising (1686) which broke down its process. Evangelical temples and schools were confiscated again, the Evangelical church had to leave into the suburban parts of the towns, and its believers had to leave the bodies of the town self-government. The administrative offices usually had to respect the Sopron religious articles from 1681, and with the exemption for Prešov, they enabled the Evangelicals to build wooden temples in the suburban areas. The last breakdown of the re-catholicization process was caused by the uprising of František II. Rákóczi and the religious freedom was established. After its defeat, the Protestants had to leave into the suburban areas again, and the scope of religious tolerance was determined by the Sopron articles and other legal standards up to the period of the Patent of Tolerance issue.

Sňatky ve farnosti Zbečno v poslední třetině 17. století

Josef Vacek

Abstract: This paper focuses on a seasonal nature of weddings and wedding age of spouses in use period of the last third of the seventeenth century. As the main source we use lists of subjects of the Křivoklát dominion and Church register books of the parish of Zbečno.

Key words: Lists of subjects, seventeenth century, demography, weddings, Křivoklát dominion, Zbečno, Church register book, seasonal nature

Úvod

Svatby a jevy s nimi spojené (sňatkový věk, sezónnost a další) jsou dlouhodobě oblíbeným tématem badatelů. Svědčí o tom řada studií uveřejněných na stránkách periodik *Historická demografie*, *Demografie*, ale i v dalších časopisech, případně v monografiích. Rozbor sňatkových událostí se objevuje jako součást prací, které se soustředí na demografický vývoj konkrétních oblastí či farností, převážně pak v 18. a 19. století. Základem pro tyto práce se stává excerpce matrik a jejich následné zhodnocení.¹⁾

Obdobným způsobem bylo přistoupeno i k této studii – základem se stala nejstarší zbečenská matrika sňatků, ze které byly vyexcerpovány záznamy o svatbách. Zvoleným obdobím je poslední třetina 17. století (konkrétně roky 1664–1699), a to z důvodu rozsahu této matricy (dolní mez), současně pak proto, že 18. století (horní mez) bylo již opakovaně předmětem studia sňatkových jevů. Těmi, které jsou sledovány v této práci, jsou sňatkový věk snoubenců při prvním a dalších sňatcích a sezónnost sňatků.

Studium demografických jevů v 17. století je obvykle limitováno stavem matrik, které se z tohoto období dochovaly. Často mezerovité záznamy různé kvality znesnadňují mnohdy být i jen částečnou rekonstrukci rodin, která je o to náročnější – proto se jejich využitelnost pro statistické účely snižuje.²⁾ Z tohoto důvodu bylo třeba doplnit církevní matriku ještě dalším pramenem, totiž soupisy poddaných, které se jeví jako užitečné pro zjišťování některých zkoumaných jevů.

Myšlenka využít poddanské soupisy ve spojení s matrikami za účelem sledování vývoje obyvatelstva není nikterak nová.³⁾ Pro studium sňatečnosti na panství Horní Police využila oba prameny například Markéta Seligová, která je současně kombinovala ještě se soupisem duší. Rovněž zde byly nastíněny problémy, které se týkají možnosti odhadovat sňatečnost, jako je migrace či evidence nepoddaných lidí.⁴⁾ Kromě uvedené studie Evy Kačerové, která je v tomto ohledu značně problematická,⁵⁾ však nebyl sňatkový věk

---

1) Např. Věra KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784–1900*, *Historická demografie* (dále pouze HD) 30, 2006, s. 67–143, zde s. 76–93, 123–128. Dále Markéta VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj Žitenice v 19. století*, tamtéž, s. 145–194, zde s. 155–163. Další práce jsou uváděny v následujících poznámkách.

2) Touto nelehkou cestou se vydala Eva KAČEROVÁ, *Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod Řetězem*, HD 28, 2004, s. 35–54.

3) Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983, s. 72–75.

4) Markéta SELIGOVÁ, *Sňatečnost na severočeském panství Horní Police v první polovině 18. století. K možnostem odhadu míry sňatečnosti v předstatistickém období*, HD 29, 2005, s. 29–52.

5) Z 2.293 svateb uskutečněných v letech 1623–1783 se jí podařilo zjistit věk pouze u 63 osob; pro 17. století pouze u 11, viz tabulka E. KAČEROVÁ, *Sňatečnost*, s. 48.

pro 17. století^{6]} na našem území zkoumán.^{7]} Nelze však souhlasit s tvrzením, že to není možné.^{8]} Jistou výjimku tvoří práce, které rekonstruují věkové skupiny sezdaných párů.^{9]} Všechny tyto práce vycházejí ze soupisů poddaných podle víry z roku 1651, případně ze soupisů poddaných z poloviny 80. let 16. století v jižních Čechách. Jejich problematičnost však tkví v tom, že vycházejí z pramenů, ze kterých není možné vyčíst věk, ve kterém se daná osoba vdávala (zvláště to platí pro soupis podle víry), především pak není zkoumána spolehlivost těchto pramenů, co se týče určení věku. Cílem práce je tedy zjistit sezónnost sňatků v poslední třetině 17. století, současně pro stejné období provést analýzu a pokusit se za využití metody částečné rekonstrukce rodiny určit sňatkový věk snoubenců.

Rozbor pramenů

Předkládaná práce vychází především z dvou typů pramenů. Tím prvním je církevní tripartitní matrika farnosti Zbečno.^{10]} Ta byla vedena od roku 1658, od kdy v ní byly zapisovány křty dětí, v roce 1664 se objevuje první záznam o úmrtí, soustavně je pak tato rubrika vedena od roku 1680. Sňatky jsou zapisovány nepřetržitě od počátku ledna 1664 do konce roku 1714, přičemž hraničním rokem pro předkládanou studii je rok 1699 jakožto konec 17. století.

Matrika je vedena formou větných zápisů členěných do odstavců, zároveň obvykle platí, že jeden odstavec rovná se jeden záznam o sňatku. Z tohoto pravidla nalézáme ve sledovaném období několik výjimek, například když farář věnoval jeden odstavec pokárání svatebčanům^{11]} či když zapsal dva sňatky do jednoho.^{12]} Jazykem zápisů byla výhradně čeština, výjimku tvoří pouze datum, resp. názvy měsíců, které byly psány povětšinou latinsky. Svazek má celkem 488 listů, z nichž některé jsou foliovány a některé stránkovány.

O tom, kdo záznamy do knihy zapisoval, můžeme nalézt pouze jednu konkrétní zmínku, totiž hned na první straně, kde se objevují zápisy o sňatcích. Zde je připsal zbečenského faráře, který připsal na zvláštní stranu jednu ze svateb s poznámkou: „*toto proto jest zapsáno zde, že nedbalej cantor toho kde náleželo nezaznamenal*“.^{13]} Z tohoto krátkého

6] Srov. Alice KLÁŠTERSKÁ, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století*, HD 22, 1998, s. 145–168, zde s. 150 a 152, kde autorka ve dvou tabulkách uvádí průměrný sňatkový věk pro období 1661–1720, přičemž tyto údaje nejsou dále rozváděny či jinak komentovány.

7] Kupříkladu práce Radek LIPOWSKI, *Sňatky obyvatel města Frýdku v průběhu 17.–19. století*, in: Sborník státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 6, Frýdek-Místek, 2005, s. 19–45, nelze za tímto účelem využít, neboť sňatkový věk sleduje až od roku 1786.

8] R. LIPOWSKI, *Sňatky*, s. 42. Autor se omezuje na zkoumání sňatkového věku v období, kdy je tento uváděn přímo v matrikách. Bez dalšího pak uvádí, že pro dřívější období (konkrétně rok 1738) nelze průměrný věk zjistit.

9] Tím mám na mysli např. Josef GRULICH – Hermann ZEITELHOFER, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století (Příspěvek k dějinám sociální každodennosti poddaných v období raného novověku)*, HD 23, 1999, s. 31–84, zde s. 48–51, či rozšířenou verzi Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008, s. 240–253. Dále srov. Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997, s. 61n a další.

10] Státní oblastní archiv v Praze (dále pouze SOA Praha), Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1951) (dále pouze Sběrka matrik), sign. Zbečno 01, matrika NOZ (1658–1714),

11] Znění tohoto zápisu viz *Perličky z našich archivů*, Genealogické a heraldické listy 33, č. 3, 2013, s. 127. Srov. SOA Praha, Sběrka matrik, sign. Zbečno 01, fol. 350r.

12] SOA Praha, Sběrka matrik, sign. Zbečno 01, fol. 348r.

13] Tamtéž, s. 344.

zápisu lze vyvodit, že zapisování jednotlivých úkonů do knihy neprováděl obvykle přímo farář, nýbrž třetí osoba – například právě kantor. Jelikož se ve sledovaném období vystřídalo několik písarských rukou, nelze s přesností určit, kdo zapisoval jakou část.

Samotný zápis sňatku obsahoval většinou datum svatby, místo jejího konání, jména snoubenců, popřípadě jejich otců, u vdov pak jméno předchozího manžela. Dále byl uveden družba či smluvčí a přítomní, svědci. Ze všech těchto kategorií nacházíme četné výjimky, kdy nebyl některý z údajů vůbec uveden. Tyto chyby mohly být způsobeny buď nepořádným vedením knihy (chybějící datum) či neznalostí matrikáře (neznalost místa původu jednoho ze snoubenců či jeho otce). Informace, jež zcela chybí, je pochopitelně věk snoubenců, který je v matrikách systematicky evidován až od poloviny 80. let 18. století, a rovněž ohlášky.

Při zkoumání jednotlivých záznamů si lze povšimnout, že muži jsou upřednostňováni, a to ve smyslu pořadí zápisu. Muž, snoubenec, je vždy zapsán na prvním místě, je uvedeno celé jeho jméno, popřípadě povolání či stav. Naproti tomu ženy jsou v pořadí zapisovány na druhém místě, jejich povolání zapisováno není a jsou identifikovány zpravidla skrze svého otce, popřípadě svého zesnulého manžela. V několika případech je žena dokonce vynechána, a to buď úplně (informace o snoubencích končí zápisem manžela – pravděpodobně způsobeno nepozorností),¹⁴⁾ nebo částečně (chybí její křestní jméno, zápis však obsahuje informaci o otci). Rovněž pozice smluvčího byla obsazována muži a i mezi svědky nacházíme převahu mužů. Tento stav se nijak výrazně neliší od jiných matrik tohoto nebo i mladšího období.¹⁵⁾

Druhým pramenem, který byl hojně využíván, jsou křivoklátské poddanské soupisy. Do dnešní doby se dochovalo celkem devatenáct soupisů z období 1645–1679,¹⁶⁾ které evidují poddané obyvatelstvo panství Křivoklát. Jednotlivé sešity (či jejich části) pocházejí z let 1645, 1659–1775 a 1679, přičemž je zřejmé, že byly kontinuálně vedeny po většinu 17. století, avšak zčásti se nezachovaly.¹⁷⁾

Soupis poddaných (či sirotků) byl každoročně obnovovaným seznamem poddaných obyvatel panství. Tyto seznamy jsou vedeny podle vsí, v rámci kterých se poddaní dělí na hospodáře na straně jedné a následně na podruhy, kteří jsou dopsáni na konci konkrétní vesnice. Dané záznamy jsou vedeny ve třech sloupcích – v prvním se nachází jméno poddaného, ve druhém jeho věk a ve třetím jsou poznámky úředníků. Jednotlivé rodiny byly vedeny pospolu, a tak je na prvním místě uveden hospodář a následně jeho děti. Nedostatkem, který soupisy obsahují, je, že nebyl uváděn věk hospodáře, ale pouze jeho děti; u manželky, byla-li vůbec zapsána, absentuje údaj o věku vždy.

Úřední záznamy, vedené ve třetím sloupci, jsou v zásadě stručné poznámky vážící se k jednotlivým poddaným. Škála těchto informací je velice rozmanitá: dozvídáme se, kde je daný člověk ve službě, jakému řemeslu se učí, jaké je jeho povolání, rovněž zde nalezneme informace o jeho zdravotním stavu (nevidomý, chromá, slepý, kulhá), chystané svatbě či úmrtí. Nesporným kladem soupisů je skutečnost, že byly každoročně obnovovány – a ačkoli zachycují stav poddaných k určitému bodu, propojením těchto bodů vznikne přímka s vysokou vypovídající hodnotou a dynamikou.¹⁸⁾

14) Srov. R. LIPOWSKI, *Sňatky*, s. 26.

15) Srov. Eduard MAUR, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, HD 6, 1972, s. 45.

16) SOA v Třeboni, Schwarzenberská ústřední kancelář Hluboká nad Vltavou (1525–1940), inv. č. 1–18, sign. II 5AU, No 2, Soupisy sirotků na panství Křivoklát (1645–1679). Pro rok 1659 dochováno torzo soupisu v SOA Praha, Velkostatek Křivoklát, oddělení Starý a Nový archiv, inv. č. 730, sign. H 31, fol. 1–46.

17) Doklady viz Josef VACEK, *Každodennost a sexuální delikty na Křivoklátsku na přelomu 17. a 18. století*, Cor-nova 5, č. 1, 2015, s. 46–47.

18) K tomu např. Josef KRÍVKA, *Význam poddanských seznamů pro demografické bádání*, HD 4, 1970, s. 50–58.

Je to způsob vzniku křivoklátských soupisů poddaných, co umocňuje jejich výpočetní hodnotu. Právě každoroční obnovování dovoluje zachytit každý rok nově narozené děti a následně jim přiřítat věk.^{19]} Dá se předpokládat, že při vzniku prvního křivoklátského soupisu poddaných (ať už to bylo roku 1645, či dříve) byl věk poddaných odhadnutý úředníkem a mnohdy neodpovídal skutečnosti. Od té doby se však přesnost zvyšovala, a to právě díky soustavné a opakované reevidenci, která tvořila nepřetržitou mnohaletou linii. Tento předpoklad byl ověřen i studiem matrik, z něhož vyplývá, že soupisy vznikaly na přelomu listopadu a října při vizitaci jednotlivých vesnic.^{20]}

Sezónnost ve farnosti Zbečno

Zbečenská farnost se rozprostírala na půli cesty mezi Berounem a Rakovníkem a na konci sledovaného období, kolem roku 1700, čítala zhruba dvě desítky vesnic v těsné blízkosti Křivoklátu. V předchozím čase se tento počet stanovuje obtížně,^{21]} neboť docházelo k postupnému odtrhávání vesnic v důsledku nově vzniklých farností,^{22]} a tím i matrik.^{23]} Sama farnost Zbečno, resp. její kostely, netvořila zvláště významné poutní místo; Křivoklát byl vyhledáván spíše šlechtou než poutníky. Díky tomuto faktoru není sňatečnost ovlivněna vyšší mírou migrace, i zde byly uzavírány sňatky, kdy jeden ze snoubenců pocházel z jiné části země.

Rozvržení v letech

V letech 1664–1699 se ve zbečenské farnosti uskutečnilo celkem 434 sňatků, což představuje v průměru 12 sňatků ročně. Příznačné ovšem je, že této hodnoty bylo v průběhu 36 let dosaženo pouze třikrát, ostatní hodnoty kolísají od tří do dvaceti sňatků ročně (viz graf č. 1), přičemž není možné vysledovat nějaký řád či přímou souvislost např. s morovými epidemiemi. I kdybychom objevili alespoň zdánlivou souvislost, není možné při tomto počtu činit nějaké obecnější závěry, neboť pak by i malá výchylka mohla mít za důsledek pokřivení grafu. Rovněž můžeme předpokládat, že výrazné rozdíly v po sobě následujících letech (nejviditelněji 1671, 1672, ze tří na sedmáct) jsou způsobeny nedbalostí matrikáře spíše než malým počtem uzavřených sňatků.^{24]}

Dalším nezanedbatelným faktorem, který je třeba do hodnocení zahrnout, je postupné oklešťování farnosti co do počtu obcí, které do ní spadaly, jak bylo nastíněno výše. Postupný přírůstek obyvatelstva (který je charakteristický pro druhou polovinu 17. století) a tedy i předpokládaný vyšší počet uzavřených svateb tak mohl být kompenzován mimo

---

I když se nelze plně ztotožnit se všemi tvrzeními (například o dostavení se poddaných), výklad vhodně vystihuje povahu a možnosti tohoto pramene.

19] Ke stejnému závěru dospívají i J. HORSKÁ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 47.

20] V některých případech je v soupisu zaznamenán věk dítěte výrazy typu „při prsu“ či „2 neděle“. Jestliže se takové dítě narodilo v půlce listopadu, je evidováno, naproti tomu dítě, které se narodilo ve stejné vsi v polovině prosince, evidováno v daném roce není.

21] Srov. E. MAUR, *Vývoj*, s. 44.

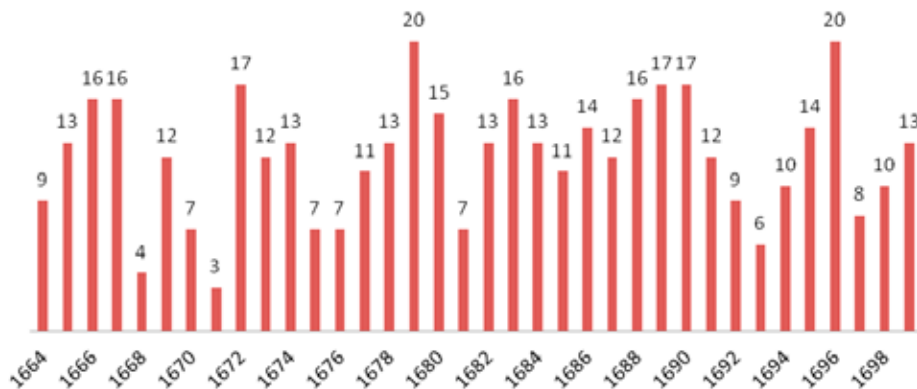
22] Ke změnám a přesunům jednotlivých vesnic blíže Václav KOČKA, *Dějiny Rakovnícka*, Rakovník 2009, s. 279n.

23] Roku 1676 farnost v Mutějovicích, viz SOA Praha, Sběrka matrik, sign. Mutějovice 01 (1676–1725), Roku 1680 farnost Panoší Újezd, viz SOA Praha, Sběrka matrik, sign. Panoší Újezd 01 (1680–1697).

24] Pro srovnání lze uvést, že počet křtů byl v roce 1671 nápadně nižší než v okolních letech, totiž: 48 pro rok 1670, 38 pro rok 1671 a 48 v roce 1672. Toto srovnání nabízí výklad, že farář daného roku zapisoval matriční události skutečně nedbale, neboť počet uzavřených sňatků není nikterak provázán s počtem porodů ve stejném kalendářním roce.

jiné úbytkem farníků. Lze tedy shrnout, že rozložení počtu sňatků do jednotlivých let bylo dle matrice velice nerovnoměrné, což bylo částečně způsobeno nedbalým vedením.

Rozvržení svateb v letech 1664–1699

Graf č. 1: Počty svateb v jednotlivých letech ve farnosti Zbečno

Svatební měsíce

Zatímco množství sňatků uzavřených v každém jednotlivém roce zpravidla nepodléhalo nějaké obecné regulaci či zvykům a bylo ovlivněno spíše vnějšími faktory (morové epidemie, smrt faráře), u volby měsíce je tomu právě naopak. Na jedné straně se jednalo o církevní regulaci v podobě zakázaných období: těmi byl jednak advent (pohyblivý svátek začínající mezi 27. listopadem a 3. prosincem), jednak šestitýdenní postní období před Velikonocemi (v závislosti na lunárním kalendáři začínala tato doba mezi 22. březnem a 25. dubnem).^{25]} Druhým vlivem, který determinoval rozložení sňatků do jednotlivých měsíců, byl hospodářský rok a z něj vycházející zvyklosti.^{26]} Čistý průměr 36 svateb připadajících na jeden měsíc by tak byl jen hraním si s čísly, které neodpovídá realitě.

To, v jakém měsíci se svatba odehrála, se nepodařilo zjistit ve třech případech, kdy datum nebylo vůbec uvedeno, protože se základ snižuje na 431 zapsaných sňatků, u kterých je měsíc známý (graf č. 2). Více než jedna třetina (165) se přitom odehrála v listopadu a ve spojení s dalšími dvěma podzimními měsíci spadají do období září – říjen téměř dvě třetiny všech sňatků (278). Výběr podzimních měsíců není náhodný a je ovlivněn výše uvedenými faktory. Jde i o skutečnost, že sňatky nebylo možné uzavírat prakticky celý prosinec, a tudíž se jich část přesouvá do předchozího či následujícího období.

Dalším faktorem, výraznějším v daném rozvržení, je souvislost s ukončením polních prací. Sklizeň znemožňovala konání i několikadenních svatebních veselí, po která by se přerušily probíhající polní práce. Spolu s tím, jak se hospodářský rok blížil ke svému závěru, roste i počet uzavřených sňatků: ze srpnových šesti a zářijových pětácti na říjnových

25] Blíže k datování Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001. Omezení církevními regulacemi např. Blanka ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686–1910*, HD 11, 1987, s. 97–139, zde s. 106.

26] Josef PETRÁŇ – Lydia PETRÁŇOVÁ, *Rolník v evropské tradiční kultuře*, Praha 2000, s. 128n.

78 až k 165 sňatkům uzavřeným v listopadu. Podzim se tak jeví jako vhodný měsíc i z toho důvodu, že hosté měli čas přijet zúčastnit se oslavy nového manželství, rovněž byl po sklizni dostatek jídla pro pořádání veselice.

Mimořádně oblíbeným termínem byl svátek sv. Kateřiny (25. listopadu), případně předchozí či následující den – v období 24.–26. listopadu se odehrála čtvrtina listopadových svateb.

Jestliže svatby dosahovaly maxima svého počtu v podzimních měsících, je třeba podívat se i na minimální hodnoty. Předně zcela absentuje prosinec, ve kterém nebyla za 36 let uzavřena jediná svatba. Zákaz uzavírání církevních sňatků byl tedy ve zbečenské farnosti v poslední třetině 17. století bezevbytku dodržen, což ostatně koreluje s některými zjištěními z jiných oblastí téže doby,^{27]} jakkoli v následujícím století tento zákaz již nepůsobí absolutně.^{28]}

Další měsíce, kromě prosince, kdy byl počet sňatků nejnižší, jsou v zásadě tři, totiž již zmiňovaný srpen (šest svateb) a k tomu březen (sedm svateb) a duben (pět svateb). Nízký počet svateb v obou jarních měsících je možné snadno vysvětlit onou postní dobou v předvelikonočním období. K tomu je třeba dodat, že všech dvanáct sňatků se odehrálo mimo toto období, z čehož lze opět vyvodit, že termíny uzavírání svateb církev v tomto období jasně zakazovala (obdobně jako v adventu).

Tři následující měsíce po Velikonocích (květen–červenec) dosahují během sledovaného období obdobných hodnot, 21 resp. 22 uzavřených sňatků v tom kterém měsíci. Jedná se o období, které je prosté církevních svátků spojených s půstem, podobně z hlediska hospodářského roku nejde o zlomová období. Můžeme si povšimnout, že pořekadlo „svatba v máji, nevěsta na máry“ zde nemá místo. Její odůvodnění lze spatřovat v předpokladu, že v krátké době od svatby dojde v ideálním případě k početí a nevěsta tak bude rodit přibližně v únoru, tedy v době, kdy je z celého roku nejmenší množství zásob, v důsledku čehož může být žena či dítě v ohrožení života.^{29]}

Co se týče dvou prvních měsíců kalendářního roku, patří dle četnosti uzavřených sňatků do horní poloviny pomyslného žebříčku. Tento stav je možné odůvodnit postavením těchto měsíců mezi dvěma církevními svátky, po jejichž dobu byly sňatky regulovány, tedy pochopitelně Vánoce a Velikonoce. Ani součet sňatků uskutečněných v těchto měsících však nedosahuje poloviny hodnoty sňatků listopadových, což je důležité zejména kvůli tomu, že právě únor se stává v následujících staletích měsícem s nejvyšším počtem sňatků.^{30]} K rozvržení měsíců je rovněž třeba dodat, že v průběhu sledovaného období nedochází k významnějším proměnám – jedinou zaznamenanou změnou byl, poněkud paradoxně k předchozímu zjištění, snižující se podíl ledna a února na celkovém úhrnu sňatků, a to na úkor července.

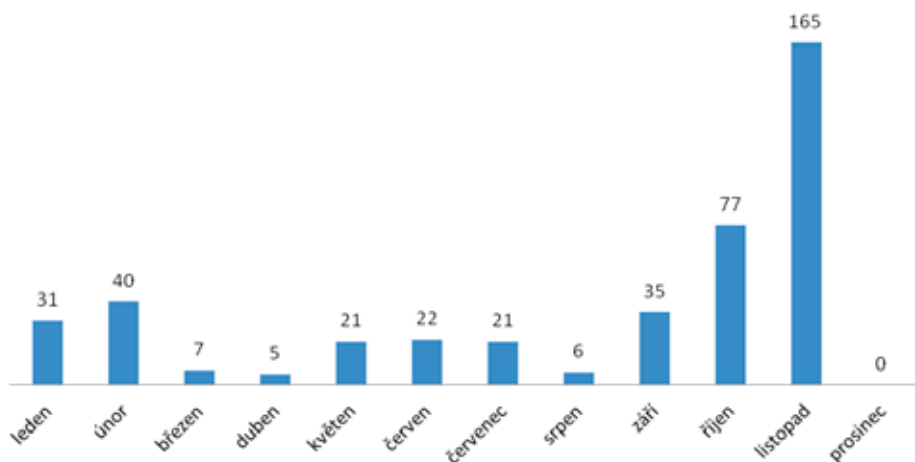
27] Srov. Václav HOFMAN, *Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století*, HD 26, 2002, s. 81–100, zde s. 87, 90 a 97.

28] Např. E. KAČEROVÁ, *Sňatečnost*, s. 51.

29] Tato pověra k nám přešla patrně z francouzského prostředí. Rozhovor autora s Josefem Petráněm a Lýdií Petráňovou ze dne 3. 11. 2011 v Praze. Dále srov. Pavel VEREŠ, *Sezónnost sňatků v českých zemích v letech 1851 až 1984*, Český lid 74, 1987, s. 32n.

30] Pro 18. století přehledně V. HOFMAN, *Sezónní průběh*, s. 90, příklady pro 19. století např. M. VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 161 nebo V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 123. Také srov. Petra BRABENCOVÁ, *Líšeňská farnost v 18. století z hlediska přirozeného pohybu obyvatelstva*, Vlastivědný věstník moravský 53, č. 3, 2001, s. 281–286, zde s. 284.

Rozvržení svateb v jednotlivých měsících

Graf č. 2: Sňatky podle měsíců ve farnosti Zbečno v letech 1664–1699

Den sňatku

Dalším hlediskem, kterým můžeme sledovat sezónnost sňatečnosti, je rozložení svateb do jednotlivých dní v týdnu. Toto rozvržení bylo ovlivněno jednak zvyklostmi, jednak opět církevními pravidly. Omezení ze strany církve v tomto směru padalo na jediný den, totiž na pátek. Bylo z pohledu duchovních kruhů nemyslitelné, aby radovánky v podobě svatebního veselí probíhaly v den, kdy byl ukřižován Kristus. Jiná přímá^{31]} omezení však ukládaná nejsou.^{32]} Vzhledem ke stavu matriky se podařilo přesné datum přečíst ve 430 případech. Pro 17. století není běžné tento jev sledovat. Jistý výstup v této oblasti přinesla E. Kačerová ve své studii o pražské farnosti Panny Marie pod Řetězem.^{33]} Pro 17. století je přitom možno z této práce vyčíst alespoň částečné hodnoty pouze u tří dnů: neděle (v různých dekádách 35% – 55%), pondělí (8% – 18%) a úterý (8% – 15%).^{34]} Z článku však není možné rozpoznat, pro jaký počet svateb toto rozvržení sňatkových dní platí. Jakkoli autorka uvádí celkový počet svateb v jí sledovaném období (2.293), bližší určení pro jednotlivá období absentuje.^{35]}

Ve zbečenské farnosti v poslední třetině 17. století dominovaly jednoznačně neděle. V úhrnu tvoří tento den přes 60% všech uskutečněných sňatků (253 ze 403). Kolísající trend, který u tohoto dne zachytila E. Kačerová, se zde nevyskytuje; naopak neděle je v každé dekádě dnem, během nějž se odehrála většina svateb. V tomto ohledu by bylo jistě užitečné sledovat vývoj i v dalších letech, neboť provedené demografické analýzy pro následující staletí vykazují nepominutelné rozdíly týkající se hlavního svatebního dne.^{36]}

31] Nepřímá omezení pramenící ze zapovězení pátku jakožto svatebního dne jsou zmíněna dále.

32] Můžeme uvažovat ještě o omezení sňatků v období zasvěcených svátků. Tuto teorii je však vhodné prověřit na větším vzorku; Jiří Rajmund TRETERA, *Konfesi právo a církevní právo*, Brno 1997, s. 224.

33] E. KAČEROVÁ, *Sňatečnost*, s. 51–53.

34] Jedná se o odhady z grafu citované práce na s. 52. Konkrétní hodnoty zde bohužel nejsou uvedeny.

35] Toto zhodnocení by bylo však vhodné, neboť není jasné, o jak velký vzorek sňatků se jednalo a zda nemohlo dojít ke zkreslení.

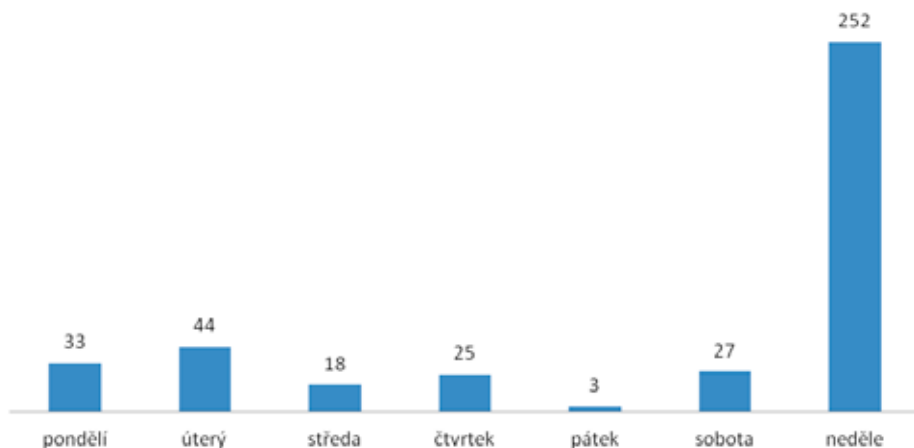
36] Pondělí bylo nejčastějším svatebním dnem po celé 19. století v Žitonicích, jak uvádí M. VAŇKOVÁ,

Jak bylo naznačeno výše, konání svateb bylo zakázáno v pátky. I přesto se ve sledovaném období našly tři výjimky.^{37]} Tento počet je příliš malý na to, aby bylo možné určit jakoukoli zákonitost. Pro pořádek dodejme, že se (soudě dle matričních zápisů a soupisů poddaných) nejednalo o nijak privilegované osoby. Při takto malém počtu je rovněž nutno uvažovat o tom, že se mohlo jednat o písařův omyl.

Dalším oblíbeným dnem bylo úterý (44 sňatků, tedy téměř 11%) a poměrně frekventovaným dnem bylo i pondělí (33 sňatků, lehce přes 8%). Ačkoli se počet svateb uzavíraný v těchto dnech ve sledovaném období postupně snižoval (u úterý z 15% v první polovině období na 7,5% a u pondělí z 11% rovněž na 7,5%), udržely si své přední postavení; naopak se lehce zvýšil počet svateb uzavřených v sobotu. Zbývající dny byly zastoupeny poměrně nepatrně a jejich počty zůstávaly v čase relativně neměnné.^{38]}

Skutečnost, že byl ze sňatkových možností prakticky vyřazen pátek, jistým způsobem nepřímo ovlivňuje další rozložení svateb. Zatímco dominanci neděle lze vysvětlit obecnou oblíbeností tohoto dne, jeví se vyšší počet svateb uzavřených v pondělí a úterý (popřípadě v sobotu) jako disproporční oproti středě a čtvrtku, které přímo regulovány nebyly. Tuto skutečnost je nutné dát do kontextu s tím, že svatební oslavy trvaly zpravidla několik dní; to je důležité zejména proto, že příliš bujaré veselí by rovněž nebylo vhodné v pátek, čímž by byla svatba zbytečně omezena. Z tohoto důvodu bylo záhodno konat obřad některý z předchozích dnů, aby nehrozila kolize právě s pátkem.^{39]}

Rozložení svateb podle dnů v týdnu

Graf č. 3: Uskutečněné svatby podle dnů v týdnu v letech 1664–1699

Demografický vývoj, s. 163. Úterý jako nejčastější den pro sňatek identifikoval např. Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo Budyně nad Ohří v letech 1701–1850*, Ústecký sborník historický 1985, s. 143–239, zde s. 198. Úterý je rovněž nejčastějším dnem ve farnosti Bystřice (u Benešova), kde jsem prováděl obdobnou analýzu pro 18. a 19. století.

37] Jednalo se o tyto dny: 4. června 1666, 24. června 1667 a 3. listopadu 1679.

38] Uvedená čísla sice vyjadřují přesné hodnoty, je však třeba brát je s určitou rezervou, zvláště jde-li o procentuální vyjádření. Jelikož se většina sňatků odehrála v neděli, zbývá rozdělit mezi ostatní dny o to menší počet svateb. Pokusíme-li se pak sledovat nějaký vývoj, je třeba mít na paměti, že se pracuje s poměrně malými čísly, kde i malý výkyv může znamenat velký procentuální výkyv ve srovnání s předchozím obdobím či jiným dnem – tzv. zákon malých čísel.

39] Lubomír TYLLNER a kol., *Velké dějiny země koruny české: Lidová kultura*, Praha 2014, s. 432nn.

Sňatkový věk

Práce se soupisy skýtá kromě možných problémů s určením věku i jiná úskalí, totiž identifikaci konkrétních jednotlivců, rovněž je třeba si uvědomit, koho soupisy vlastně evidují. K první otázce je nutné vztáhnout skutečnost, že příjmení lidí nebyla v čase neměnná.^{40]} Jména poddaných se v soupise či matrice mohla měnit dle starého jména hospodářství, na kterém žili, podle povolání (K/kovář, T/tkadlec, Š/švec) či podle původu (C/cizopanský, Chyňavský). Při dohledávání snoubenců tak bylo mnohdy potřeba projít více ročníků soupisů a zjišťovat, jak se chalupa či její nový nájemník jmenoval dříve. Dále se lze setkat s tím, že jména byla zapisována dle své výslovnosti (Tkadlec – Kadlec; Prädschneider – Bretšnajdr) či v různých jazykových verzích (Černý – Schwarz).^{41]}

Ani právě naznačeným způsobem však není možné vždy plně ztotožnit snoubence uvedené v matrikách s lidmi uvedenými v soupisech poddaných. Jedním z důvodů je i migrace. Zbečenská farnost má tu výhodu, že leží uprostřed panství Křivoklát a o to méně podléhá vlivům migrace z cizích panství. Farníci ostatních farností ležících na panství tak povětšinou nebudou evidováni v matrice zkoumané farnosti, avšak je možné je nalézt právě v soupisu poddaných. Přesto migranti přichází z jiných panství netořící zanedbatelnou část oddávaných, pročež se snižuje počet snoubenců, u kterých byl věk zjištěn.

Další částí obyvatelstva, která bude zachycená pouze v matrice uzavřených sňatků, avšak nikoli v soupisu poddaných, budou lidé osobně svobodní. Nemusí se vždy jednat o svobodníky, kteří by byli evidováni ve svobodnických knihách,^{42]} nýbrž například o úředníky panství, lidi propuštěné z poddanství^{43]} a další. Jak již bylo zmíněno výše, v soupisech také nebyl zapisován věk manželek hospodářů, což komplikuje jeho další určení. Pokud se žena vdala dvakrát ve sledovaném období, lze její věk (pokud byl při prvním sňatku zjištěn) snadno dopočítat. Proběhla-li však svatba před počátkem vedení dané matriky, na jiném místě či nebyla-li vůbec zapsána, není možné za pomoci soupisů její věk odhalit. Do skupin, u kterých není možné z užitých pramenů zjistit sňatkový věk, patří také lidé bez příjmení, snoubenci přišedší z jiných panství, měšťané některých měst či vojáci.

Za sledované období se odehrálo celkem 434 svateb, přičemž jméno obou snoubenců bylo uvedeno u 431 z nich, ve třech případech pak chybělo jméno ženy. Jedná se tedy celkem o 865 osob vstupujících do sňatku.^{44]} Z tohoto počtu se podařilo určit přesný věk u 177 mužů (40%) a 247 žen (57%).^{45]} Nezanedbatelně vyšší úspěšnost při dohledávání svatebního věku žen je způsobena povětšinou dodržovaným pravidlem, že se svatba uskutečnila ve farnosti, odkud pocházela nevěsta.^{46]} Pocházel-li ženich ze stejné farnosti, či alespoň ze stejného panství, kam dosahovaly poddanské soupisy, existovala šance jej nalézt a určit jeho věk, přišel-li však z jiného panství, tato možnost se v podstatě vylučovala.^{47]} Jakkoli se

40] Tuto skutečnost příhodně zachytil např. Jaroslav ČECHURA, *Neklidný život obyčejné ženy. Johana Peřková (1703–1745)*, Praha 2015, např. s. 29.

41] Proměna příjmení v čase se mohla týkat i poddaných dlouhodobě usedlých na jednom místě. Jednak docházelo ke zkomolení jmen, a to v závislosti na písaři, občas se použil starý název daného hospodářství, jindy se příjmení vytvořilo z profese hlavy rodiny.

42] Národní archiv v Praze, Knihy svobodnické, inv. č. 1–136.

43] Lidé svobodní jsou částečně zachytitelní ve sbírce zhostních, propouštěcích a dalších listů křivoklátského archivu, viz např. SOA Praha, Velkostatek Křivoklát, oddělení Starý a Nový archiv, inv. č. 3802, sign. 639 S, Sbirka zhostných listů z panství, 1659–1739.

44] Pochopitelně se nejedná o 865 unikátních osob, jelikož některé z nich vstupovaly do manželského sňatku vícekrát.

45] Obdobný poměr zjištěných sňatků podle pohlaví zaznamenala i A. KLÁŠTERSKÁ, *Výběr*, s. 150.

46] Jiří Rajmund TRETERA, *Církevní právo*, Praha 1993, s. 178.

47] Teoreticky by bylo možné zapojit úmrtní matriky – pokud by daný snoubenec z cizího panství přišel do

tedy jedná o necelou polovinu svatebčanů, u kterých byl sňatkový věk zjištěn, domnívám se, že je to dostatečný počet alespoň pro odhalení některých hlavních trendů.

Prvním sledovaným atributem je sňatkový věk snoubenců při první svatbě. Nejnižším věkem mužů při sňatku bylo 17 let.^{48]} Svatby mužů ve dvacátém a dřívějším roce života byly poměrně výjimečné, za celé sledované období se jich uskutečnilo pouze jedenáct, tedy asi šest procent.^{49]} Větší počty svateb začínají pro muže po dvacátém roce, přičemž celá třetina sňatků se odehrála ve věku 23–25 let, na tyto roky také připadá největší počet mužů oddaných v jednom roce. Toto zjištění je důležité zejména proto, že spočítáme-li čistý průměr, dostaneme hodnotu 26 let, avšak v tomto věku byly již dvě třetiny (dohromady 106) mužů ženatých. Důvod, z jakého dochází ke zkreslení, je zřejmý: několik jedinců, kteří uzavřeli první sňatek v pozdním věku,^{50]} svým způsobem zkresluje výsledná data. Je tak třeba vážit, co daný průměr, popřípadě další výpočty, ve skutečnosti vyjadřují.

U dívek, které vstupovaly do manželství, je nejnižším věkem 15 let, a to hned ve čtyřech případech. Šestnáctý rok absentuje, v sedmnáctém roce života bylo oddáno šest dívek. Vyšší počty sňatků byly uzavírány již od osmnácti let, přičemž nejčastější věk pro vdávání vychází na 21, resp. 22 let. Průměr, který v tomto případě vychází na 23 let a tři měsíce, o něco lépe (oproti obdobnému propočtu u mužů) odráží realitu; právě tento rok dělí počet oddaných nevěst na poloviny. Tato skutečnost je způsobena tím, že zatímco u mužů je velké množství sňatků koncentrováno do období tří let (23–25), ženy uzavíraly sňatky v hojném počtu v o něco delším časovém období, a to mezi 20. a 25. rokem života. Také je třeba vzít v potaz, že ženy se začínaly vdávat oproti mužům dříve (již v patnácti letech), avšak prakticky od 25. roku života se možnost uzavřít první sňatek snižovala v nepříjemné úměrnosti s blížícím se koncem reprodukčního období.

Kromě prvních sňatků je možné sledovat i ty opakované spolu s věkem osob, které do nich vstupovaly. Do druhého manželství vstoupilo ve zbečenské farnosti nejméně^{51]} devatenáct vdovců. Věk těchto mužů se podařilo zjistit v devíti případech, kde se pohyboval od 30 do 59 let.^{52]} V jejich chování není možné vysledovat nějaký obecnější trend: ve čtyřech případech si vzaly vdovu, v osmi případech se jejich manželkou stal sirotek.^{53]}

Žen, které se po smrti svého manžela opět vdaly, byl oproti vdovcům téměř dvojnásobek, totiž 36. Svatební věk vdov se podařilo zjistit pouze ve čtyřech případech. Jestliže u vdovců mohlo docházet ke zkreslení kvůli tomu, že nebyl jejich rodinný stav (správně) zachycen, u vdov je tento omyl eliminován. Zatímco muži, zvláště starší, mohli být (a často i byli) zapsáni v matrice bez jména svého otce, ženy bývaly v naprosté většině případů

---

zbečenské farnosti, mohl by figurovat mezi zemřelými. Věk, který by však při jeho úmrtí farář napočítal, by však mohl být i značně zavádějící, neboť úmrtní matriky se v období přelomu 17. a 18. století vyznačují značnou nespolehlivostí. Ta by byla navíc umocněna skutečností, že daný člověk nepocházel z dané farnosti, a tudíž by byl odhad faráře o to zkreslenější; u domácích farníků existovala o něco větší šance, že farář bude znát alespoň jejich přibližný věk, zvláště strávil-li mezi svými ovečkami řadu let či dokonce několik dekád. Z těchto důvodů jsem od excerpty dat z úmrtních matrik upustil.

48] Jediný sňatek, a to sedmnáctiletého Jiříka Šlemendy z Branova, proběhl 25. listopadu 1688.

49] Tento a následující výpočty je však nutné vztáhnout právě k těm svatbám, u nichž se sňatkový věk podařilo zjistit.

50] Je však potřeba vzít v úvahu i možnost, že u určitého procenta se nejednalo o první sňatky, ale o to, že farář/matrikář opomněl zaznamenat, že daný muž je vdovcem.

51] Je možné, že ne pokaždé bylo ve svatebním záznamu zapsáno, že se jedná o vdovce.

52] Mám za to, že průměrovat tyto hodnoty by se minulo účinkem, zejména proto, že daný vzorek je příliš malý. Z obdobného důvodu upouštím od průměrování či obdobného počítání věku vdov.

53] Pojmem sirotek označuji osoby, u nichž je v matrice poznamenáno, že jsou synem či dcerou zesnulého otce. Jsem si vědom, že tento výraz není zcela přílehlavý, nicméně označení „jednostranný sirotek“ by bylo rovněž zavádějící, neboť není jasné, zda byla naživu matka dané osoby.

určeny právě skrze mužského příbuzného, totiž buď skrze otce nebo skrze zesnulého manžela, jak je vyličen výše. I toto může být důvodem, proč je počet vdov o tolik vyšší než počet vdovců. Samotná statistika a nekritické převzetí údajů o rodinném stavu snoubenců z matrik, by v tomto případě mohla vést ke značnému zkreslení.^{54]}

Byť je i u vdov vzorek relativně malý, nelze si nepovšimnout jistých sňatkových tendencí. Sociální postavení snoubenců, kteří si brali za ženu vdovu, je nutné vnímat v kontextu daného sňatku a nikoli odděleně a prezentovat jej jako statistiku či přehled profesí, které daní mužové zastávali. A tak zjistíme, že vdova po mlynáři se znovu vdává za mlynáře,^{55]} vdova po lesníkovi za kováře,^{56]} či manželka zesnulého tkalce za tesaře.^{57]} Tyto sňatky snad nabízejí teorii, že se vdovy snažily po smrti svého dosavadního manžela zůstat ve stejné sociální vrstvě jako doposud. Na druhou stranu jsem si plně vědom toho, že nelze činit přehnané závěry z pouhých tří sňatků; téma by bylo vhodné prozkoumat na větším vzorku a v kontextu výzkumu o vdovách a vdovství v tradiční společnosti.^{58]}

Závěr

Vývoj sňatečnosti ve zbečenské farnosti v poslední třetině 17. století lze shrnout jako ustálený bez výraznějších výkyvů. Struktura sňatků je narušována místy nedbalým vedením oddací části matriky, současně je neopominutelný faktor vzniku dalších farností, ke kterým byly přifařeny některé obce, jež původně spadaly do zbečenské farnosti.

Rozvrstvení sňatků v roce bylo silně ovlivněno jednak církevními pravidly, jednak hospodářským rokem. To se jasně projevilo ve skutečnosti, že přes 40% sňatků bylo uzavíráno v listopadu, dalšími výraznými pak byly měsíce září a říjen. Úplná absence oddavků je sledována v prosinci, jinými měsíci s minimálním počtem uskutečněných svateb jsou březen, duben a srpen. Leden ani únor nedosahují natolik výrazných postavení, jako tomu je v této době v jiných oblastech.^{59]}

Ze dnů v týdnu byla po celé období nejoblíbenější neděle, během které se dalo oddat přes 60% párů. Druhým nejoblíbenějším dnem bylo úterý, které překročilo desetiprocentní hranici, nejméně oblíbeným dnem byl naopak pátek, který byl považován obecně za nešťastný den. Ostatní dny se mezi sebou výrazněji nelišily a dosahovaly spíše nižších hodnot.^{60]}

Díky kombinaci záznamů z matriky a ze soupisů poddaných se podařilo zjistit sňatkový věk téměř u poloviny oddaných osob. Následná analýza získaných hodnot ukazuje, že průměrný sňatkový věk byl oproti dosud provedeným analýzám spíše nižší, a to jak u mužů (asi o dva roky), tak u žen (přibližně o rok).^{61]} Práce rovněž ukazuje, že při průměrování získaných dat je třeba dbát na výpovědní hodnotu provedených výpočtů.

54] K tomuto zkreslení může docházet zvláště u velkých statistických šetření, při kterých není možné z důvodu rozsahu jednotlivě ověřovat získaná data dalšími prameny.

55] Sňatek Jana Michálka s Kateřinou, vdovou po Janovi Pšeničkovi ze dne 5. února 1665.

56] Sňatek Andreše Rychtera s Kateřinou, vdovou po Martinovi Bílkovi ze dne 28. července 1664.

57] Sňatek Jana Černého, vdovce, s vdovou po Matějovi [!]entovi ze dne 26. ledna 1698.

58] Srov. Markéta SKOŘEPOVÁ, *Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání)*, HD 35, č. 1, 2011, s. 1–35.

59] Např. Ludmila FIALOVÁ, *Vývoj obyvatelstva Prahy v letech 1650–1800 na základě matrik*, HD 30, 2006, s. 219–276, zde s. 267.

60] Tamtéž, s. 268. V Praze převládala s obdobnou dominancí sobota, neděle pak byla naroven s pondělky, pátek byl v některých obdobích 17. století dokonce druhým nejčastějším dnem zvoleným pro svatbu.

61] Srov. A. KLÁŠTERSKÁ, *Vývoj*, s. 150.

Další výzkum je možné orientovat na větší provázanost s daným prostředím a využít tak bohatosti křivoklátského archivu. Podrobnější analýza nejen matrik, ale i dalších pramenů za využití jmenovité excerptce (přes její časovou i technickou náročnost) může pomoci vysvětlit některé jevy každodenního života, které se do statistik promítají.

Summary

This paper focuses on a seasonal nature of weddings and other weddings phenomenons. This research is based on a study of the lists of subjects of the Křivoklát dominion and Church register books of the Zbečno parish in the last third of the seventeenth century. Using combination of these two historical sources allows us to identify age of spouses almost perfectly, which is quite rare for this period. Another studied phenomenon is the frequency and seasonal nature of weddings within weeks and months. We conclude that the evolution of nuptiality was in the period stable, corresponded to rules of the Church and agricultural year. However, regarding age of spouses we discovered that the results of our research differ from conclusions of general scientific literature. We believe that this article represents a contribution to the investigation on rural life in early modern period.

Soudní a abrahamská		72.	
1. Jany Karola vinnice	42	17	17
2. Jany Karola vinnice	42	17	17
3. Matyja Karola vinnice	39	17	17
4. Jany Karola vinnice	33	17	17
5. Jany Karola vinnice	24	17	17
6. Jany Karola vinnice	23	17	17
7. Jany Karola vinnice	6	17	17
8. Jany Karola vinnice	3	17	17
9. Jany Karola vinnice	7	17	17
10. Jany Karola vinnice	90	17	17
11. Jany Karola vinnice	17	17	17
12. Jany Karola vinnice	13	17	17
13. Jany Karola vinnice	12	17	17
14. Jany Karola vinnice	2	17	17
15. Jany Karola vinnice	2	17	17
16. Jany Karola vinnice	2	17	17
17. Jany Karola vinnice	2	17	17
18. Jany Karola vinnice	2	17	17
19. Jany Karola vinnice	2	17	17
20. Jany Karola vinnice	2	17	17
21. Jany Karola vinnice	2	17	17
22. Jany Karola vinnice	2	17	17
23. Jany Karola vinnice	2	17	17
24. Jany Karola vinnice	2	17	17
25. Jany Karola vinnice	2	17	17
26. Jany Karola vinnice	2	17	17
27. Jany Karola vinnice	2	17	17
28. Jany Karola vinnice	2	17	17
29. Jany Karola vinnice	2	17	17
30. Jany Karola vinnice	2	17	17

Soupis poddaných z roku 1665 vedený pro panství Křivoklát (ves Újezd nad Zbečnem).

SOA Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Hluboká nad Vltavou 1525-1940, Zástavní panství Křivoklát (1640) 1658-1685 (1688), inv. č. 7, sign. II 5AU No2, Soupis sirotků na panství Křivoklát, 1665, č. knihy 7, fol. 72.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Sňatky z přelomu let 1689-1690 v nejstarší zbečenské matrice. SOA Praha, Sbirka matrik, sign. Zbečno 01, fol. 382.

Wojtkona i Zulkomy Anna i Zulkomy i Zulkomy Wojtkony
Wojtkony, Zulkomy Wojtkony i Zulkomy.

Anno Domini 1690.

8 Janukry o Jati Gane nad bubowau.

Wdan get postny mladney Gans Jory i Zulkony Gans
o Zulkony wlasni dyerau Salomna fidera Gansige, Mlan
wiji dan ofmagal i Gd, drjba Jozef Batowcy, i Gd,
drjgiba

22 Janudary. i Wawrony.

Wdan get Tomasz Gagd i Madynow, o danau dyerau
Janola dwiste i Wawrony, Mlanowcy Wajlas do Gant i Madynow.
drjba Jan do Gant i Janowca Augeda, drjgiba Ewa
Legkowcy i Kalkub, mladney Jan Gansige Gwada, i Zulkony
Wiji fidera i Madynow.

29 Janudary i Wawrony.

Wdan get Wawrony Franz Jodan o danau popielau
Wawrony po Kelt Wajlowon Gergon, Mlanowcy Wiji
Jucholt, drjba Wajlas Wawron drjgiba do Gant dyerau
Martina Wawrony, i Zulkony Mlan Gant Wawrony
Wawrony i Wawrony.

Wawrony i Wawrony.

Wdan get Jan Jn Jn i Zulkony, a Albie
Jan popielau dyerau po Keltowcy Mlanowcy
Wawrony i Wawrony, Mlanowcy Wawrony
drjba Wawrony fidera, drjgiba Lynda dyerau
Wawrony fidera mladney Gant Gant, i Zulkony
Gant Gant i Zulkony.

Nelehké pronikání do „mužského“ světa. Ženy na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Plzni

Karel Řeháček

Abstract: Introduction of women into the academic and scientific world met with prejudices and misunderstanding of the major part of the society in the past. This trend was yet more evident in medicine than in other fields. It was most difficult to acquire university education in medicine and find full employment in the given field studied. After World War II the conditions considerably changed and the possibilities of employment for women-physicians also improved. In 1945 the Faculty of Medicine in Plzeň was established and the number of women in the pedagogic and academic staff gradually began to increase. At the beginning, their domain were exclusively theoretical disciplines, however later on women also started to work in practical disciplines. The Faculty of Medicine of Charles University in Plzeň has been attended by a great number of significant women pedagogues and scientists. They held prominent positions in the fields of their competency, but they also asserted themselves from the viewpoint of the faculty or university as whole.

Key words: women in medicine, Faculty of Medicine, Charles University, Plzeň, Dagmar Benešová, Alena Linhartová, Alena Tomšíková, Eliška Klimková-Deutschová, Helena Zavázalová

I. Úvod

Ženská emancipace a angažovanost žen ve veřejném životě v minulosti narážely na nepochopení či přímo odpor části konzervativně smýšlející společnosti.¹⁾ Zejména některé obory lidské činnosti se pronikání žen urputně bránily a tato rezistence byla v nemalé míře podporována veřejným míněním. To se týkalo celé řady vědních oborů, především medicíny, která byla tradičně považována za ryze mužskou profesi. Odmítání žen v lékařském světě bylo obvykle zdůvodňováno nedostatkem jejich duševních a fyzických schopností, pro který nebyly ženy údajně schopné zvládnout náročné studium a následný výkon práce lékaře.

Už jenom možnosti studia na lékařských fakultách byly pro ženy velmi omezené. Ve Spojených státech amerických promovala první žena-lékařka (Elisabeth Blackwellová) v roce 1849, v Evropě bylo průkopníkem ženského lékařského vzdělávání Švýcarsko, které přijímalo ženy ke studiu medicíny od 60. let 19. století, na pařížské Sorbonně směly ženy studovat medicínu od roku 1868, v Anglii byla zřízena lékařská škola pro dívky v roce 1874. Na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy (LF UK) v Praze bylo studium ženám povoleno v září 1900 a první absolventka (Anna Honzáková) přebírala lékařský diplom již roku 1902.²⁾

Nebyla však první Češkou, která se stala lékařkou. Tento primát a označení průkopnice české ženské medicíny patří Anně Bayerové (1853–1924), která od roku 1875 studovala na lékařské fakultě ve švýcarském Curychu. V roce 1881 sice získala lékařský diplom, ovšem velmi těžko hledala pracovní uplatnění, jelikož v Rakousku-Uhersku nebyly

1) K tématu postavení ženy ve společnosti výběrově jmenujme zejména práce Mileny Lenderové, Jany Burešové, Dany Musilové, Pavly Horské, Marie Neudorflové, Jany Malínské, Marie Bahenské či Hany Prymusové. K problematice národně orientovaných žen v Plzni a na Plzeňsku viz Karel ŘEHÁČEK, *Berta Baslerová a národně orientované české ženské hnutí v Plzni*, *Bohemiae occidentalis historica* 1, 2015, s. 33–43.

2) Marie BAHENSKÁ, *Žena v medicíně: Anna Bayerová*, in: Pavla Vošahlíková – Jiří Martínek a kol., *Cesty k samostatnosti. Portréty žen v éře modernizace*, Praha 2010, s. 72.

švýcarské lékařské diplomy uznávány. Několik měsíců proto strávila v porodnici v Drážďanech, následně provozovala chudinskou praxi na švýcarském venkově a teprve v roce 1891 získala na základě výjimky pro ženy-lékařky v muslimských oblastech monarchie místo v bosenské Tuzle, kde se stala vůbec první státní lékařkou v celé monarchii. Po dvou letech strávených v Tuzle a Sarajevu opustila Bosnu a vrátila se zpět do Švýcarska, kde provozovala lékařskou praxi v Bernu a v Ženevě. Snažila se o návrat do Čech, ale legislativní překážky Předlitavska ji znemožňovaly vykonávat v monarchii lékařskou praxi. Od roku 1911 sice působila v Praze, ale jako školní lékařka živnostenských pokračovacích škol, což byla prakticky pouze výuka zdravotní výchovy, vedení kurzů první pomoci a kurzů pro pěstounky a matky. Teprve v roce 1914, ve svých 60 letech, dosáhla po mnoha intervencích nostrifikace švýcarského lékařského diplomu a povolení provozovat lékařskou praxi v Praze. Vzhledem k věku a nedostatku kapitálu však na samostatnou lékařskou praxi již rezignovala a až téměř do smrti zůstala na dosavadním místě.^{3]}

Ještě složitější bylo pronikání žen do pedagogických či vědeckých struktur na lékařských fakultách. Zde byla pozice žen mnohem horší a před druhou světovou válkou bylo prakticky jedinou možností jak se dostat do světa akademické medicíny manželství s mužem-vědcem. Tyto manželské vědecké tandemy nebyly typické pouze pro medicínu, ale i pro další vědní obory. Ze současného genderového pohledu bylo tehdejší postavení ženy-vědkyně nepředstavitelně ponižující, ovšem dnešními očima to vnímat nelze. Málokdo např. ví, že první (a na dalších 30 let zároveň poslední) nositelka Nobelovy ceny za fyziologii a medicínu byla pražská rodačka Gerty Coriová roz. Radnitzová (1896–1957), která získala toto prestižní ocenění společně se svým manželem Carlem v roce 1947 za objev průběhu katalytické přeměny glykogenu! A málokdo také ví, v jak těžkých a nedůstojných podmínkách musela i ve Spojených státech amerických, kam Coriovi odešli v roce 1922, v manželově stínu po většinu svého profesního života existovat.^{4]}

Podmínky žen v medicíně a vědeckém a akademickém světě paradoxně pozitivně změnila oba velké válečné konflikty 20. století. V jejich průběhu musely ženy-lékařky nahrazovat v zájmu své mužské kolegy, kteří byli povolováni na frontu. V meziválečném období a zejména po roce 1945 se pak i díky mohutnému rozvoji vědy a vysokoškolského vzdělání dostávalo do tradičně „mužského“ světa stále více žen. Ne sice zcela bez problémů, ale přece jen mnohem snadněji než kdy předtím.

II. Lékařská fakulta UK v Plzni a „její“ slavné ženy

První vysokou školou v Plzni se stala hned v roce 1945 lékařská fakulta. Vznikla dekretem prezidenta republiky Edvarda Beneše č. 135/1945 Sb. z 27. října 1945 jako plzeňská pobočka LF UK v Praze. Kromě mužů se do akademických a vědeckých pozic nově vzniklé vysoké školy začaly záhy dostávat i ženy, i když ani zde nebylo jejich pronikání samozřejmé a snadné.^{5]} Přesto se však v průběhu existence fakulty několik z nich výrazně profilovalo a zastávalo mnohé velmi důležité pozice.

První ženou v pedagogickém sboru plzeňské lékařské fakulty a jednou z jejích vedoucích pracovnic byla MUDr. **Dagmar Benešová** (1906–1999). Do Plzně byla v akademickém roce 1948/1949 přeložena z politických důvodů z Prahy, kde působila jako odborná

3] Tamtéž, s. 72–90.

4] Pavel ČECH, *Nebýt doma prorokem. Gerty Coriová na cestě za Nobelovou cenou*, in: Pavla Vošahlíková – Jiří Martinek a kol., *Cesty k samostatnosti*, s. 192–215.

5] Blíže k personální politice po vzniku plzeňské pobočky LF UK v Praze viz Naděžda MORÁVKOVÁ – Karel ŘEHÁČEK, *Osobnosti plzeňského vysokého školství 2*, Praha 2014, s. 9–14.

asistentka Hlavova patologicko-anatomického ústavu. V Plzni nahradila ve vedení Ústavu patologické anatomie dosavadního plzeňského prosektora, primáře MUDr. Antonína Čecha. Přišla z výborně vybaveného pražského pracoviště do prostředí, které nesplňovalo základní předpoklady výukových potřeb plzeňské lékařské fakulty. V následujících třech letech proto vynaložila veškerou energii nejen na organizaci výuky studentů, ale také na vybudování základů moderního vědeckého pracoviště. K Plzni si však nevytvořila žádné citové pouto. Její studentka a budoucí kolegyně prof. MUDr. Alena Linhartová, DrSc. ve vzpomínkách na ni napsala: „*Plzeň jí nikdy k srdci nepřirostla. Měla svůj hezký byt v Praze, do Plzně dojížděla v pondělí a zdržovala se do čtvrtka a v těchto dnech přespávala ve své pracovní ústavu. Kdykoli se vyskytla nějaká závažnější překážka, což bylo téměř každodenně, s oblibou prohlašovala, že odejde do Havlíčkova Brodu, kde jí bylo nabízeno zdravotnické místo prosektora.*“^{6]} Mezi studenty byla velice oblíbená, milovali ji pro její bezprostřednost, upřímnost a pěkný vztah, který k nim měla.^{7]} V září 1951 byla nahrazena svým někdejší kolegou z Hlavova ústavu MUDr. Josefem Vaňkem a mohla se vrátit zpět do Prahy, nejprve jako primářka patologie do Thomayerovy nemocnice v Krči, pak na katedru patologické anatomie Fakulty dětského lékařství UK v Praze, kde téměř 20 let působila jako její vedoucí, a nakonec do motolské nemocnice. I nadále se však do Plzně ráda vracela a sledovala vývoj na svém někdejší pracovišti. Podle A. Linhartové tak „*zanechala její činnost v Plzni nesmazatelné stopy a zajistila jí místo v srdcích starší generace absolventů této fakulty.*“^{8]}

V oboru patologické anatomie plzeňské lékařské fakulty vynikla i další již zmiňovaná osobnost, prof. MUDr. **Alena Linhartová**, DrSc. (nar. 1928). Plzeňskou lékařskou fakultu absolvovala v roce 1952, ale již během studií pracovala pod vedením D. Benešové v Ústavu patologické anatomie. Začátky jejího působení však nebyly jednoduché, neboť J. Vaněk neměl v oboru patologie rád ženy. Podle mínění A. Linhartové pramenila jeho nechuť k nim už z působení v Hlavově ústavu, kde se střetával právě se svou kolegyní D. Benešovou. Když po ní v roce 1951 přebíral plzeňský ústav, pracovalo v něm však již několik mediček. Po několika letech zůstala, už jako vystudovaná lékařka, v ústavu pouze A. Linhartová a J. Vaněk nakonec změnil svůj názor na ženy v oboru...^{9]} A. Linhartová zůstala ústavu věrná po celý svůj profesní život až do odchodu do důchodu v roce 2000. Docentkou byla po úspěšném habilitačním řízení jmenována v roce 1966, v roce 1986 se stala profesorkou.^{10]} Věnovala se především plicní a gynekologické patologii. Prof. MUDr. František Fakan, CSc. o ní v jednom z laudatií napsal: „*Paní profesorka je extrémně slušný člověk v tom nejlepší slova smyslu. Nikomu vědomě neublížila, naopak vždy pomohla. Na její slovo je možné se spolehnout. Vždy preferovala zájem ústavu, fakulty a univerzity před zájmem vlastním. V tom by mohla být i dnes příkladem. Její žáci včetně mne ji vnímáme jako milou, ale důslednou učitelku a velmi korektní examínátorku.*“^{11]}

Významnou ženskou osobností LF UK v Plzni byla také uznávaná mikrobioložka, prof. MUDr. **Alena Tomšíková**, DrSc. (1926–2010). Po absolvování plzeňské LF UK v roce 1952 působila krátce nejprve jako sekundární lékařka na Krajské hygienické a epidemiologické stanici v Plzni a v roce 1953 přešla jako odborná asistentka (od roku 1980 docentka, po roce 1990 profesorka) na Mikrobiologický ústav LF UK v Plzni.

6] Alena LINHARTOVÁ, *Vzpomínka na působení prof. MUDr. Dagmar Benešové, DrSc. v Plzni*, *Facultas nostra* 20, 1999, s. 1.

7] Tamtéž.

8] Tamtéž.

9] Alena LINHARTOVÁ, *O některých mých učitelích na fakultě poněkud netradičně*, *Facultas nostra* 120, 2011, s. 20.

10] Státní oblastní archiv v Plzni, PP Linhartová, životopis A. Linhartové z 22. 5. 2014.

11] František FAKAN, *Významné životní výročí prof. MUDr. Aleny Linhartové, DrSc.*, *Plzeňský lékařský sborník (dále jen PLS)* 2008, s. 101.

V letech 1966–1968 dálkově vystudovala biochemii a v letech 1973–1974 všeobecnou mykologii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. V roce 1965 obhájila kandidátskou a v roce 1986 doktorskou dizertační práci, byla přední odbornicí v oboru lékařské mykologie.^{12]} V roce 1999 byla na návrh renomovaného International Biographical Centre v Cambridge poctěna titulem Woman of the Millennium.

V oboru neurologie vynikla prof. MUDr. **Eliška Klimková-Deutschová**, DrSc. (1901–1981), která přišla do Plzně v roce 1962 z Prahy z kliniky akademika Kamila Hennera. V Plzni nahradila ve funkci přednosta Neurologické kliniky prof. Václava Piťhu a od jara 1963 působila rovněž jako vedoucí katedry neurologie a psychiatrie.^{13]} V roce 1962 úspěšně zakončila habilitační řízení a byla jmenována docentkou, v roce 1967 se stala mimořádnou profesorkou neurologie. Ve své odborné práci se zaměřovala především na výzkum epilepsie, ale také na vliv hluku a životního prostředí na nervovou soustavu (stala se tak zakladatelkou československé průmyslové neurologie), kde ji zajímal především vliv intoxikace sirouhlíkem či působení elektromagnetického záření na nervový systém. V obou vedoucích funkcích setrvala až do svého odchodu do důchodu v roce 1972.^{14]}

Významnou pedagožkou na poli sociálního lékařství a geriatryie byla vedoucí Ústavu sociálního lékařství doc. MUDr. **Helena Zavázalová**, CSc. (1943–2014). Ve svém domovském ústavu pracovala od promoce v roce 1967 jako odborná asistentka (od roku 1988 docentka), v roce 1990 byla jmenována vedoucí ústavu. Věnovala se především gerontologické problematice a sociálním aspektům zdravotního stavu.^{15]} Jeden z jejích prvních studentů, současný děkan LF UK v Plzni prof. Boris Kreuzberg, o prvním setkání s ní napsal: „*Bylo jaro 1974. Krásné jako každé přicházející jaro, smutné jako doba vrcholící konsolidace po roce 1968. Byl jsem student šestého, posledního ročníku LF UK v Plzni. Při této příležitosti jsme začali studovat sociální lékařství. A tam jsem se s Helenou poprvé setkal. Pro nás všechny mladé pány byla překvapující přítomnost krásné, snědé, sportovně vypadající asistentky, která nesmírně osvěžila šedost lékařské fakulty. Praktika s ní byla kapkou rosy v onom pochmurném čase. Samozřejmě, všichni kluci jsme se po školáckém způsobu snažili na sebe upozornit, takže jsme při praktikách různě vyrušovali, zlobili a mladou hezkou paní asistentku provokovali. Ta se však nenechala vyvést z míry a praktika pod jejím vedením probíhala v klidu a s osvěžením poměrně suchopárného oboru její milou přítomností.*“^{16]}

Z dalších žen na významných pozicích LF UK v Plzni lze jmenovat ještě např. vedoucí katedry anatomie prof. MUDr. Jaroslavu Hladíkovou, CSc.,^{17]} vedoucí Ústavu hygieny doc. MUDr. Annu Aujezdskou, CSc.,^{18]} přednostku Ústavu histologie a embryologie doc. MUDr. Jitku Kočovou, CSc.,^{19]} vedoucí Ústavu soudního lékařství doc. MUDr. Helenu Kvapilovou,^{20]} přednostku Oční kliniky doc. MUDr. Renatu Říčařovou, CSc.,^{21]} vedoucí Centra preventivní kardiologie 2. interní kliniky Fakultní nemocnice v Plzni prof. MUDr. Hanu

12] Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), LF Plzeň, nezpracovaný fond, šanon 702, dopis rektora UK v Praze Radima Palouše děkanu LF UK v Praze Cyrilu Höschlovi z 20. 3. 1990.

13] AUK, LF Plzeň, nezpracovaný fond, kart. 569, životopis E. Klimkové-Deutschové z 29. 5. 1972.

14] Blíže k prof. Klimkové-Deutschové viz N. MORÁVKOVÁ – K. ŘEHÁČEK, *Osobnosti plzeňského vysokého školství 2*, s. 90–94.

15] Kol. autorů, *K životnímu jubileu doc. MUDr. Heleny Zavázalové*, CSc., PLS, 2008, s. 102–103.

16] Boris KREUZBERG, *Čtyři setkání s Helenou*, *Facultas nostra* 34, 2004, s. 9.

17] *K životnímu jubileu prof. MUDr. Jaroslavy Hladíkové*, CSc., PLS 1999, s. 171.

18] Zdeněk ZLOCH, *K životnímu jubileu doc. MUDr. Anny Aujezdské*, CSc., PLS 2001, s. 164–165.

19] Jaroslav SLÍPKA, *Životní jubileum doc. MUDr. Jitky Kočové*, CSc., PLS 2002, s. 128–129.

20] Kol. autorů, *Životní jubileum doc. MUDr. Heleny Kvapilové*, PLS, 2002, s. 130–131.

21] Pavel TĚŠÍNSKÝ, *Životní jubileum doc. MUDr. Renaty Říčařové*, CSc., PLS 2003, s. 105–106.

Rosolovou, CSc.,^{22]} vedoucí Ústavu fyziologie doc. MUDr. Janu Slavíkovou, CSc.,^{23]} přednostku Infekční kliniky MUDr. Janu Táborskou, Ph.D.^{24]} či přednostku Kliniky pracovního lékařství as. MUDr. Vendulku Machartovou, Ph.D.^{25]} Opomenout není možno ani další ženské osobnosti plzeňské LF, např. neuroložku doc. MUDr. Květoslavu Schwartzovou, CSc., internistku doc. MUDr. Miladu Emmerovou, CSc., gynekoložku doc. MUDr. Věru Rokytovou, CSc., genetičku prof. MUDr. Zdeňku Ulčovou-Gallovou, DrSc., dermatoveneroložku doc. MUDr. Petru Cetkovskou, Ph.D., dětskou lékařku doc. MUDr. Janu Varvařovskou, CSc. či představitelky oboru stomatology doc. MUDr. Vlastu Merglovou, CSc., doc. MUDr. Evu Záhlavovou, CSc. a doc. MUDr. Helenu Houbovou, CSc.

Ženy se postupně dostávaly i do významných celofakultních funkcí: před rokem 1990 se jednalo o proděkanku pro pedagogickou činnost Jaroslavu Hladíkovou, v roce 1996 se proděkankou pro studijní záležitosti stala na dvě volební období Helena Zavázalová, Jana Slavíková působila od roku 2003 jako proděkanka pro výuku všeobecného lékařství, další proděkankou pro výuku všeobecného lékařství a specializační vzdělávání byla prof. MUDr. Alena Skálová, CSc., v letech 2010–2013 zastávala funkci proděkanky pro rozvoj vedoucí Ústavu histologie a embryologie doc. MUDr. Milena Králíčková, Ph.D. Velkým úspěchem bylo a je i zastoupení žen z plzeňské LF ve vedení UK v Praze. Internistka a nefroložka prof. MUDr. Sylvie Opatrná, Ph.D. působila v letech 2010–2014 jako prorektorka pro celoživotní vzdělávání a rovné příležitosti, od roku 2014 je prorektorkou pro studijní záležitosti další zástupkyně plzeňské LF, Milena Králíčková.

Ne vždy však ženy měly o tyto vrcholové funkce zájem. Děkan LF UK v Plzni B. Kreuzberg např. vzpomíná na situaci, kdy přesvědčoval H. Zavázalovou, aby se stala „jeho“ proděkankou pro studijní záležitosti, slovy: „*Přišel podzim 1996 a já jsem byl zvolen děkanem lékařské fakulty. Kdo jiný mohl být nominován na funkci proděkanky pro studijní záležitosti než Helena. Ale byl to boj! Musím zde zcela upřímně konstatovat, že jsem žádnou ženu tolik nepřemlouval (ať už k čemukoliv) jako paní docentku Zavázalovou, která neustále argumentovala, že ona není ta pravá, ona je neschopná takovou funkci vykonávat atd. Toto moje přemlouvání vyvrcholilo dopoledne 24. prosince, tedy na Ježiška, roku 1996. Zavolal jsem Heleně a obmyslně jsem jí přál hezké Vánoce s tím, že jsem opět začal o jednom a tomtéž, tedy o obsazení funkce proděkana pro studijní záležitosti. A tehdy jsem vyslechl, že Helena je taková malá ženská, která teď tady míchá bramborový salát, a že to je tak jediné, pro co se hodí, a ne pro takovéto vysoké funkce. Ten bramborový salát jsem jí vyčítal ještě dlouhou dobu a nakonec se mi ji podařilo přemluvit, ale znovu opakuji, že to nebylo vůbec jednoduché.*“^{26]}

III. Obtíže vědeckého a kariérního postupu – případ Aleny Tomšíkové

Pronikat do „mužského“ světa akademické medicíny však nebylo pro plzeňské ženy snadné. V některých oborech, zejména chirurgických, byl už jen výskyt žen na specializovaných pozicích téměř nemožný či alespoň zcela výjimečný. Přednosta Ústavu soudního lékařství LF UK v Plzni doc. MUDr. Jaroslav Jerie, CSc. se např. nijak netajil tím, že tento obor není pro ženy vhodný, což působilo nejednu potíž pozdější Jerieho následovnici, Heleně Kvapilové.^{27]}

22] Oslava životního jubilea prof. MUDr. Hany Rosolové, CSc., *Facultas nostra* 38, 2004, s. 1.

23] Kol. autorů, *Na okraj narozenin doc. MUDr. Jany Slavíkové, CSc.*, PLS 2004, s. 218–219.

24] Svatava VIRTOVÁ, *Životní jubileum MUDr. Jany Táborské, Ph.D.*, PLS 2008, s. 104.

25] Hana BEJČKOVÁ, *Padesátiny as. MUDr. Vendulky Machartové, Ph.D.*, PLS 2008, s. 105–106.

26] B. KREUZBERG, *Čtyři setkání s Helenou*, s. 9.

27] Kol. autorů, *Životní jubileum doc. MUDr. Heleny Kvapilové*, s. 130.

Větší šanci proniknout tak měly ženy především v teoretických oborech. I zde však narážely na mnohá úskalí: mnohé se musely rozhodnout mezi profesí a rodinným životem, jejich práce byla nedoceňovaná a často i přehlížena, velmi negativně se projevovaly rovněž politické vlivy a tlaky. Ve velmi otevřené zповědi popsala zákulisí kariéry mnohých žen-lékařek na jaře 2000 A. Tomšíková. Její osobní vzpomínky vyšly v almanachu, který vytvořily někdejší maturantky Městského dívčího reálného gymnázia Dr. Františka Lukavského v Plzni k 55. výročí jejich maturitní zkoušky.^{28]}

O své nejednoduché, avšak úspěšné kariéře A. Tomšíková napsala: „*Je směšné u nás mluvit o nějaké emancipaci, ženská musí znát nejen to, co muži, ale mnohem více, být pracovitější, schopnější, ale přes to všechno je to stále málo. Moje začátky v té zdravotnické mikrobiologii byly nesmírně těžké. Byla jsem jediným lékařem mimo šéfa, který chtěl ale odejít do Prahy, takže všichni ti magistři ve mně viděli konkurenci. Nejenže mne do ničeho nezasvětili, ale házeli mi neustále klacky pod nohy. Na vlastní žádost jsem začala od píky, od umývárny, přípravny půd. Přineslo mi to ovoce v další práci. Za rok jsem se dostala na asistentské místo na mikrobiologii, učit mikrobiologii, ale hlavně pustit se do vědecké práce, což byl můj hlavní cíl a touha. Šéf ústavu mne sice přijal s poznámkou, jestli jsem úplně normální, že chci dělat mikrobiologii, protože pořádná lékařka chce na pediatrii, ale přece jen mi hned přinesl anglickou separátku o nějakém tropickém onemocnění a doporučil, abych se věnovala mikroskopickým houbám, že na to budou umírat lidi a že se o tom nic neví.*“^{29]}

Tomšíková přijala tento úkol s nadšením a cílem nalézt nové mikroby, kteří by zachraňovali lidské životy. Vědecká práce však byla mimořádně obtížná: „*Bylo to tvrdé, ale nesmírně krásné. Nebylo nic. Žádné české knihy, žádné zkušenosti, žádné zázemí, jen cizí, ale i tak zvláště v tehdejší době těžce dosažitelná literatura a téměř všechno v angličtině. Nestačilo být v ústavu od rána do večera, tam se muselo učit, mikroskopovat, určovat mikroby, pro studium zbývala noc. A výzkumná práce laboratorní, to jsou stovky a tisíce pokusů, práce se zvířaty, úspěchy a neúspěchy, kontroly, tisíce kontrol, trpělivost ověřování výsledků. Mravenčí práce přinesla první úspěchy a také uznání a důvěru šéfa, který od ženské moc neočekával.*“^{30]}

Kromě výzkumné práce se musela dále vzdělávat, studovala v Německu, ve Francii, Nizozemí, Portugalsku, v Praze složila úspěšně kandidaturu věd a napsala habilitační práci, která však nebyla kvůli jejím názorům na invazi „spojeneckých“ vojsk do Československa v srpnu 1968 přijata. Nevzdala se a napsala další habilitační práci, kterou obhájila v Bratislavě. Následoval doktorát věd, ovšem řízení ke jmenování profesorkou bylo opět z politických důvodů zastaveno a dokončeno mohlo být až v roce 1990. K mimoplzeňským místům obhajob svých prací uvedla: „*To je právě ten postoj k ženské. Všichni moji kolegové všechny tyto obhajoby mohli mít na domácí půdě na naší fakultě. Já to musela obhajovat ve zcela cizím prostředí, ale snad je to proto cennější.*“^{31]} V jejím případě byly tedy genderové důvody omezení jejího profesního růstu propojeny s těmi politickými.

28] Podobných případů bylo v plzeňské akademické medicíně možná více, ovšem pramenná základna k potvrzení tohoto tvrzení chybí: v kádrových ani osobních spisech se na rozdíl od politických důvodů nedají genderové příčiny dohledat. Osud A. Tomšíkové budiž tedy případovou sondou, vycházející výhradně z jejích vzpomínek.

29] Alena TOMŠÍKOVÁ, *Takový byl život*, in: Městské dívčí reálné gymnázium Dr. Františka Lukavského v Plzni, Plzeň 2000, s. 37.

30] Tamtéž.

31] Tamtéž, s. 38.

IV. Závěr

Přes nelehké pronikání do „mužského“ světa medicíny si ženy působící na plzeňské lékařské fakultě své postavení mezi muži získaly a obhájily. Dilem se jednalo o nutnost, protože se poválečný rozvoj vysokoškolského vzdělávání lékařského směru a vůbec medicíny jako takové potýkal s nedostatkem kvalifikovaných odborníků, dilem tomu napomohla i změna myšlení většiny společnosti a pozitivní výsledky emancipačního hnutí 2. poloviny 20. století. Lékařské fakulty generovaly kvalitní absolventky, které byly motivované dosahovat podobných pracovních výsledků jako jejich mužští kolegové. I tak nebylo jejich pronikání do „mužského“ světa akademické a vědecké medicíny snadné a v mnoha případech byly ženské úspěchy vykoupeny nezdary v jiných oblastech jejich životů.

Plzeňská lékařská fakulta, která vznikla v roce 1945, měla ženských osobností, jež se dokázaly v „mužském“ světě prosadit, celou řadu. Stály v čele teoretických ústavů i klinik, zastávaly důležité pozice ve vedení fakulty i celé univerzity. A kromě toho zůstaly i ženami, manželkami či matkami. Slavné ženy plzeňské lékařské fakulty, o nichž pojednává tato stať, dokázaly v tomto podle A. Tomšíkové „*tvrdém, ale nesmírně krásném světě*“ obstát, položily pevné základy pro působení celé řady svých následovnic a pro mnohé z nich se staly i následovníhodnými vzory.

Summary

After World War II prejudices of the conservative society of that time began to disappear, which formerly restricted employment of women with medical education in the academic and scientific world. The number of women in the prominent positions in theoretical and practical medicine started to rise across all its fields. The Faculty of Medicine in Plzeň, established in 1945, has a great number of such women, from whom the most significant are e.g. Eliška Klimková-Deutschová, Alena Linhartová, Alena Tomšíková, Helena Zavázalová, Alena Skálová, Sylvie Opatrná, Milena Králíčková and many others. Facing the male competition, apart from their undoubted erudition, women take advantage of their purposefulness, industriousness, sense of order and responsibility. These are also the reasons why women are successful in the hard but wonderful world of medicine and achieve significant positions, not only in their fields but also on the level of faculty or university as whole.

Dagmar Benešová (v první řadě vpravo)

Alena Linhartová

Eliška Klimková-Deutschová

Alena Tomšíková

Helena Zavázalová

MATERIÁLY

Marginálie k dějinám západních Čech z let 1545–1568 v registrech korespondence olomouckých biskupů

Jan Saheb

Abstract: *The article in the form of sheets Edition makes nine bishops of Olomouc in the years 1545–1568 related to western Bohemia, contained in the extant registers sent correspondence.*

Key words: Olomouc Bishopric, Early Modern History, Pilsen, Registers, Correspondence

Četnost dochovaných písemností z předbělohorského období¹⁾ je v moravském prostředí ve srovnání s epochami následujícími velmi omezená. Soubory archiválií starších 17. století navíc nezřídka sestávají z nesourodých jednotlivin, vytrhnutých ze širšího kontextu a co do množství rozhodně netvoří stěžejní část archivních fondů. Zcela výjimečné místo v tomto ohledu zaujímá kolekce archiválií vzešlých z vydavatelské činnosti kanceláře olomouckých biskupů. Výlučnost písemností proveniencie této církevní instituce tkví ve stupni jejich dochování (tedy četnosti), což je markantní zejména ve srovnání se světskými raně novověkými archivy. Církevní představitelé vedl ke zvýšené péči o vlastní archiv již od středověku dogmaticky vnímaný princip kontinuity „*unae sanctae apostolicae ecclesiae Dei*“. Právě díky mnohým ochranným opatřením biskupů, respektive děkanů a proboštů metropolitní kapituly, se řadí raně novověké části fondů svázaných s činností olomouckého biskupství v rámci českých zemí k nejbohatším.²⁾

Raně novověké písemnosti proveniencie olomouckého biskupství jsou dnes depopovány v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Jádrem původního biskupského archivu, vyčleněného teprve koncem 16. století ze společného archivu biskupství a kapituly, přitom představuje fond Arcibiskupství Olomouc (listinná a nelistinná část). Listinný materiál je v rámci tohoto fondu rozčleněn na pergamenové a papírové listiny. S ohledem na geografické zaměření tohoto příspěvku je nutno bohužel konstatovat, že k západočeské problematice se až na jedinou výjimku nevztahuje žádná z pergamenových, ani papírových listin.³⁾ Skoupá je z pohledu západočeské problematiky rovněž nelistinná část fondu, skýtající především spisy (mezi nimiž vévodí tzv. volná korespondence), a také registra odeslané korespondence. Přesto při excerpci víceméně ucelené řady 36 svazků register biskupů Stanislava Thurza (eps. 1497–1540), Jana Dubravia (eps. 1541–1553), Marka Khuena (eps. 1553–1565) a Viléma Prusinovského z Víckova (eps. 1565–1572) autor tohoto příspěvku narazil alespoň na několik marginálních zmínek, které mohou dílčím způsobem obohatit poznání dějin západočeského regionu, respektive města Plzně.

Věnujme proto nyní zmíněným registrům bližší pozornost, přičemž na důležitost tohoto typu pramene pro poznání předbělohorského období není potřeba zvlášť poukazo-

1] Ke chronologickému vymezení viz Josef JANÁČEK, *Předbělohorská doba v českých dějinách*, Folia historica Bohemica 11, 1987, s. 27–40; Jaroslav PÁNEK, „*Raný novověk a problém základních pojmů při výuce dějepisu*“, in: Historické inspirace. Historikové a přírodovědci školnímu dějepisu, Praha 2000, s. 53–60; Zdeněk BENEŠ, *Raný novověk v českém historiografickém výzkumu*, in: Základní problémy studia raného novověku, Praha 2013, s. 27–28.

2] K problematice vývoje správy a ochrany biskupského archivu viz Jan ŠTĚPÁN, *Vývoj správy písemností olomouckých biskupů v letech 1579–1651*, Archivní časopis 58, 2008, č. 1, s. 14–34.

3] V listině vydané dne 5. února 1562 v polském Krakově rektorem tamní univerzity figuruje mezi svědky rovněž univerzitní Mistr Martin z Plzně. Viz Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, pergamenové listiny, inv. č. 98, poř. č. 115, sign. A I c 3.

vat.⁴⁾ České, latinské a zčásti i německé listy z provenience olomoucké biskupské kanceláře, které se před odesláním opisovaly do samostatně vedených knih (označovaných nesprávně jako kopiáře), jsou vskutku jedinečně uceleným souborem. Jeho informační potenciál jednoznačně přesahuje hranice Moravy, ale v mnoha případech i českých zemí.⁵⁾ Význam tohoto archivního souboru pro poznání dějin olomouckého biskupství a Moravy, ale i předbělohorské stavovské společnosti českých zemí jako celku, si tedy historikové plně uvědomovali již od poloviny 19. století.⁶⁾ Bohumil Navrátil dokonce inicioval v rámci Historické komise Matice moravské zahájení přípravy edičního vydání kopiářů, avšak projekt se nakonec nepodařilo dokončit.⁷⁾ V souvislosti s obecně užívaným označením těchto pramenů musíme navíc upozornit na disproporci jejich dobového pojmenování a patřičné kategorie, zavedené moderní diplomatikou, jakožto jednou z pomocných věd historických. Sami olomoučtí biskupové totiž nazývali registra odeslané korespondence z pohledu moderní diplomatiky zavádějícím označením „*Copiarum literarum missillium*“, zatímco výraz „*registra*“ užívali v souvislosti s urbáři, gruntovními knihami a dalšími písemnostmi evidenčního charakteru. Biskup Vilém Prusinovský užil termínu „*kopiář*“ kupříkladu i v instrukci pro úřednictvo svého dvora v roce 1567 „...*Item v kanceláři pilně at' kancléř náš, písař manský i jiní písaři toho šetří, aby k listům, psaním a kopiářům žádný domácí ani přespolní nemohl...*“. O tři roky později, roku 1570, pak nařídil v souvislosti s hledáním textu staršího privilegia „...*z strany toho mlejna, kteréhož by Ctibor Syrakovský v držení býti a nám náležeti měl, poručíme v kopiářích pohledati, má-li na takový mlýn jaké nadání...*“.⁸⁾ Z pohledu současné diplomatiky, jakožto jedné ze základních disciplín pomocných věd historických, ovšem pojem „*kopiář*“ odpovídá knihám opisů přijaté, nikoliv expedované korespondence.⁹⁾ Navzdory snahám Bohumila Navrátila z počátku 20. století zavést při

4) Registra odeslané korespondence, nazývaná v době svého vzniku „*Missivbücher*“, „*libri missivarum*“, „*liber copiarum*“, či „*copiarum missivarum*“, náleží v rámci středoevropského prostoru v raném novověku k jednomu z nejdůležitějších typů pramenů. Viz Milena RULFOVÁ, *Dopis v českých dějinách*, in: Sborník Poštovního muzea 3, 1981, s. 95–114; Jan KUČERA, *Dopis v předbělohorských Čechách*, in: Sborník Poštovního muzea 4, 1982, s. 177–192; Petr ČORNEJ, *Poznámky k vydávání strašých česky psaných listů (14.–16. století)*, Česká literatura 37, 1989, s. 1–15.

5) K využití tzv. kopiářů olomouckých biskupů pro výzkum dějin Slezska viz Jaroslav PÁNEK, *Die Korrespondenz der Olmützer Bischöfe als Quelle zur Geschichte Schlesiens. Die Zeit Stanislaus Pavlovskys (1579–1598)*, in: Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesienforschung, Würzburg 1998, s. 491–500; Waclaw GOJNICZEK, *Missiva biskupów otomunieckich jako źródło do dziejów i genealogii Piastów cieszyńskich z XVI wieku*, in: Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach, Katowice 2007, s. 396–408.

6) Mezi prvními upozornili na jedinečnost tzv. kopiářů olomouckých biskupů Řehoř Volný a Christian d'Elvert. Význam těchto pramenů plně docenili rovněž Bohumil Navrátil, František Kameníček, či Antonín Breitenbacher. Viz Gregor WOLNÝ, *Kirchliche Topographie von Mähren*, Brünn 1855–1863; Christian D'ELVERT, *Historische Literatur-Geschichte von Mähren und Österreichisch-Schlesien*, Brünn 1850, s. 45; týž, *Zur Geschichte des Erzbisthums Olmütz*, Schriften der historisch-statistischen Section der k. k. mährischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur und Landeskunde 29, Brünn 1895, s. 55; Bohumil NAVRÁTIL, *Příspěvky k dějinám arcibiskupství olomouckého*, Český časopis historický 2, 1896, s. 146; týž, *Biskupství olomoucké 1576–1579 a volba Stanislava Pavlovského*, Praha 1909, s. XXIX–LIV; František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské III*, Brno 1905, s. I–III; Antonín BREITENBACHER, *Archiv arcibiskupství olomouckého*, Časopis archivní školy 4, 1926–1927, s. 145–163.

7) O postupu prací na edičním zpřístupnění byly na stránkách Časopisu Matice moravské vydávány průběžné zprávy. Viz František ŠUJAN, *Z Kommise na vydávání historických pramenů moravských*, Časopis Matice moravské 32, 1908, s. 91–92; Bohumil NAVRÁTIL, *Z Kommise na vydávání historických památek při Matici Moravské*, Časopis Matice moravské 32, 1908, s. 183–185. Opisy kopiářů pořízené Historickou komisí Matice moravské jsou dnes deponovány v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu G 83–Matice moravská.

8) Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 55, sign. O, fol. 96–110; tamtéž, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 66, sign. 10, fol. 112.

9) Kategorii kopiářů, ovšem s důrazem na jejich středověký vývoj, bylo z diplomatického hlediska věnováno v roce 1991 vědecké sympozium, jehož závěry byly publikovány ve sborníku Olivier GUYOTJEANNIN– Laurent MORELLE– Michel PARISSÉ (ed.), *Les Cartulaires. Actes de la Table ronde etc.*, Paris 1993.

kategorizaci zmíněných archiválií z provenience biskupské kanceláře adekvátní diplomatické označení, převažuje v historiografické produkci nadále vžitý úzus, zavedený již při vzniku těchto písemností.

Škála informací obsažených v registrech olomouckých biskupů je velmi široká, což je zřejmé již při pohledu na paletu adresátů, počínaje císařem a prostými měšťany či vesnickými fojty konče. Neobyčejně pestrá je tedy i obsahová stránka jednotlivých listů. Nalezneme zde záležitosti zemské, nezřídka i evropské politiky, dále problematiku spjatou s duchovní správou olomoucké diecéze, či se správou biskupských statků. V registrech ovšem nescházejí ani listy ryze osobního rázu. Široké spektrum informačního potenciálu register souvisí s postavením olomouckých biskupů v rámci stavovské společnosti na Moravě,^{10]} ale odráží rovněž skutečnost, že písemný kontakt byl v raném novověku chápán jako plnohodnotná alternativa osobních kontaktů. Výstižně o tom svědčí běžně užívaná formulace „*psaním navštívit*“. Vzhledem k omezeným možnostem dopravního spojení, které by umožnilo osobní styk, probíhala mezi biskupy a jejich adresáty čilá výměna informací formou misivů („*listů poselacích*“).^{11]}

Západočeská problematika nicméně ve sledovaném období let 1497–1572 rezonuje v excerpovaném pramenném materiálu pouze velmi okrajově, což nepochybně souvisí s primárním geografickým horizontem biskupských register. Z dochované řady 36 knih jsme kusé zmínky našli pouze ve čtyřech z nich. Celkově se navíc jedná o pouhých devět misivů, z nichž po čtyřech odeslali biskupové Jan Dubravius a Vilém Prusinovský z Víckova a jen jediný Marek Khuen. Především v souvislosti s osobností plzeňského rodáka Dubravie^{12]} bychom přitom očekávali podstatně vyšší počet písemností se vztahem k rodnému kraji. Z hlediska obsahové skladby „západočeských“ misivů se jedná především o materiál dokumentující držebnostní poměry. Biskup Jan Dubravius se ve třech případech přimlouval u představitelů Plzně, respektive Klatov za vyřešení dědických nároků svého služebníka Vavřince Kopiníka a poddaného Matouše Papala. Svůj osobní vztah k rodné Plzni pak projevil při přimluvě (pravděpodobně za propuštění z vězení), adresované purkmistru a radě města Prahy.^{13]} Listy biskupů Marka Khuena a Viléma Prusinovského z Víckova následně vznikly v souvislosti s řešením kauzy dědických nároků plzeňského měšťana Martina Slaniny v biskupském poddaném městě Vyškově.^{14]} Vzhledem k nárůstu četnosti dochovaných písemností pro období episkopátů dalších olomouckých biskupů předbělohorské etapy nebyl analogický plošný výzkum prozatím dokončen. V budoucnu tedy nelze vyloučit rozšíření stávajícího výčtu písemností se vztahem k západním Čechám o další marginálie.

10] Jan AL SAHEB, *Hukvaldské panství před Bílou horou (1553–1619). V kontextu mensy olomouckého biskupství*, Ostrava 2011, s. 29–37.

11] Ke specifickým písemnému styku v raném novověku obecně, především však na základě rozboru písemností Rožmberské provenience, viz Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005, s. 246–250.

12] Olomoucký biskup Jan Dubravius (eps. 1541–1553) pocházel z katolického měšťanského rodu z Plzně. Do rytířského stavu byl povýšen teprve díky službám, které prokazoval olomouckému biskupovi Thurzovi. Stalo se tak v roce 1517 u příležitosti korunovace českého krále Ludvíka Jagellonského. Zároveň byl přijat do erbovního strýcovství Kašparem Eberštejnem z Hradiště (u Plzně), od čehož začal na základě královského majestátu odvozovat svůj predikát „z Doubravky a Hradiště“. V roce 1541 byl zvolen olomouckým biskupem (znám v polatinštěné podobě jako Jan Dubravius). Viz Bořivoj BENETKA, *Vynikající biskup a diplomat na trůně olomouckých biskupů Jan (Skála) z Doubravky a Hradiště*, Řád 1941, s. 317–320; Jan SKUTIL, *Jan Dubravius. Biskup, státník, ekonom a literát*, Kroměříž 1992; Miloň DOHNAL, *Dubravius Jan*, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 12, Ostrava 1999, s. 15–17. K biskupově historiografickému dílu viz Libuše HRABOVÁ, *Jan Dubravius 1486–1553*, in: Historiografie Moravy a Slezska I, Olomouc 2001, s. 21–32.

13] Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 42, fol. 11; tamtéž, inv. č. 43, fol. 8–9, 20, 23.

14] Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 52, sign. 4, fol. 77; tamtéž, inv. č. 62, sign. 8a, fol. 102–103, 105, 108.

Edice

Text editovaných listů je psán česky, styl rukopisu odpovídá českému novogotickému písmu. Z hlediska druhu písma lze u jednotlivých rukopisů rozlišit polokurzivu a kurzivu, přičemž četností převládá písmo kurzivní. Naopak prakticky vůbec nebylo užito písmo kaligrafické. Psací látkou byl ruční papír. Jednotlivé misivy byly opsány do čtyř různých knih, jejichž časový rozsah pokrývá více než dvě desetiletí, z čehož vyplývá, že do register nebyly opsány tímtež rukopisem. Při edičním zpřístupnění vycházíme z platných pravidel pro vydávání pramenů z období raného novověku, přičemž základním východiskem jsou principy transkripce.^{15]} Text je přizpůsoben současné grafické a gramatické normě, plně je respektována fonetická podoba textu originálu. Výjimkou je zvolené označení kvantity grafému *u*, u něž jsme v souladu s předlohou užili čárky, nikoliv kroužku (např. *pacholatium* → nikoliv *pacholatium* atp.). Jelikož editované texty z velké části postrádaly interpunkci, byla rozsáhlá souvětí rozdělena do jednotlivých vět, doplněných interpunkčními znaménky (čárky, tečky). V hranatých závorkách byla rozepsána zkrácená slova a slovní spojení. S přihlédnutím k zachování fonetické autenticity editované předlohy tvaru slovesa *být* (v originálu užito jak *jsem*, tak *sem*) nebyl v případě zkrácené verze na začátku slova připojen grafém *j*. Grafémy (resp. zdvojené grafémy) *g/j*; *y/j*; *w/v*; *ss/s* byly přepisovány vždy v souvztažnosti se současnou gramatickou normou (např. *geden* → *jeden*; *steyna* → *stejná*; *vssech* → *všech*; atp.). Digraf *rz*, respektive *rž*, byl důsledně přepsán jako *ř* (např. *Kromierziz* → *Kroměříž* atp.). Analogicky k tomu rovněž digraf *cz* byl v korelaci s významem slova (věty) přepsán buďto jako *č*, anebo *c* (např. *przymluwczý* → *přimluví*; *wiecz* → *věc* atp.). Pro změkčení konsonantů bylo v originálu textu editovaného pramene užito zpravidla vokálu *i/ie*. V těchto případech je v souladu s obecným územ v textu edice změkčení vyjádřeno grafémy *ž*, respektive *ě* (např. *naleziegicznych* → *náležejších*; *spolecznie* → *společně* atp.). Některá změkčení (jedná se o grafém *ř*) nebyla v originále pisatelem buďto vyjádřena vůbec, ačkoliv z fonetického hlediska o jejich užití není pochyb, anebo pomocí zdvojení hlásek. V textu edice jsou proto uvedená změkčení vyjádřena v souladu se současnou gramatikou (např. *necht* → *nechť* atp.). Zdvojené grafémy, které nemají morfologickou funkci, jsou v textu edice zjednodušeny dle pravidel současné gramatiky (např. *heytman* → *hejtman* atp.), totéž platí v případě aspirovaného *th* (např. *létha* → *léta* atp.).

1.

1545, září 25., Kroměříž

Jan Dubravius, biskup olomoucký, sděluje měšťanům v Plzni, že se na jejich žádost přimluvil u purkmistra a rady města Prahy za jejich blíže neuvedeného spoluobyvatele.

„...*Měščanom plzeňských* [!]. *Múdrí a opatrní páni přátelé naši milí, zdraví etc.*^{16]} *Co se toho člověka vašeho, kterýž jest v Praze do vězení vzat byl dotýče, na žádost vyslanejch vašich i vášic také příhodu, kteráž se témuž mládenci z prostnosti jeho přihodila, rádi jsme se ku pánom Pražanom o něho přimluvili. Kteráž věc, poněvadž jest vám příjemná a vděčně ji od nás přijímáte, na tom jsme, abychom tu vděčnost vaši v paměti jměli, i napotom náchylnější byli, abychom ji rozmnožovali, ač byste nás v čem potřebovali. Datum na Kroměříži v pátek před svatým Václavem léta Páně [15]45...“*

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 42, fol. 11v. Kniha o rozměrech 23,5 x 33,5 cm, nová polopergamenová vazba.

15] Ivan ŠTŮVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002.

16] Užito písarské zkratky.

2.

1552, březen 27., Kroměříž

Jan Dubravius, biskup olomoucký, žádá purkmistra a radu města Plzně, aby vydali náležitý sirotčí majetek jeho služebníkov, úředníku panství Blansko, Vavřinci Kopiníkovi.^{17]}

„...Múdrým a opatrným pánóm purkmistru a radě města Plzně. Múdrí a opatrní páni přátelé naši milí etc.^{18]} Jakož sme předešle na vás žádost vzložili z strany Vavřince Kopiníka, služebníka našeho, aby statek ten, kterýž po Ondřejovi Kopiníkovi, otci jeho, u vás pozůstal, od vás opatřen byl, aby jemu k rukám jeho dojíti mohl. Kdež by se von dávno byl k vám o to vyp[ra]vil, ale pro jiné zaměstnání z strany ouřadu svého k tomu j[es]t tak skoro přijíti nemohl. Po[něva]dž j[es]t na ten čas na větším díle hospodářství opatřil, odpustil sme ho, aby se k vám vypravil. Protož vás za to přátelsky žádáme, což je[m]u tam po otci jeho spravedlivě u vás náleží, že jemu k tomu dopomůžete, aby jemu takový statek a nápad bez hyndrování a útisků vydán a k rukám jeho přiveden byl tak, aby se von tam jmajíc na sobě nemalý ouřad, dlúho nemeškal. Kdež nepochybujem, že je[m]u přímlyvy naši, oč sme i s vyslanými od vás v Praze nyní při minulém sněmu dali jednati, užiti dáte a my se toho vám rádi zase odplatiti chceme. Dat[um] na Kroměříži v neděli, jenž slove Letare léta 1555^{19]}...“.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 43, fol. 8v–9r. Kniha o rozměrech 22 x 33 cm, nová polopergamenová vazba.

3.

1552, květen, 14., Kroměříž

Jan Dubravius, biskup olomoucký, opětovně upomíná purkmistra a radu města Plzně, aby vydali náležitý sirotčí majetek jeho služebníkov, úředníku panství Blansko, Vavřinci Kopiníkovi, neboť se tak doposavad nestalo. V případě, že by jeho nároky hodlal někdo napadnout před městským soudem, zmocnil Kopiník v této věci za sebe „hodné“ osoby.

„...Plzeňským. Múdrí a opatrní páni přátelé naši milí. Vinšujem vám všecko dobré. Oznamujem vám, že jest na nás vznesl Vavřinec Kopiník, ouředník náš blanenský, kterak by po otci jeho nemalý statek tu v městě vašem pozůstatí jměl, a že by pro některé překážky k němu přijíti nemohl. Pokudž by tak bylo, bylo by nám s podivením, poně[va]dž von toliko jediný po otci svém k tomu právo jmá, jakž sme i prve o tůž věc vám psaní učinili. A nemohúc von pro úřad svůj od nás svěřený krokem poklábaným postačiti, osoby hodné na místě svém naříditi a postaviti chce. Ti, aby moc jměli a jměli na místě již dotčeného Vavřince, súc od něho zmocnění k soudu, j[es]tliže by ho kdo chtěl z strany tej případnosti viniti, přistúpiti, tak, jakž práva tomu chtí, kdož kolvěč sám postaćiti nemůže, že má osobu jednu neb více zmocniti.

A protož my vás žádáme, jakž nahoře dotčeno, že jemu, Vavřincovi toho dopřejete, nýbrž k čemuž spravedlnost jmá, pomocní budete pro naše vám zase dobrým odplacení. Dat[um] na Kroměříži v sobotu před nedělí Cantate léta 1552...“.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 43, fol. 20r. Kniha o rozměrech 22 x 33 cm, nová polopergamenová vazba.

17] Panství Blansko náleželo původně k bezprostředním (tzv. mensálním) držávám olomouckého biskupství. V roce 1540 ovšem udělil biskup Stanislav Thurzo panství lénem Janu Skálovi z Doubravky, který statek držel i po svém nástupu na olomoucký biskupský stolec. Viz Tomáš BALETKA, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*, Sborník archivních prací 54, 2004, č. 1, s. 137, 168–169.

18] Užito písařské zkratky.

19] Jedná se zřejmě o chybu písaře, neboť biskup Jan Dubravius zemřel v Kroměříži již dne 9. září 1553.

4.

1552, květen 21., Kroměříž

Jan Dubravius, biskup olomoucký, se přimlouvá u purkmistra a rady města Klatov za svého poddaného Matouše Papala z Kroměříže, který zde měl nějakou „spravedlnost“, tedy zřejmě nárok na majetek.

„...Klatovským. Můdři a opatrní přátelé naši milí, věděti^{20]} vám dáváme, že jest na nás vznesl Matuš Papal, poddaný náš z Kroměříže, kterak by spravedlnost jměl i s přítelem svým u vás v Klatově, jakž tomu dále z příležití suplikaci, kterúž jest ná[m] dodal, vyrozumíte, v tom nás za milostivú přimlůvu k vám žádajíc. Znajíc my slušné býti, žádáme, pokudž by již dotčený poddaný náš i s přítelem svým jakú spravedlnost u vás jměl, že jemu ji užítí dáte. Nýbrž k ní pomocní budete pro naše vám zase odměnění, kdež nepochybujem, že jemu přimlůvy naší užítí dáte. Dat[um] na Kroměříži v sobotu před Buožím na nebe vstúpením léta Páně 1552...“.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 43, fol. 23v. Kniha o rozměrech 22 x 33 cm, nová polopergamenová vazba.

5.

1562, červen 1., Kroměříž

Marek Khuen, biskup olomoucký, nařizuje purkmistru a radě města Vyškova,^{21]} aby zinventarizovali a následně odevzdali statek po zemřelém řezníkovi Blažkovi jeho zeti, Martinu Slaninovi z Plzně.

„...Vyškovským. Jaké ná[m] psaní jeho cí[sařská mil]o[s]t za Martine[m] Slaninú z Plzně z odeslaný suplikacie od něho jeho cí[sařské] mi[los]ti dodané, činíti a přitom poroučeti, aby statek po nebožčíkovi Blažkovi, řezníku [ve] Vyškově pozústalý k z[í]jventování i tudy právem k rozeznání, kdo lepší k němu spravedlnost jmíti bude, přijíti mohl, ráčí. Ten vám v tomto příležití[m] listu naši[m] pro zprávu odsíláme. A poněvadž týž Slanina, kterýž nebožčíka Blažka dceru měl, nic neslušného nežádá, vám poroučíme, abyste ten statek při přítomnosti jeho zinventujíc, bude-li chtíti, o to právem rozeznán býti, podle pořádku vašeho k straná[m] se v tom spravedlivě zachovali, jináče nečiníce. Dat[um] ut s[upra]...“^{22]}

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 52, sign. 4, fol. 77r. Kniha o rozměrech 23 x 34,5 cm, nová polopergamenová vazba.

6.

1568, červen 11., Kroměříž

Vilém Prusinovský z Víckova, biskup olomoucký, nařizuje purkmistru a radě města Vyškova, aby zajistili sirotčí podíl dcery Martina Slaniny z Plzně, který jí právem náleží po jejím dědovi.

„...Vyškovským. Jaké nám psaní měšťané plzeňští za Martinem Slaninú, spoluobyvatelem jejich, s odesláním suplikaci jeho, i tudíž přípis smlůvy, kterúž s mateří nebožky manželky své jmá, činí, toho všeho vám příležitě pro zprávu odsíláme. A vám poroučíme, poněvadž ta smlouva mezi nimi vykonaná do register vašich městských vepsána jest, že to tak opatříte, aby mateř, kteráž se odtud z Vyško[v]a, jakž vyrozumíváme,^{23]} jinam vystěhovala, dílu dceři dotčeného Martina^{24]} vyzdvihnouti nemohla. Tak, aby potomně příjduce táž děvečka k létům svým přirozeným, věděla, kde svého hledati. pakli by také v tom co jiného bylo, nás psaním svým

20] Následující slovo je druhotně dopsáno stejnou písařskou rukou.

21] Vyškov byl centrem stejnojmenného biskupského mensálního panství. Viz Jan AL SAHEB, *Územní vývoj přímé majetkové držby olomouckých biskupů v letech 1553–1619*, Sborník archivních prací 2012, č. 1, s. 3–40.

22] Datace je doplněna podle předešlé úplné datace na fol. 76r.

23] Původně zde bylo druhotně zašrafované a nyní nečitelné slovo.

24] Na okraji stejnou písařskou rukou druhotně připsáno „Slaniny odtud z Vyškova“.

s odesláním zase těchto listů tejná nečinite. Dat[um] na Kroměříži v pátek před sva[t]ú Trojici léta 1568...“.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 62, sign. 8a, fol. 102r. Kniha o rozměrech 22 x 33,5 cm, nová polopergamenová vazba.

7.

1568, červen 13., Kroměříž

Vilém Prusinovský z Víckova, biskup olomoucký, sděluje purkmistru a radě města Plzně, že nařídil purkmistru a radě svého poddanského města Vyškova, aby ve věci dědictví Martina Slaniny dbali jejich přímluvy. Zasílá jim odpověď Vyškovských.

„...*Měšťanóm plzeňským. Psaní vašemu přímluvčímu, kteréž nám za Martinem Slaninú, spoluobyvatelem vašim, činíte, sme porozuměli a na takovú přímluvu vaši o tom ouřadu vyškovskému, poddaným našim, poručili, aby se v té věci spravedlivě zachovali. Jakú pak nám odpověď na poručení naše dávají, té vá[fm] příležitostě pro zprávu připis od-síláme a sme k vám všelijak láskú náchylni. Dat[um] na Kroměříži v neděli den s[va]jté Trojice léta Páně 1568...“.*

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 62, sign. 8a, fol. 103r. Kniha o rozměrech 22 x 33,5 cm, nová polopergamenová vazba.

8.

1568, červen 15., Kroměříž

Vilém Prusinovský z Víckova, biskup olomoucký, opět nařizuje purkmistru a radě města Vyškova, aby zajistili sirotčí podíl dcery Martina Slaniny z Plzně, který jí právem náleží po jejím dědovi.

„...*Měšťanóm vyškovským. Jakú nám suplikaci proti psaní a zprávě vaší Martin Slanina dodal, tu vám příležitostě odsíláme a vám, jakž předešle i nyní poručíme, že to tak opatříte, aby dcera jeho, když by k přirozeným létům svým přišla, věděla svého kde hledati. A potomně snad na vás toho nepostíhala. Dat[um] ut s[upra]...“.*^{25]}

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 62, sign. 8a, fol. 105r. Kniha o rozměrech 22 x 33,5 cm, nová polopergamenová vazba.

9.

1568, červen 23., Olomouc

Vilém Prusinovský z Víckova, biskup olomoucký, nařizuje úředníkovi panství Vyškov, Pavlovi Nesylovskému z Nesylova,^{26]} aby vyslechl stížnosti měšťanů z Vyškova, které vznášejí vůči nárokům Martina Slaniny z Plzně, jeho manželky a nezletilé dcery na dědictví po zemřelém řezníkově Blažkovi.

„...*Ouředniku vyškovskému. Jakú stížnost se Vyškovští, poddaní naši, do Martina Slaniny míti praví, tomu šíře z příležitosti suplikaci nám od nich dodané, vyrozumíš. Protož poručíme, že přijmouce k sobě dvě nebo tři osoby stavu rytířského, tu věc bedlivě bez dalších průtahů vyslyšíš a dále se v ní spravedlivě zachováš. Pak-li by také v tom co jiného bylo a ty[s] vejpovědi učiniti nesměl, nám zprávy s odesláním zase té suplikaci dáti nepomíjej. Na tom jistú vuóli naši naplníš. Dat[um] na předhradí olomouckém v středu před svatým Janem léta Páně 1568...“.*

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 62, sign. 8a, fol. 108r. Kniha o rozměrech 22 x 33,5 cm, nová polopergamenová vazba.

25] Datace doplněna podle předešlé úplné datace na témže fol. 105v.

26] Pavel Nesylovský z Nesylova byl úředníkem panství Vyškov nejméně v letech 1564–1585. Viz Jan ŠTĚPÁN, *Úředníci a personál na stolních panstvích olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století*, Olomoucký archivní sborník 3, 2005, s. 66.

Summary

The article in the form of sheets edition makes nine bishops of Olomouc in the years 1545–1568 related to western Bohemia, contained in the extant registers sent correspondence. Westbohemian issue resonates excerpted source materials from the years 1497–1572 only very marginally. Undoubtedly this is related to the primary geographic horizon episcopal register. At least 36 of the surviving books still are nine misivs, of which four bishops sent Jan Dubravius and Vilém Prusinovský of Víckov, one single Marek Khuen. In terms of content the song is material documenting property conditions. Bishop Jan Dubravius in three cases interceded with representatives of Pilsen, respectively Klatovy for resolving inheritance claims his servant Vavřinec Kopiník and vassal Matthew Papal. His personal relationship with his native Bohemia then reflected in the intercession (probably after his release from prison), addressed to the mayor and city council of Prague. Leaves Bishop Marek Khuen and Vilém Prusinovský of Víckov incurred in connection with the cases inheritance claims Pilsen townsman Martin Slanina in the bishop's liege town Vyškov. Edited source material may be at least partially enrich the knowledge of the history of the West Bohemian region, or city of Pilsen.

Bakalářské práce obhájené na katedře historie FPE ZČU v Plzni v letech 2009–2015

Rok BP	Autor BP	Název BP	Vedoucí BP
2009	Andělová Lucie	Vznik a vývoj Psychiatrické léčebny v Dobřanech (do roku 1989)	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2009	Boučková Pavla	Dějiny cvočkařství v oblasti Hořovicka	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2009	Brázdilová Monika	Vývoj školství a kulturního života ve Zlíně v 19. století	Mgr. Mušková Eva
2009	Brinza Tomáš	Vznik a provoz železnice v Chomutově	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2009	Čabráková Lucie	Zlatý věk Karlových Varů. Aplikace regionální historie do výuky na 2. stupni ZŠ	Mgr. Mušková Eva
2009	Černeková Zuzana	Méně známé hrady na Pavlovských vrších	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2009	Doboš Martin	Protifašistický odboj na Opavsku	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2009	Fejtová (Hanzlíková) Eva	Kulturně společenský život za 1. republiky v Plzni	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2009	Gleissner Milan	Husovy pomníky na jižním Plzeňsku	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2009	Grulich Vladimír	Valdštejnův Jičín – historie a historická tradice	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2009	Herciková Veronika	Znaky obcí jižního Rokycanska	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2009	Hora Roman	Jan Erazim Vocel	Prof. PhDr. Kumpera Jan, CSc.
2009	Hyrátová Andrea	Doba halštatská na Žluticku	PaedDr. Východská Helena
2009	Janovcová Kateřina	Historie středních škol v Domažlicích	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2009	Kaňáková (Vlasáková) Alena	Osudy totálně nasazených z Klatovska za 2. světové války	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2009	Karas Milan	Zbrojní výroba Škodových závodů 1939 – 1945	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2009	Klička Petr	Působení jezuitského řádu na Klatovsku v 17. století.	Mgr. Mušková Eva
2009	Kopáček Martin	Historie obce Koterov v letech 1800–2002	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2009	Kopúnová Martina	Transporty smrti na Českokrumlovsku	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.

2009	Loskotová Veronika	Pohřeb a oblečení na pohřbu Petra Voka z Rožmberka	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2009	Malá Jitka	Nelegální korespondence z Malé pevnosti v Terezíně	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2009	Mikeš Zdeněk	Kulturní spolky na Blatensku.	Prof. PhDr. Kumpera Jan, CSc.
2009	Ordáňová Jana	Obraz Jana Žižky v díle vybraných historiků	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2009	Pěchoučková Lenka	Poutní místa mikroregionu Přešticko	PaedDr. Východská Helena
2009	Pintířová Lenka	Sběrné, pracovní a internační tábory v Plzeňském a Karlovarském kraji 1938–1948	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2009	Pokorný Miloslav	Představitelé města Plzně v 1. polovině 20. století a vila v Ejovicích	PhDr. Hrachová Hana, Ph.D.
2009	Prunerová Hana	Rodina Wienerů	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2009	Sedláček Karel	Putování po historických stezkách západních Čech aneb kde se cesty setkávaly	PhD. Hrachová Hana, Ph.D.
2009	Steinbachová Tereza	Řemeslo na Kozlansku	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2009	Strych Filip	Druhá světová válka na Kralovicku	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2009	Szabová Andrea	Vývoj školství v Lounech v 1. polovině 20. století	Mgr. Mušková Eva
2009	Šedivcová (Reráková) Lucie	Česko-německé soužití ve Stodě a jeho okolí v první polovině 20. století	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2009	Šiplová Michaela	František Xaver Franc	PaedDr. Východská Helena
2009	Šmídllová Alena	Vznik moderních hřbitovů v Plzni	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2009	Václavík Robert	Válečné události v severní Africe v letech 1941–1943 a jejich ohlas v protektorátním tisku	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2009	Vačkářová Hana	Váleční letci z Klatovska v boji proti Německu	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2009	Vaňková Gabriela	Historické rozhledny a vyhlídky v Karlových Varech	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2009	Vlková Monika	Rozbor imatrikulačních poplatků na základě matrik středověkých univerzit	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2009	Vrtělová Světlana	Domácí odboj za nacistické okupace na Plzeňsku	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2009	Zachárníková Martina	Hrdelní soudnictví na Nymbursku	PhDr. Hrachová Hana, Ph.D.

2009	Zrubcová Martina	Barokní kultura Plzeňska	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2009	Zýka Jaroslav	Osvobození západních Čech americkou armádou na sklonku 2. světové války	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2010	Blumová Markéta	Historie skautingu v Chomutově	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2010	Brablecová Šárka	Problematika starověkého Egypta v učebnicích dějepisu	Prof. PhDr. Kumpera Jan, CSc.
2010	Burdová Daniela	Plaské pověsti	Mgr. Mušková Eva
2010	Cibulka Vojtěch	Dějiny Klubu českých turistů na Domažlicku do roku 1948	Prof. PhDr. Kumpera Jan, CSc.
2010	Čápková Eva	Jak se z Hradce Králové stal Salon republiky	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2010	Černohousová Hana	Plzeňské mosty v minulosti a dnes – Mosty na řece Radbuze	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2010	Danielová Zdeňka	Historie vybraných pomníků (19. a 20. století) na Strakonicku	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2010	Duchoň Petr	Výzkum dějin pravěku v Brdech	PaedDr. Východská Helena
2010	Fialová Lenka	Dějiny lékařství – Pitva jako historický fenomén	PaedDr. Východská Helena
2010	Hodaň Zbyšek	Historické pověsti Sušicka	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2010	Hoffmannová Veronika	Život a dílo Vojtěcha Laštovky	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2010	Houda Jakub	Opery Richarda Wagnera v Plzni	Prof. PhDr. Kumpera Jan, CSc.
2010	Janotová Petra	Hornobělsko a jeho památky	Prof. PhDr. Kumpera Jan, CSc.
2010	Janovcová Vladimíra	Emancipace českých žen v Čechách v 19. a 20. století	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2010	Karasová (Čadková) Svatava	Mikoláš Aleš, život a dílo	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2010	Kašparová Petra	Projevy a důsledky komunistického antisemitismu v Československu po druhé světové válce	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2010	Levko Milan	Osvobození Karlovarska americkou armádou na sklonku druhé světové války	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2010	Mácová Bryšová Monika	Katolická akce na Plzeňsku	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.

2010	Pokorná Markéta Sára	Současné hornické spolky a jejich přínos v udržování hornických tradic	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2010	Rada Lukáš	Významné pomníky 2. světové války v Rokycanech	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2010	Rejthar Michal	Světové dějiny na prknech divadla J. K. Tyla	Prof. PhDr. Kumpera Jan, CSc.
2010	Řehoř Vít	Keltové v Povltaví	PaedDr. Východská Helena
2010	Říský Milan	Keltové na Blatensku	PaedDr. Východská Helena
2010	Skřivánková Tereza	Hlavní nádraží Praha a osobnost Josefa Fanty	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2010	Slabová Barbora	Život ruského legionáře Jana Smolky	Mgr. Mušková Eva
2010	Slámová Olga	Letecká válka nad Říšskou župou Sudety v letech 1944–1945	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2010	Sobczaková (Sedláčková) Petra	Antonín Jaroslav Puchmajer	Prof. PhDr. Kumpera Jan, CSc.
2010	Svoboda Jan	Vývoj na hranicích ČS(S)R – NDR po roce 1945	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2010	Sýkorová Kateřina	Občanská beseda V. okresu v Plzni	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2010	Šilhánková Sandra	Historie Základní školy Nezvěstice	Mgr. Mušková Eva
2010	Štěpánková Jana	Obraz císařovny Alžběty Bavorské ve vybrané knižní produkci po roce 1989	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2010	Tampová Alice	Dámská móda v období secese	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2010	Tomanová Barbora	Václav Křížek a tábořské reálné gymnázium	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2010	Ublová Michaela	Kostely vzniklé v době gotiky na Horšovskotýnsku	Mgr. Mušková Eva
2010	Vávra Luboš	Totalitní antiutopie	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2010	Voříšková Michaela	Historie čimelického zámku	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2010	Vůcha Roman	Droga – věrný nepřítel člověka a průvodce lidské historie	PaedDr. Východská Helena
2010	Zeman Jan	Architektura první poloviny 20. století v lokalitě Bory	Mgr. Mušková Eva
2010	Zívalová Kristýna	Fridolín Macháček – historik, archivář, muzeolog	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.

2011	Babková Veronika	Nacistická propaganda a kulturní život v terezínském ghettu v letech 1942–1945	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2011	Bendová Kamila	Chomutovské gymnázium centrum místní vzdělanosti	PaedDr. Východská Helena
2011	Brejchová Aneta	Malé kulturněhistorické památky města	PaedDr. Východská Helena
2011	Buzková Lenka	Cechy v Milevsku	Mgr. Mušková Eva
2011	Černý Pavel	Počátky politické a novinářské kariéry rokycanského rodáka J. Stříbrného (do roku 1918)	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2011	Červenka Michal	Vybraní regionální autoři z Blovic a okolí	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2011	Flajšhans Miloš	Historie pomníků v Kolíně a okolí	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2011	Hanzlíček Jakub	Vybrané kriminální případy západních Čech ve 20. století	Mgr. Mušková Eva
2011	Hušková Nikola	Život prof. dr. Julia Miloše Komárka	Prof. PhDr. Kumpere Jan, CSc.
2011	Karasová (Čadková) Svatava	Alšova sgrafita v Plzni	PaedDr. Východská Helena
2011	Konstantinovičová Ludmila	Patroni myslivosti a jim zasvěcená památná místa v západních Čechách	Mgr. Mušková Eva
2011	Kopecká Lucie	Vesnické památkové zóny v severním Plzeňsku	Mgr. Mušková Eva
2011	Koudelková Jana	Rodina Lažanských a jejich panství v Chyších	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2011	Kučera Jakub	Pražské povstání	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2011	Ledvinová Jarmila	Jindřich Vacek	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2011	Mastná Barbora	Akce Kulak – jeden osud	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2011	Mollerová Silvie	Historie státního hradu a zámku Horšovský Týn po druhé světové válce	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2011	Němcová Blanka	Historie učňovského školství na Plzeňsku	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2011	Petrová Kristýna	"Česká hospoda" Václava Pihery v Tachově (1945–1949)	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2011	Pokorný Miroslav	"Nomádi" z Československa	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.

2011	Polívková Pavla	Požáry Klatov v 18. a 19. století	PhDr. Krausová Milada, Ph.D.
2011	Pospíšilová Kateřina	Osídlení Černošina po odsunu sudetských Němců v roce 1945	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2011	Procházková Dana	Všední život v říšské župě Sudety	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2011	Radimerský Michael	Pravěká lokalita Doly Nástup Tušimice – vývoj archeologického bádání a didaktické využití ve vyučování regionální historie	PaedDr. Východská Helena
2011	Šafr Miroslav	Prvenství české lékařské vědy na pozadí světového vývoje	PaedDr. Východská Helena
2011	Šíma Jaroslav	Nebílovy – problematika rekonstrukce zámeckého objektu	Prof. PhDr. Kumpers Jan, CSc.
2011	Šimánková Ilona	Vznik Československého rozhlasu Plzeň (1945–1946)	PhDr. Stočes Jiří, Ph.D.
2011	Venkrbcová Petra	Politici vězni v tábore Vojna v době komunistického režimu	Prof. PhDr. Jílek Tomáš, CSc.
2011	Vovsová Stanislava	Bedřich Štiess	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2012	Benedikt Martin	Lidová léčitelka Božena Kamenická	Mgr. Mušková Eva
2012	Cederová Jana	Husitské slavnosti v Tachově – tradice a současnost	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2012	Černá Kristýna	Únor 1948: fakta, beletrie a propaganda.	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2012	Čimerová Lucie	Apartheid v Jižní Africe	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2012	Dvořáková Radka	Jantarová komnata: po stopách zmizelé unikátní umělecké památky	PaedDr. Východská Helena
2012	Faitová Kamila	Historie skautingu v Rokycanech	PaedDr. Východská Helena
2012	Fořt Jiří	Změny v názvech plzeňských ulic a náměstí v průběhu novodobých dějin a jejich historická podmíněnost	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2012	Hach Tomáš	Pravěk na Písecku. Pravěká archeologie a její odraz v regionálních muzeích	PaedDr. Východská Helena
2012	Haken Petr	Bolevecké rybníky a polesí v historii a historické tradici	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2012	Havlová Zuzana	Dámský spolek Ludmila v Rokycanech	Mgr. Mušková Eva

2012	Hejková Sandra	Kašpar Maria Šternberk a jeho panství na Březině	Mgr. Mušková Eva
2012	Hemzálková Iva	Chodsko v letech 1938–1945	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2012	Husová Kateřina	Dějiny hematologie a krevní transfuze	PaedDr. Východská Helena
2012	Jeřábková Eva	Dějiny starověké knižní kultury na příkladu Egypta, Číny, Mezopotámie a antického světa	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2012	Jonáš Jakub	Historie obce Javorná	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2012	Kinclová Lucie	Plasy 1945–1989. Politický a kulturní vývoj	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2012	Kouba Adam	Akce B – Postup a propaganda proti banderovským "sotním" v ČSR v letech 1946–1947 se zaměřením na Západní Čechy. Případ sotni Chromenko	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2012	Maroušková Patricie	Bezdrůžický zámek slovem a obrazem ve světle pramenů a literatury	Mgr. Mušková Eva
2012	Rubášová Simona	Poslední rozloučení s kněžnou Marií Eleonorou Windischgrätz	Mgr. Mušková Eva
2012	Rund David	Historicko-architektonický vývoj Americké třídy	Mgr. Mušková Eva
2012	Růžková Veronika	Měšťanská beseda v Plzni v proměnách času	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2012	Schneiderová Gita	Historie ochotnického divadla v Mýtě	Mgr. Mušková Eva
2012	Skalová Veronika	Stříbrné a uranové hornictví na Příbramsku	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2012	Strnadová Karolína	Boží muka v Plzni jako symbol lidského bytí	Mgr. Mušková Eva
2012	Škudrnová Jaroslava	Historie mlynářství v Horažďovicích	Mgr. Mušková Eva
2012	Šrámková Veronika	Historie vybraných pomníků českých spisovatelů v Domažlicích	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2012	Štěrbová Vanda	Česká neoficiální hudební scéna 80. let	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2012	Votavová Šárka	Historie těžby uhlí ve Vstiši a na jižním Plzeňsku	Prof. PhDr. Kumpera Jan, CSc.
2013	David Matouš	Politický vývoj na Karlovarsku po roce 1918	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2013	Dvořák Tomáš	Dějiny chmelářství a pivovarnictví na Žatecku	PaedDr. Východská Helena

2013	Frýbertová Michaela	Společenský život v Konstantinových Lázních v 19. století	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2013	Haladová Markéta	Sakrální památky v Kadani	PaedDr. Východská Helena
2013	Hašková (Říhová) Zdeňka	Spolkový život v 2. pol. 19. st. v Plasích	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2013	Heicl Jakub	První mezi plzeňskými domy	PaedDr. Východská Helena
2013	Hocmannová Kateřina	Balet na scéně DJKT v Plzni 1990–2012	Prof. PhDr. Kumpere Jan, CSc.
2013	Hulec Václav	Konec 2. světové války na Spálenopoříčsku	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2013	Juránek Michal	Historie plzeňského muzejnictví, historicko-architektonický vývoj muzeí v Plzni	PaedDr. Východská Helena
2013	Kubánková Zdeňka	Babický případ fakta a propaganda	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2013	Marková Lenka	Paměť Domažlicka	PaedDr. Východská Helena
2013	Maroušová Lenka	Zmizelé socialistické pomníky a pamětní desky v Plzni.	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2013	Mašková Yvonne	Pravěká archeologie severního Plzeňska	PaedDr. Východská Helena
2013	Metlická Markéta	Židé v Čechách a na Moravě od 1. října 1938 do 21. června 1939	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2013	Myška Jakub	Plzeňsko po vydání poučení z krizového vývoje: fáze tvrdé normalizace	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2013	Říha Vladislav	Pohled do lidského těla – historie neinvazivních, diagnostických a léčebných metod	PaedDr. Východská Helena
2013	Stahl Martin	Historický přehled sakrálních památek města Domažlice	Prof. PhDr. Kumpere Jan, CSc.
2013	Špaček Bohuslav	Šlechtické sídlo Roupov u Přeštic	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2013	Špaček Martin	Drobná kriminalita na Nepomucku v letech 1918–1938	Mgr. Mušková Eva
2013	Šporer Václav	Historie Klubu sokolníků Českomoravské myslivecké jednoty	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2013	Zabloudilová (Hemelíková) Monika	Politicko-demografický vývoj na Ašsku 1945–1948	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2013	Zdeňková Michaela	Moderní archeologický výzkum na Bílinsku	PaedDr. Východská Helena

2013	Žáček Radim	Otázka znesvěcení hostie Židy z Hostouně z hlediska bilance dochovaných pramenů	PhDr. Malivánková Wasková Marie, Ph.D.
2014	Bereczová Petra	Středověké epidemie	PaedDr. Východská Helena
2014	David Matouš	Politický vývoj na Karlovarsku po roce 1918	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2014	Dvořák Tomáš	Pohraniční služba za socialismu	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2014	Fazekašová Petra	Dějiny lékařství – Dějiny transplantací	PaedDr. Východská Helena
2014	Hірmanová Hana	Gymnázium ve Strakonicih po roce 1948	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2014	Hubáčková Karolína	Sušice za třicetileté války	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2014	Kopelentová Lenka	Laténská hradiště na Šumavě	PaedDr. Východská Helena
2014	Kutná Eliška	Cech řeznický královského města Plzně	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2014	Lajpertová Zuzana	Školství v Novém Strašeci od roku 1869 do roku 1989	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2014	Mіková Kristýna	Politický proces v 50. letech v Sušici	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2014	Mrázek Martin	Střelecké spolky v Plzni v 19. století	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2014	Navrátilová Alena	Strakonice za třicetileté války	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2014	Pfejfer Tomáš	Vznik a vývoj plzeňského pivovaru Světovar	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2014	Pflanzerová Šárka	Sdružený cech truhlářský, zámečnický, konvářský, sklenářský, malířský, zlatnický v Plzni	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2014	Prchal Josef	Benešov a blízké okolí za třicetileté války	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2014	Salcman Jakub	Příbram za třicetileté války	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2014	Šabatová Kateřina	Hradiště u Kasejovic – historie obce a panského sídla	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2014	Vavřík David	Sociokulturní vývoj v Postřekově v 1. polovině 19. století	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.

2014	Veselý Jan	TJ Tatran Chodov – historie fotbalového oddílu	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2015	Cihlářová Romana	Historie vzdělávacích institucí. Základní škola v Novém Sedle	PaedDr. Východská Helena
2015	Dulava Radim	Vincenc Prasek – opavský rodák	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2015	Dyčková Lucie	Historie německé a české menšinové školy v Plesné	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2015	Maňáková Barbora	„Padlé“ plzeňské ženy v 19. století	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2015	Martínková Zuzana	Smrt a pohřbívání v barokním Manětíně	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2015	Merunová Iveta	Rok 1968 na Příbramsku	PhDr. Breitfelder Miroslav, Ph.D.
2015	Plevná Pavlína	Smírčí kříže na Chebsku	PhDr. Kilián Jan, Ph.D.
2015	Pochybová Michaela	Biografie Růženy Vackové	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.
2015	Šedivá Markéta	Kultura bydlení za socialismu na Plzeňsku	PaedDr. Morávková Naděžda, Ph.D.

RECENZE

**Marie Malivánková WASKOVÁ – Jaroslav DOUŠA (red.), Dějiny města Plzně 1.
Do roku 1788, Plzeň 2014, 888 s.**

Zatímco v edici Dějiny měst z produkce Nakladatelství Lidové noviny postupně vznikaly a vznikají jednotlivé svazky jednoduchých a stránkově značně omezených zpracování městských dějin, odhodlala se Plzeň z podnětu svého minulého vedení k mnohem ambicióznějšímu projektu, do něhož se postupně zapojí mnoho desítek autorů napříč odbornými institucemi a jehož prvním výstupem se stala kniha, jíž bude na následujících knihách věnována recenzentova pozornost. Podílelo se na ní devatenáct autorů a hned v úvodu se proklamuje, že tito budou primárně vycházet ze studia pramenů – nicméně tuto premisu, předesílám, se zase tak zcela naplnit nepodařilo. Kniha je psána v chronologickém sledu a i struktura je jasná, po politických dějinách následuje výklad hospodářský, urbanistický a kulturní.

Pravěku a raného středověku se zhostil Milan Metlička. Upozornil mj. na nadregionální význam neolitického naleziště ve Vochově (i s tamní venuší), na množství mohyl z doby bronzové v lesích okolo dnešního města či na unikátní bronzový štít z Jílkalky. Naleziště v Nynicích dokonce dalo název kultuře pozdní doby bronzové v jihozápadních Čechách. Oproti pravěku jsou počátky slovanského osídlení na Plzeňsku probádány málo, ačkoli osídleno bylo již i centrum budoucí západočeské metropole. Nezaujatý čtenář se nicméně nemůže ubránit dojmu, že ve výkladu jde spíše o velmi deskriptivní soupis nálezů, které byly v regionu do současnosti učiněny. Kapitola o raném středověku začíná Karel Nováček přehledem bádání, poté líčí slovanské osídlení a francké vlivy, aby se dostal k důležitému datu 976, kdy se Plzeň poprvé objevuje v písemných dokumentech (kronika Dětmara Merseburského). Nedlouho poté je již rozvinutým tržním sídlištěm městského typu. Jde však o Starou Plzeň, tedy o dnešní Starý Plzenec, a tamní Hůrce s rotundou je vyhrazena nejpodstatnější část Nováčkovy textu, včetně vyvrácení teorie o původu rotundy v 10. století. Nechybí pochopitelně popis nálezů, zvláště vzácné akvamanile a dlaždic s poprsím Nerona. Společně s Radkem Širokým se následně týž autor věnuje transformaci Staré Plzně ve 13. století v aglomeraci s osmi kostely, rozebírají listinu z roku 1266, jíž tyto byly předány chotěšovskému klášteru, a přesahují do století 14., kdy původní sídliště mělo zůstat správním centrem i pro Novou Plzeň – takové plány ale v důsledku jejího rychlého rozvoje vzaly za své.

K pojednání o nově vysazeném městě, tedy Plzni současné, se k Nováčkoví a Širokému připojují Jiří Stočes a Marie Malivánková Wasková. Jejich kapitola je velmi dobře sepsána a strukturována, ačkoli třeba pohled na městské příjmy a výdaje zůstal pro torzovitost pramenů nutně jen sondou. Nová Plzeň byla geometricky rozvržena a opevněna, předměstí nevyjímaje. Vyzdvihnout na tomto místě musím provedený výzkum středověkých jímek, opravdu bez nadsázky „pokladnic“ pro poznání života ve středověkém městě. Po založení v něm sice dominovali Němci, do husitských válek český živel ale velmi posílil, k významným rodinám se zařadili mj. Korandové. Dovídáme se o řemeslech, sociální topografii, obsáhle o církevních stavbách a na závěr o školství. Dobu husitských válek zpracoval Vladimír Bystrický, uvozující svou stať prvními reformními pokusy, které vyústily v proměnu Plzně ve „město slunce“ v čele s Václavem Korandou st. Jenže radikálové přestali Plzeňanům brzy vyhovovat a od té doby počíná historie nahlížení na západočeské město jako na nepřítel kalíšnictví a potažmo české stavovské věci. Husité Plzeň opakovaně, ale marně obléhali a v závěru válek navíc obránci smělým výpadem ukořistili proslulého velblouda, který se následně dostal do městského znaku. Politický vývoj Plzně v době poděbradské a jagellonské se stal doménou Eduarda Maura. Město tehdy podporovalo Habsburky a ani po nástupu Jiřího na trůn nezměnilo svůj nepřátelský postoj, který vedl v roce 1465 k ote-

vřenému odboji. Plzeňská opozice se přenesla i do počátku vlády Vladislava Jagellonského, kdy město podporovalo Matyáše Korvína, po uzavření míru mezi oba pretendenty na trůn se nicméně muselo usmířit s Vladislavem. Na přelomu století se rovněž Plzeň dostala na straně českých měst do bojů se šlechtou a krušné chvíle zažila především kvůli drobné válce s Janem Bavorskem ze Švamberka a po jeho popravě s jeho mstiteli. Maur upozorňuje, že Plzeň tehdy sice byla katolická, ale současně výrazně česká. V kapitole o hospodářském a urbanistickém vývoji pozdního středověku vypočítává Wasková různé ekonomické výhody pro „semper fidelis“, především ale svou pozornost zaměřuje k rozvíjení městského režijního podnikání, díky němuž začaly Plzeň obklopovat také rybníky. Ve zvýšené míře se vařilo pivo, zatím nevalné kvality. Wasková zde dále pojednává o ostatních složkách městského hospodářství, o židovské komunitě a jejím (dobrovolném!) odchodu, o stavebních proměnách města s důrazem na církevní stavby. Její fundovaný výklad je bohužel často zatížen pro odbornou práci velmi nevhodnými výrazy (např. s. 247 – Plzeň „zadlužená až po uši“), což platí i pro další autorčiny stati.

Po středověkém historickém vývoji přichází v knize ke slovu soubor statí ke středověkému umění na plzeňském teritoriu. Historik architektury na slovo vzatý Jiří Kuthan sleduje nejprve staroplatzeňské kostely, pak vznik kostela sv. Jiří (Doubravka) a počátky chrámu sv. Bartoloměje, vypočítává další církevní a světské stavby, z nich na předním místě hrad Karla IV. Radyni, za vrchol pozdně gotického projevu ve městě považuje Šternberskou kapli v ústředním plzeňském svatostánku. V kapitole o středověkém sochařství a malířství Petr Jindra dospívá k názoru, že Plzeň patrně neměla ambice stát se centrem umělecké tvorby, ačkoli tu vznikly vynikající památky, s vrcholem v období tzv. krásného slohu, reprezentovaném jedinečnou Plzeňskou madonou. Ta si zasloužila nejen rozsáhlou stať v rámci této kapitoly se zdůrazněním kultického poselství sochy a s přezkoumáním její datace podle nejnovějšího výzkumu, ale i místo na obálce knihy. Jindra ostatně celou kapitolu pojal v širokém historickém kontextu s vylíčením duchovního rozměru umění. Obsáhle hovoří také o plzeňských pečetích a o dílech nedochovaných, jelikož následně války památkový fond tristně zasáhly, což je doloženo na příkladu peripetii dominikánského kostela sv. Markéty. Hana Hlaváčková stručně pojednala o knižním malířství s vyzdvížením misálů z chrámu sv. Bartoloměje, několika graduálů a tzv. Plzeňské bible z roku 1446, uložené dnes v Mnichově, Jan Mergl podobně stručně v kapitole o uměleckém řemesle upozornil na pozdně gotické práce z kovu a (méně) ze dřeva, jež mu jsou dokladem kulturní vyspělosti města na konci středověku. Miroslav Hus v kapitole o plzeňském mincovnictví zdůraznil význam Jaromírových denárů ze Staré Plzně, zatímco pro ražbu v nově založeném městě konstatuje minimální pramennou základnu. Středověké kulturní exkurzy zakončuje hudebně Vít Aschenbrenner, který vedle dominujícího liturgického zpěvu, předpokládaného od počátků plzeňských dějin, nezapomíná ani na (rovněž spíše předpokládanou) hudbu světskou.

Knihla pokračuje politickým vývojem v letech 1526–1618 z pera Jaroslava Douši, který je překvapivě poněkud stručnější, než by se dalo s ohledem na historický význam éry očekávat. Hned na počátku sledované doby Plzeň podporovala habsburskou volbu a nezapojila se ani do prvního stavovského odboje, za což byla odměněna druhým místem mezi městy po Praze, hospodářskými výhodami (neplacení posudného aj.) a nedosazením královského rychtáře. Přesto zde v předbělohorském období přibýlo nekatolíků, kteří svedli neúspěšný boj o moc s katolíky. Podrobnější zmínky si zasloužily pobyty dvou členů habsburského rodu, místodržícího Ferdinanda Tyrolského a zvláště pak císaře Rudolfa II. v letech 1599–1600, kdy v Praze zuřil mor. Rudolfovi zůstala Plzeň věrná i za jeho bojů s Matyášem, jeho pasovské dobrodružství nicméně nepodpořila. A neoblomná zůstala i při snahách uvést do města jezuitský řád. Douša ve městě sleduje čilý ruch a v neposlední řadě úzké styky s bohatým německým Norimberkem. To v další (opět hospodářsko-urba-

nistické) kapitole připomíná také Wasková, hovořící nyní o „století blahobytu“. A to i díky rozsáhlému městerskému panství, na němž se zvýšilo režijní podnikání a přibýly nové rybníky. Sleduje rovněž vývoj městerské zástavby a počtu domů, v souvislosti s podobou města rozebírá známou Willenbergovu vedutu.

Přehled o renesanční architektuře v Plzni přináší Irena Bukačová, soustředící se nejdříve na radnici, unikátní nejen v Čechách, ale vůbec ve střední Evropě, poté na měšťanské domy a jejich pozoruhodné portály, z nichž řada se dodnes dochovala in situ. Nechybějí ale ani informace o italských architektech uselých v Plzni, či o úpravách sakrálních staveb (na prvním místě jejich střeche) a městerských fortifikací. Bukačová je i autorkou krátké kapitoly o renesančním sochařství a malířství, propojených s architekturou a reprezentovaných primárně sepulkrálními památkami. Jan Mergl stejně stručně pojednal o renesančním uměleckém řemesle, projevujícím se zvláště v produkci zdobných kovaných a cínářských výrobků. Viktor Viktora se poté ve svém exkurzu vrací k plzeňské středověké literatuře (oba Korandové, Prokop z Plzně, Hilarius Litoměřický aj.), aby si jejím vylíčením připravil půdu pro výklad o zdejších humanistech, literátech a tiskařích. V Plzni se prokazatelně tisklo od roku 1476, ze kdy pocházejí latinská Arnoštova synodální ustanovení, byť Trojanská kronika byla původně datována již rokem 1468 (vyvráceno). Záhy se začala tisknout jazykově česká díla a mezi tiskaři vynikl Mikuláš Štětina, do jehož doby spadá rovněž vrchol plzeňského humanistického písemnictví s celou řadou vynikajících osobností, jakými byli Šimon Bouček, básník Kašpar Kropáč z Kozince či první městerský kronikář Šimon Plachý z Třebnice. Viktora upozorňuje na důležitý fakt, že v Plzni bylo i písemnictví nástrojem protireformace, jež tu začala již v předbělohorském období. Hudba, opět v podání Víta Aschenbrennera, je naproti tomu vylíčena s ohledem na torzální prameny jen velmi obecně a hypoteticky, se zdůrazněním významu chorálového zpěvu a plzeňského pobytu dvou Habsburků a jejich dvora.

Tristní pramennou základnu měl pro vypsání plzeňských osudů za třicetileté války k dispozici rovněž Oldřich Kortus, takže se obrátil zvláště na nepostradatelnou Lívovu edici. V jeho stati jasně převládá vojensko-historická linie. Plzeň byla na počátku stavovského povstání věrná Habsburkům, nicméně neubráníla se více než dvouměsíčnímu obléhání a už koncem listopadu 1618 kapitulovala před Mansfeldovým vojskem, které se v ní udrželo do jara 1621. Po osvobození bylo město v důsledku bojů a dlouhé okupace poničeno a zadluženo, na druhou stranu zůstalo poté ušetřeno berní, dragonád a dlouho i kvartýrování císařských vojsk. Za saského vpádu, jehož plzeňský odraz Kortus líčí mimořádně podrobně, samo požádalo o císařskou posádku. Slavnou kapitolou se o pár let později stal známý pobyt Albrechta z Valdštejna, včetně dvou důstojnických schůzek a únorového odjezdu na poslední cestu do Chebu. Teprve rokem 1639 nastalo Plzni skutečně vypjatější období a vojákům už se ani ona vyhnout nemohla, navíc se uvedeného léta ke všem strastem přidal mor. Hradby, přes snahy nového velitele Jeana de la Cron (od roku 1645), chátraly, Švédové se o ně ale nikdy nepokusili. Zadlužování se stalo alfou a omegou Marii Waskové při nástinu hospodářského a urbanistického vývoje ve válečných letech, výsledkem byl odprodej části obecního panství, navzdory nepostizení konfiskacemi a ekonomickým výhodám. Upadla, stejně jako všude jinde, předměstí, někteří podnikaví jedinci si ale nemálo polepšili – a právě oni si mohli dovolit také zajímavé investice do umění, předně umění sakrálního.

Plzeňská kultura období třicetileté války si nezasloužila samostatný výstup, takže kniha pokračuje politickým vývojem v letech 1648–1788 od Eduarda Maura. Ten se opírá (stejně jako v následující kapitole Wasková) o starší, ale zatím nepřekonané práce Adolfa Zemana k městerským dějinám (nejen) první poloviny 18. století. Město se po válce snažilo napravit škody, hospodářské i demografické, srážely je však ataky rozsáhlých epidemií a od 40. let 18. století další válečné události, doprovázené okupací francouzskými vojsky,

během níž ještě ke všemu v Plzni vypukl zhoubný požár. Soliterně je zde zmíněno také několik spíše perliček, jako poprava Jana Sladkého Koziny, či počátky proslulého 35. pěšího pluku. V roce 1788 i v Plzni vznikl regulovaný magistrát, což je datum, resp. událost, kterými první díl plzeňských dějin chronologicky končí. Maur zde ještě ale dokázal probrat základní osvěcenská reformy a počínající germanizaci plzeňské, dosud české společnosti, jelikož němčina se používala na úřadech a učilo se v ní. Hospodářský a urbanistický vývoj – jak jinak než od M. Waskové, tentokrát převážně kompilativní – se zaměřil na sledování překonávání poválečného rozvratu, když až za Karla VI. bylo dosaženo pozitivní bilance rozpočtu. Plzeň nakupovala další nemovitosti, její panství rostlo, obnovila se rybníční síť, zahájilo se budování železářství, ve velkém se vařilo pivo (ale nadále nepříliš kvalitní). Tato kapitola M. Waskové je ovšem i o městské správě, o její struktuře a o pokusech o její organizaci. Zvýšenou pozornost pak autorka věnuje raabizaci a odporu proti ní mezi poddanými plzeňskými sedláky. Druhá velká část je věnována proměnám města. Wasková se tu podle údajů berní ruly a pozdějších berních dokumentů pokouší dospět k odhadům počtu domů ve městě. Sleduje Plzeň také jako barokní pevnost, vznik nových osad v souvislosti se společenskými změnami, mj. právě raabizací, investice do církevních staveb (i privátních, jakou byla kaple U Ježíška) a na závěr změny v důsledku josefínských reforem a rušení mnohých klášterů, kostelů a kaplí.

Posledních více než sto stran odborného textu náleží baroknímu umění. Jenomže autoři a texty se zde víceméně kryjí s katalogem výstavy Vznešenost & zbožnost. Barokní umění na Plzeňsku a v západních Čechách (Plzeň 2015), o němž jsem přinesl zprávu již v minulém čísle časopisu. Jakub Bachtík tu pojednává architekturu, v níž vyčnívá Jakub Auguston, sochařství s výraznými postavami z rodu Widemannů Terezie Šiková, malířství Irena Bukačová, která se podobně jako její právě jmenovaní kolegové také věnuje jedné mimořádné osobnosti, a to Františku Juliovi Luxovi, a konečně umělecké řemeslo Jan Mergl. Oproti uvedenému katalogu zde však najdeme i drobnou stať o medailérství od Miroslava Husa, pojednání o literatuře od V. Viktory (skoro výhradně o Tannerech) a od V. Aschenbrennera o hudbě (s důrazem na varhantnictví).

Model knihy tedy je, jak z nástinu vyplývá, jasně daný – a autoři se toho pevně drží. Na druhou stranu bohužel zcela vynechávají některé podstatné kapitoly, které by si zasloužily zmínku, třeba na úkor příliš podrobných kunsthistorických exkurzů. Takovým tématem je kupříkladu všední život města Plzně, o kterém se v raně novověkých stoletích nedozvídáme téměř nic – jak žili místní lidé, čím se obklopovali, co nosili, co jedli, co četli, jak to bylo s iniciačními obřady, s kmotrovstvím, atd. Stále chybí detailní prosopografické studium, výzkum testamentů, inventářů, městských knih a matrik. Ostatně ani faktografickým chybám se v tak rozsáhlém díle autoři pochopitelně zcela nevyhnuli – z těch, které mohu posoudit, uvádím, že kostel v Broumově nebyl v době předbělohorské uzavřen (s. 402; jedná se o tvrdošijně opakovaný omyl), protože tamní protestanti si jej ubránili se zbraní v ruce, že Magdeburk nebyl vyvražděn v roce 1630, kdy sotva začalo jeho obléhání, ale až v roce 1631 (s. 519) či že citát „Je-li Bůh s námi, kdo proti nám?“ se v roce 1584 rozhodně neváže k „dobrému životu“ (s. 443), ale k zápasu katolíků s nekatolíky, Wallenrode ze s. 523 je buď Walderode, nebo Walmerode. Jazykových chyb a překlepů je minimálně a knihu neruší, ta má až na občasná stylistická faux pas vysokou jazykovou úroveň, redakce odvedla výtečnou práci.

Pochvalu zaslouží i zdařilé přílohy, obrazové barevné zvlášť na stranách za textem, černobílé průběžně v textu. Ty jsou velmi početné a neotřelé, mezi precizními snímky nechybějí ani mapy, půdorysy apod. Následují seznam citovaných pramenů a literatury, seznam citovaných zkratk, seznam vyobrazení a obligátní rejstříky, kromě místního a jmen-

ného rovněž věcný. Na úplný závěr jsou ještě připojeny krátké medailony všech autorů předkládaného prvního dílu plzeňských dějin, který i přes jisté připomínky představuje velmi solidní syntézu, jež si (nejen) ve městě svého vydání jistě najde cestu k početným čtenářům.

Jan Kilián

**Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol.,
Ženy a děti ve dvorské společnosti, Historický ústav, Praha 2015, 198 s.**

Uvedená kolektivní monografie je prvním výsledkem relativně nově zřízené instituce v rámci Historického ústavu akademie věd České republiky. Výzkumné centrum Dvory a rezidence ve středověku (založené v roce 2013) ovšem navazuje na dlouhodobější vědecké zaměření celého řešitelského kolektivu. Spolupracovníci se problematice věnují od roku 2005, kdy bylo na půdě Historického ústavu pořádáno první kolokvium Dvory a rezidence ve středověku. Předkládaná kniha je výsledkem již čtvrtého takového setkání, konaného 20. listopadu 2013 v Praze. Kniha tak přináší rozpracované příspěvky většiny přednášejících (kromě M. Nodla, M. Bravermanové a K. Benešovské).

Editoři kolektivní monografie zvolili oproti kolokviu lehce odlišné rozčlenění dílčích problémových okruhů. V první, přehledové studii Dana Dvořáčková-Malá bilancuje historiografické kořeny stavu zkoumání. Potvrzuje fakt, že fenoménu středověkého dětství byla především českými historiky věnována doposud velice malá pozornost. Vyzdvihuje práce Noemi Rejchrtové, Pavla Spunara, Martina Nodla, nebo Barbory Kopiczkové. V ženské otázce je situace o něco lepší, ale porovnáme-li obě témata ve výzkumu raně novověké společnosti, došli bychom k jasným závěrům, že novověcí historikové mají v otázce žen i dětí mnohem bohatší historiografickou základnu. To je ovšem dáno pramennými materiály, které jsou k dispozici, a ty jsou pro období středověku dosti omezené – „knížecí/královská zrcadla“, úřední dokumenty (zásnubní/svatební smlouvy), účty dvora, v případě královen záznamy její kanceláře a v neposlední řadě literatura (kroniky nebo beletrie).

Všechny studie v knize vycházejí z těchto omezených pramenů. Kolektivní monografie je koncipována chronologicky podle běhu života. Začíná tedy mládím a výchovou, následně přechází do roviny sňatkové politiky (dívek i chlapců) a poslední kapitoly jsou věnovány již zcela ženské otázce. Lenka Blechová přináší rozbor dvou zrcadel (Jiljí Římský a Konrád z Megenberku) a jejich pohled na výchovu dětí. Ta je od sedmi let rozdělena na výchovu chlapců a dívek, přičemž více rozpracována je samozřejmě výchova chlapců. Oba autoři se v základních rysech shodují, ale autorka využívá spíše Konráda, protože jeho práce byla mnohem podrobnější. Zajímavým příspěvkem navazuje Sylvie Stanovská, která přibližuje chlapecké hrdiny ve třech středověkých dílech – Parzival od Wolframa z Eschenbachu, Alexandreis Waltra z Châtillonu a Legenda o Panně Marii od Jindřicha Klausnera. První dílo ukazuje postupnou výchovu chlapce v ideálního středověkého rytíře, druhé naopak ukazuje mladého Alexandra Makedonského jako již vyzrálou osobnost a hrdinu. Třetí literární text se dívá na dítě, jako na dosud čistou a hříchem neposkvrněnou

duši. Problematiku výchovy pak uzavírá Martin Holý, který svým příspěvkem překročil hranice středověku a věnuje se počátkům institucionalizovaného školství a náplni výuky na prvních školách.

Lenka Bobková se ve svém příspěvku věnuje dynastické politice Lucemburků. Začíná obecnými trendy lucemburské sňatkové politiky, přičemž zdůrazňuje fakt, že s ní začal již Jan Lucemburský a Karel IV. v ní pokračoval a plně rozvinul. Následně se zaměřuje na jeden konkrétní směr, a to na spojenectví s německým rodem Zollernů, což mělo Lucemburkům, potažmo celému Českému království, zajistit spojení na západní hranici. Článek Boženy Czwojdrakové ukazuje, jak vypadal dvůr čtyř manželek polského krále Vladislava II. Jagelly. Vychází z dochovaných účetních materiálů a je tedy možné rozpoznat jednotlivé dvorské úřady a funkce i jejich případnou proměnu v čase a ve spojitosti s konkrétní královnou.

Na problematiku dvora a výskytu žen na dvoře se zaměřuje i Daniela Dvořáčková, která předkládá zajímavou mikrohistorickou sondu osudů dvorní dámy na uherském dvoře Zikmunda Lucemburského Kláry, dcery Feliciána Zacha, a její rodiny, uherské šlechtičny Hedvivy Mazovské a královny vdovy Barbory Celské. Na základě několika zmínek v dobových kronikách doplňuje známé události a vytváří plastický obraz dvorních intrik, do nichž se ženy zapletly. Robert Šimůnek se snaží připomenout ženy na dvoře ve služebném postavení a v neposlední řadě přináší přehled možných pramenů, které lze využít k poznání toho, jaké ženy se na dvorech vyskytovaly. Zde mluví především o nekrologiích, testamentech, šlechtické korespondenci, smolných knihách a účetnictví. Jako okrajový zdroj informací zmiňuje i ikonografické prameny.

Poslední část knihy je věnována specifické problematice, a to královniným lénům. Příspěvek Barbory Kopičkové se zaměřuje na konkrétní otázku věnných měst českých královen v období 14.–15. století. Konkrétně, jaká města královna dostala, jak s nimi hospodařila a jaké další zdroje financí mohly královně (později i vdovy) mít. Jan Zelenka se na problematiku královniných lén dívá spíše z metodologického hlediska a pohledem pramenů diplomatické povahy.

Eva Němečková

Pavel Zavadil (ed.), Čeští jezuité objevují Nový svět. Dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657–1741), Argo, Praha, 2015, 832 s.

Je to již mnoho a mnoho desetiletí, co zvěčnělý Zdeněk Kalista vydal svou jedinečnou práci s názvem *Cesty ve znamení kříže*, v níž domácím publiku zprostředkoval některé dopisy zámořských misionářů z české jezuitské provincie. Na něj nyní navázal Pavel Zavadil, aby po patnáctiletém úsilí přinesl na knižní trh na první pohled úctyhodnou publikaci, v níž své síly spojil se Simonou Binkovou, zkušenou autorkou a editorkou na poli českých cestopisů z období raného novověku. Jejich vlastní doprovodné texty rámuji celou antologii, nezahrnující již dopisy, které vydal Kalista. Výbor je řazen chronologicky a podle výprav, přičemž v jedné výpravě mohlo být až několik „českých“ jezuitů. Za ty jsou editory považováni i Němci pocházející z českých zemí. Originály dopisů jsou psány latinsky, v knize je však čtenáři předkládán jejich překlad, a to z materiálů, které se nachází primárně v tuzemských archivech. Dopisy byly psány autory většinou představeným, ale také přátelům z řádu a přes ně též vlastním příbuzným. Stejně jako misionáři, vykonaly i dopisy mimořádně náročnou cestu a je skoro zázrakem, že vůbec dorazily – pochopitelně, ne všechny. Každopádně nejvýznamnějším příjemcem byl Emanuel de Boye, pražský rodák, rektor řady jezuitských škol, velký podporovatel misí a horlivý sběratel dopisů svých kolegů misionářů.

P. Zavadil se nejprve zabývá obsahem editovaných dopisů a širšími souvislostmi. Připojuje ovšem ještě biogram Pavla Kleina, rodáka z Chebu, české historiografii v podstatě dosud neznámého, ačkoli jeho dopisů se dochovalo nejvíce. Klein strávil pětadvacet let na Filipínách, učil na školách a nakonec se stal filipínským provinciálem, přičemž byl literárně činný a napsal odborné spisy mj. z oboru lékařství. Literární zdatnost ostatně osvědčili všichni v edici zastoupení misionáři, jako dobří stylisté a vynikající vypravěči. Díky jejich dopisům se adresáti dovídali informace (pravda, i některé značně nevěrohodné) o velmi exotických krajích, včetně popisu jejich chuti a vůní, viz např. detailní popisy kokosových ořechů či cukrové třtiny. Je zde obrovské množství nejrůznějších reálií pro většinu španělských kolonií, ale i pro Španělsko samé a cestu do něj. Různí misionáři měli podobné trasy, takže jejich popisy se prolínají, opakují a doplňují. Dovídáme se kupříkladu i o výrobě zbraní z kůže zemřelých na Mariánských ostrovech, když se popisující jezuita obával, aby jej jako oproti domorodcům vysokého muže nezabili kvůli jeho skeletu. Ano, častým námětem je smrt jiných misionářů, nejednou mučednická při indiánských vzpouřích (takový skon byl ostatně i častým námětem pro ikonografické prameny, z nichž mnohé tvoří přílohu knihy). Prvním českým mučedníkem se stal jihlavský Augustin Strobach. Naopak, jiný, duševně nemocný páter se vrhl sám do mořských vln někde poblíž Kuby.

Do španělských zámořských kolonií směli dříve jen Španělé, od poloviny 17. století ale z personálních důvodů i poddaní střeoevropských Habsburků, prvním jezuitou z České provincie, který stanul na americké půdě, a to v Brazílii, byl v roce 1663 Valentin Stansel. Mnohým žadatelům ovšem tato vytoužená cesta do misí zůstala odepřena, k těm neúspěšným patřil mj. doma posléze proslulý Antonín Koniáš. Na misionáře čekala početná úskalí, nebezpečná byla už sama cesta – po souši do Španělska a dále lodí přes oceán. Plulo se nejčastěji kolem Kanárských ostrovů, jejichž horu Pico de Teide na Tenerife považoval Jan Tilpe v roce 1680 za nejvyšší na světě, a následně do Karibiku, který kromě pirátů brázdili i žraloci, jež námořníci, jak se z dopisů také dovídáme, s oblibou mučili. Jen onu evropskou část cesty líčí zmíněný V. Stansel, jehož dopisy předkládanou edici otevírají. V roce 1700 nastala kvůli událostem v Evropě ve vysílání jezuitů pauza, po ukončení válek a odstranění nedůvěry došlo k obnovení ve 20. letech 18. století a do následujícího desetiletí již spadá vrchol tohoto fenoménu, když k tradičním destinacím ještě přibýly Čína

a Japonsko. V Paraguayi působil český rodák P. Tadeáš Xaver Enis, vyšetřovaný kvůli údajnému podněcování guaraníjského povstání. Psal si latinské deníky, jež se v době nedávné (1986) staly podkladem pro slavný film *Misie*. Poslední a přitom nejpočetnější skupina jezuitů z České provincie vyrazila do španělské Ameriky, do Mexika, v roce 1755, kdy byl členem výpravy i Ignác Tirsch, který ze svého působení zanechal řadu pozoruhodných kreseb, z nichž jedna byla použita na přebal recenzované knihy.

Závěr Simony Binkové je spíš obsáhlým a erudovaným doslovem s chronologickým popisem jednotlivých výprav a s medailonky jezuitů. Jak sama autorka tvrdí, měl její exkurs pomoci začlenit korespondenci do „kontextu českých cestovatelských aktivit a cestopisné literatury daného období“ (s. 742). Binková se také snaží rozšířovat postavy dosud jménem neznámých misionářů a přináší přehled osudů celkem více než stovky jedinců. Nepopírá ale ani to, že misie měly neblahý vliv na vymírání indiánů, protože v jezuitských redukcích byli více náchylní k nemocem.

Obrazová příloha je černobílá i barevná a reprezentují ji dobové rytiny (staveb, smrti misionářů apod.), mapy a dokumenty. Bibliografii P. Zavadil rozdělil na tištěné prameny a seznam literatury, až poté následují odkazy na zdroje jednotlivých dopisů (řazeno podle jejich pořadí v antologii). Následují rejstřík adresátů s jejich stručnými biogramy, výkladový slovníček, převodník měr a vah, ediční poznámka a konečně jmenný a místní rejstřík. Pokud jde o jazykovou stránku, občas pozlobí ortografie, občas i další menší prohřešky, překlepy či nepozornosti, což platí též pro faktografii (např. obr. příloha I – Boruhradský se na pracích v Mexiku jistě nepodílel koncem 18. století). Nicméně jinak editor i nakladatelství odvedli precizní práci a čtenáři se dostávají do rukou skutečný literární skvost, v rozsahu, který si dávno zasloužil.

Jan Kilián

Jaroslava HOFFMANNOVÁ, Václav Novotný (1869–1932).

Život a dílo univerzitního profesora českých dějin, Academia, Praha 2014 (Paměť, sv. 75), 557 s.

Na monografii o jednom z předních představitelů první generace Gollových žáků, historiků z okruhu Josefa Pekaře, Josefa Šusty, Jaroslava Bidla, česká historiografie dlouho čekala. Už za svého života byl Novotný poněkud upozadován ve prospěch např. Pekaře. Hoffmannová se chopila nelehkého úkolu a vylíčila na základě bohaté pramenné heuristiky detailně, na více než pěti stech stranách, biografii tohoto historika. Na první pohled její líčení zapadá do dobového kontextu, Novotného osudy jsou velmi podobné osudům jeho současníků. Václav Novotný (1869–1932), rodák z moravských Ivančic, jenž vyrůstal v kultivované učitelské rodině v Českých Budějovicích, vystudoval jako ostatní gollovci v Praze historii a pomocné vědy historické. Jeho vlastenecké citění mělo hluboké kořeny už z rodiny, již jako gymnazista v Budějovicích se politicky angažoval a publikoval coby pokrokař a realista. Není divu, že ho na studiích oslovil vedle jeho kmenových učitelů (kromě samotného Golla to byli zejména Emler, Tomek a Rezek) také T. G. Masaryk. Hoffmannová mapuje velmi zdařile složitou Novotného dráhu profesní, která v mnohém kontrastuje

s cestou jeho úspěšnějšího spolužáka Josefa Pekaře. Novotného úřednická kariéra v místodržitelství a jen postupná cesta k profesuře, jeho zvláštní vztah k pedagogické dráze, specifika kontaktů s kolegy i žáky, to vše vytváří pestrou mozaiku, která nám Novotného představuje jako živou bytost, dobového člověka se soukromým životem a osobními specifikami, ale samozřejmě i jako autora skvělých a dodnes citovaných Českých dějin z Laichterova nakladatelství, akademika, mezinárodně respektovaného historika.

Dilem a odkazem Novotného se ve třicátých letech dvacátého století již zabývali Václav Vojtíšek a Rudolf Urbánek (Václav Vojtíšek, Václav Novotný. O jeho osobě a díle, Praha 1932, 13 s.; Rudolf Urbánek, Václav Novotný, Praha 1933, 73 s.). Bez ohledu na výrazný nepoměr co do rozsahu je potřeba u Hoffmannové především zdůraznit, že se jí podařilo vymanit osobnost Novotného ze stínu Josefa Pekaře, optikou jehož odkazu byl právě ve jmenovaných monografiích Novotný nazírán. České dějepisceví tuto objektivní biografii Václavu Novotnému dlouho dlužily a Hoffmannová se úkolu zhostila více než zdařile. Tak je potřeba hodnotit i její interpretaci Novotného díla. Zde sice zůstává ještě prostor pro další zpracování, nicméně důležitou částí monografie je základním a vyhovujícím způsobem komentovaný přehled Novotného historického odkazu. Je potřeba vyzdvihnout také autorčinu snahu o vyhodnocení současných možností využití Novotného díla a komparaci jeho prací v rámci změněného historického diskurzu a současného odborného kontextu. Pestrost Novotného portrétu dotváří také zachycení jeho mimovědeckých a mimopedagogických počinů a jeho zálib a koníčků, ale také neuvěřitelná šíře jeho společenských, kulturních a zejména osvětových aktivit a funkcí.

Práce Jaroslavy Hoffmannové je rozhodně přínosem pro moderní českou historiografii a zároveň i zajímavým historickým čtením.

Naděžda Morávková

ZPRÁVY

Jubiläum – Před deseti lety Plzeň ztratila jednoho ze svých nejvýznamnějších archivářů a historiků PhDr. Miloslava Bělohlávka

Miloslav Bělohlávek se narodil 8. října 1923 v Plzni. Jeho otec pracoval jako zřízenec městské plynárny. Bělohlávek byl nadaným, humanitně zaměřeným žákem, roku 1942 absolvoval státní reálku v Plzni. Následujícího roku složil doplňující maturitu z latiny na reálném gymnáziu v Plzni a absolvoval abiturientský kurz při obchodní akademii. V protektorátních časech nebylo možno studovat vysokou školu, Bělohlávek tedy nastoupil do zaměstnání jako administrativní pracovník aprovizčního úřadu města Plzně. Záhy byl nucen se v rámci tzv. pracovního nasazení hlásit jako pomocný dělník do Škodových závodů v Plzni. Zde pracoval až do dubna 1945, kdy provoz Ško-

dovky narušilo bombardování. Ihned po osvobození se zapsal na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity v Praze, obor český jazyk–dějepis. Od následujícího roku, kdy byl přijat ještě na Státní archivní školu, se specializoval pouze na historii. Jeho tehdejšími učiteli byli významní představitelé mladší Gollovy školy, zejména Zdeněk Kalista, Václav Chaloupecký a Otakar Odložilík, ale snad nejvíce si nadaného studenta získal a do budoucna ho ovlivnil nestor české archivní vědy, akademik Václav Vojtíšek, žák a pokračovatel Gustava Friedricha. Vojtíšek nadchl mladého historika zájmem o obor, fundovaností a zánicím, se kterým svým studentům přednášel problémy archivní vědy, své vědecké teorie o městských listinách a městské právo.

Po absolutoriu roku 1948 nastoupil PhDr. Miloslav Bělohlávek na místo archiváře města Plzně, do právě osamostatněné instituce městského archivu. Měl zde velký vzor a spolehlivého poradce ve Fridolínu Macháčkově, svém předchůdci a emeritním archiváři Plzně. Rovněž před ním však stál nelehký úkol – vybudovat z osamostatněného archivu novou, moderní instituci. A to i fyzicky. Archiv se totiž záhy dvakrát stěhoval, do budovy v Sadech 5. května a posléze do zadního traktu plzeňské radnice. Jedním z předních úkolů bylo zřídit vyhovující badatelnu. Bělohlávek od začátku usiloval o to, aby instituce mu svěřená byla nejen archivem, ale především dobrým historickým pracovištěm. Měl dar šířit nadšení pro své plány. Vytvořil kolem sebe okruh badatelů, kteří se v archivu setkávali. Patřili do něj, kromě zmíněného Fridolína Macháčka, Václav Čepelák, budující právě katedru historie na nově založené Vysoké pedagogické škole v Plzni, dále např. literární historik Václav Jílek, též pedagog zmíněného institutu, středoškolský učitel a později i člen katedry historie na pedagogické fakultě Adolf Zeman, Jaromír Kovář, středoškolský učitel, historik umění a Macháčkův pomocník a nástupce ve funkci konzervátora městských památek. Miloslav Bělohlávek ovšem dokázal s erudovanými odborníky spojit i laické historické nadšence a vytvořit tak plzeňský unikát, regionální historickou školu, tzv. Plzeňskou historickou školu. V badatelně městského archivu vedle akademických historiků sedávali a pracovali na pořádání archiválií a na dějinách Plzně a Plzeňska např. Jiří Zykmond, potomek známého plzeňského rodu zvonářů Pernerů, někdejší zaměstnanec obchodního

ředitelství Škodových závodů a dobrovolný pracovník archivu, dále inspektor státních drah Václav Mentberger, dobrovolný archivář a tvůrce židovského muzea v Kasejovicích, Jan Fridrich či Bedřich Štiess z umělecko-průmyslového oddělení Západočeského muzea, celonárodně uznávaný expert na dějiny sklářství. V badatelně probíhaly odborné konzultace, podrobně se studovaly zejména hospodářské a sociální dějiny z městských knih, berních dokladů a dalších hospodářsko-správních archiválií. Psaly se první studie, ponejvíce do Života Plzeňska. Časopis nebyl sice nevhodnější tribunou pro odbornou publikaci, ale byla to tehdy v Plzni jediná možnost. Miloslav Bělohávek si proto stanovil za cíl vytvořit pro Plzeň skutečně vědecké historické periodikum. To nebylo v dané době jednoduché, vytrvalému Bělohávkovi se to ovšem nakonec podařilo. První svazek sborníku *Minulosti Plzně a Plzeňska* připravil do tisku skrytě a potichu,¹⁾ aby nevbuzoval svým na tehdejší dobu minimálně politicky angažovaným obsahem zbytečnou pozornost tehdejších mocných míst. A i do budoucna se mu dařilo vést periodikum labyrintem úskalí režimu, byť to nebylo vždy snadné. Periodikum pravidelně vychází dodnes pod názvem *Minulosti západočeského kraje* a je jednou z nejceněnějších součástí Bělohávkova odkazu odborné Plzni.

Miloslav Bělohávek je právem označován za vůdčí osobnost mladší Plzeňské historické školy. Vynikal nejen neobvyklou vědeckou pílí, dosud nepřekonanou šíří a vysokou odbornou kvalitou svého regionálního díla, ale i svou lidskou a občanskou statečností a zásadovostí. Spojení pozice ředitele archivu a aktivit angažovaného katolíka, později i představitele městské organizace Československé strany lidové, bylo na svou dobu poněkud netypické a vyžadovalo od Bělohávka neustálý stav připravenosti čelit různým překážkám a problémům ze strany nejen městské reprezentace dobového režimu. Dá se bez nadsázky konstatovat, že jeho statečnost, se kterou hájil objektivnost a odbornost plzeňské historiografie před dobovou tendenčností, bránil odkaz Fridolína Macháčka stejně jako mnohé plzeňské památky, trpělivě připravoval nepodbízivý archivní sborník, jeho kariéru vlastně neustále ohrožovala. Nebýt toho, že byl skutečně ojedinělým expertem na dějiny města, lze si velmi reálně představit, jak snadno ho mohl dobový režim zbavit možnosti působení v oboru. Naštěstí pro plzeňskou historiografii k tomu nedošlo. Ve vědecké kariéře mu ovšem bylo zabráněno nepovolením již podané habilitace. Důvody zamítnutí byly samozřejmě politické. Miloslav Bělohávek náležel ke skupině významných městských a okresních archivářů (dalšími byli František Holec a Václav Hlavsa z Prahy, Jaroslav Dřímal z Brna, Bořivoj Lůžek z Loun, Jindřich Tomas z Litoměřic a Lubomír Vaněk z Kutné Hory), kteří se v polovině padesátých let postavili proti snaze archivní správy ministerstva vnitra přímo řídit, a tudíž politizovat, městské a okresní archivy. Ty do té doby podléhaly národním výborům a měly tak jistou možnost svébytnosti. Spor nakonec vyústil v jakýsi kompromis, okresní a městské archivy zůstaly správně podřízené místním úřadům, odborně však byly zodpovědné státním archivům. To mnohdy plodilo napjatou atmosféru mezi městskými a státními archivy.²⁾ Bělohávek v tomto ohledu zastával stanovisko, že by bylo lépe podřídit městské a okresní archivy ministerstvu školství či ministerstvu kultury, nikoliv ministerstvu vnitra, které podle jeho názoru bylo příliš byrokratické, autoritativní a necitlivé k potřebám archivnictví a jeho individualitám.³⁾

Důležitou etapou v dějinách plzeňské poválečné historiografie i Bělohávkovy kariéry byl vznik západočeské pobočky Československé historické společnosti při ČSAV v roce 1961. K zakládajícím členům pobočky kromě něho patřili již zmíněný Václav Čepelák a Vladimír Bystrický, ředitel Státního oblastního archivu v Plzni. Pobočka konkretizovala do institucionální podoby cíle, o nichž se diskutovalo v badatelně městského archivu již v padesátých letech.

1) Takto označil vydání prvního čísla MPP současný archivář města Plzně Jaroslav Douša ve svém článku k Bělohávkovým sedmdesátinám. Jaroslav DOUŠA, *Čtyři kilometry vzácných písemností*, Plzeňský deník, 8. 10. 1993, s. 11.

2) František HOLEC, *K sedmdesátinám PhDr. Miloslava Bělohávka*, Archivní časopis 44, 1994, s. 167–169.

3) Archiv hlavního města Prahy, fond Václav Vojtišek, Korespondence – dopis M. Bělohávka z 27. 2. 1969.

Nejvýraznějším bodem v plánech bylo bezesporu sepsání dávno zamýšlených dějin města. Počítalo se i s vypsáním přehledné historie kraje a sestavením podrobné historické a vlastivědné bibliografie. Nemałym úkolem bylo i jisté koncepční vedení historické obce města, která se na počátku šedesátých let šmahem rozrůstala o nemálo mladých historiků, přicházejících na nově vytvořená odborná pracoviště. Šlo o vedení ve výběru témat, v metodologii, o předávání zkušeností. Sborník MZK přestal být platformou úzkého kruhu zakladatelů mladší Plzeňské historické školy, ale stal se fórem rozšiřující se historické obce Plzně. Většinu nově se objevivších jmen najdeme právě mezi členy západočeské pobočky Československé historické společnosti. Ve výboru pobočky se tehdy angažovali zejména Vojtěch Laštovka, expert na dějiny dělnického hnutí, a Jindřich Vacek, člen katedry historie Pedagogického institutu. Roku 1965 vyšly pod Bělohlávkovou hlavní redakcí *Dějiny Plzně I*, na dlouhou dobu jediné a dodnes přední dílo vypovídající moderním a odborným způsobem o minulosti města. Události tzv. Pražského jara a zejména nástup normalizace a její čistky již mladší Plzeňská historická škola nepřežila ve své původní podobě. Seskupení se rozvolnilo do jednotlivých historických pracovišť v Plzni a do práce jednotlivců. Třetí díl trilogie *Dějiny Plzně* už ani nelze spojovat s Plzeňskou historickou školou, neboť je jejím původním plánům dosti vzdálen. Došlo i k personálním změnám při tvorbě závěrečného dílu, normalizační atmosféra dílo neminula.

Bělohlávek sám zůstal coby autor obdivuhodně pilný a plodný. Jen výčet jeho samostatných studií, statí a monografií dosahuje množství téměř sedmi set titulů. Publikoval i stovky recenzí, zpráv, jubilejních článků či nekrologů. Těžko bychom se na tomto místě mohli solidně zabývat celou jeho tvorbou, pro přehled o tematice jeho prací a její značné variabilitě a rozsahu odkazujeme na publikované bibliografie jeho díla.⁴⁾ Pro připomenutí významu Bělohlávkova odkazu zde zmíníme několik vybraných titulů.

Bělohlávkova fundovanost v městské diplomacie a bernictví přinesla roku 1957 zásadní práci *Kniha počtů města Plzně 1524–1522*,⁵⁾ a zejména pak v roce 1960 stať *Berní knihy plzeňské z let 1418 a 1471: Příspěvek k městské diplomacie a bernictví*.⁶⁾ Zde navrhl nový způsob třídění městských knih, který se ujal a je používán dodnes celostátně. Zabýval se tehdy rovněž církevními dějinami ve městě, pestrým vývojem vztahů města a řádu německých rytířů, zejména pak byl zaujat hospodařením fary, k jehož poznání čerpal informace z početních knih a inventářů řádu. Ve sborníku *Minulost Plzně a Plzeňska* vyšla roku 1958 obšrná a významná Bělohlávkova stať *Řád německých rytířů v Plzni do válek husitských*,⁷⁾ kde řád podrobně charakterizuje v jeho obecném vývoji a dále se snaží naznačit význam jeho působení pro život středověkého města, v němž spravoval faru a špitál Maří Magdaleny. Zajímavou přílohou je soupis všech zmínek o Plzni v řádových archiváliích. Ve druhém svazku sborníku MPP z roku 1959 najdeme další dvě práce orientované k historické demografii a sociálně ekonomické historické problematice, *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v šestnáctém století*.⁸⁾ Ve druhé z nich se zabývá cenami nemovitostí v Plzni a jejich pohyby v dané době. Stejnému námětu pak věnuje ještě jedno dílo, stať *K problematice studia cen nemovitostí v 15. a 16. století do doby pobělohorské*.⁹⁾ Vývoj situace ohledně cen nemovitostí v Plzni a okolí v druhé

4) Jana BĚLOHLÁVKOVÁ, *Bibliografie prací Miloslava Bělohlávka do roku 1993*, Plzeň 1994. Dále též Naděžda MORÁVKOVÁ, *Miloslav Bělohlávek a Plzeňská historická škola*, Plzeň 2008 a Jaroslav DOUŠA, *Osmdesátiny Miloslava Bělohlávka*, MZK 38, 2003, s. 225–227.

5) Miroslav BĚLOHLÁVEK, *Kniha počtů města Plzně 1524–1522*, Plzeň 1957.

6) Týž, *Berní knihy plzeňské z let 1418 a 1471. Příspěvek k městské diplomacie a bernictví*, MPP 3, 1960, s. 81–91.

7) Týž, *Řád německých rytířů v Plzni do válek husitských*, MPP 1, 1958, s. 7–28.

8) Týž, *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v šestnáctém století*, MPP 2, 1959, s. 17–35.

9) Týž, *K problematice studia cen nemovitostí v 15. a 16. století do doby pobělohorské*, in: *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* 6, Praha 1962, s. 147–167.

polovině 17. století, a zejména snahy Plzeňanů, zbohatlých za třicetileté války, zakupovat okolní venkovské nemovitosti a zemské deskové statky, ukazuje na konkrétním příkladu takového postupu u jedné z později nejmovitějších plzeňských rodin Stehlíků z Čeňkova ve stati *Plzeňští měšťané a jejich poddani v 17. století*.^{10]}

Počátkem šedesátých let obrací Bělohávek pozornost k novějším dějinám Plzně a opět je nazírá především prostřednictvím ekonomických a sociálních dějin. Roku 1962 publikuje studii *Plzeň v čtyřicátých letech 19. století*^{11]} a dále pak stať *Plzeňské vesnice v polovině 19. století*.^{12]} Práce sledují počátky průmyslové revoluce, první spíše v rámci městského života, druhá se zabývá demografickým dopadem průmyslové revoluce na venkově a reflektuje změny způsobu obživy a stylu života vůbec v jednatřiceti obcích v okolí Plzně. Téma rozvíjí ještě následujícího roku v práci *Příspěvek k poznání počátků průmyslové revoluce na Plzeňsku*.^{13]}

Dalším příspěvkem k dějinám plzeňské historiografie je monografie o Fridolínu Macháčkovi z poloviny šedesátých let, vydaná (ne však Bělohávkovou vinou) až roku 1969, *Fridolín Macháček a česká vlastivěda*^{14]} a samostatná příručka *Plzeň a její dějepisci*,^{15]} kde na jednadvaceti číslovaných stranách přináší první moderní, samostatné a souvislé vypsání městského dějepisu. Nepočítáme-li ovšem stať o dějinách městského archivu v jeho prvním průvodci archivem – *Městský archiv v Plzni: Průvodce po archivu*.^{16]} Počátek šedesátých let je také už u M. Bělohávka spojen především s přípravnými pracemi k syntetickým publikacím, *Knize o Plzni a Dějinám Plzně I*.

Miloslav Bělohávek ovšem nežil jen prací vědeckou, určenou úzké odborné obci. Jeho láskou byly především dějiny rodného města a dobře věděl, že má-li historie regionu někde své ryzi opodstatnění, pak je to mezi lidmi, kteří v regionu žijí své životy. Patřil k obdivuhodně pilným popularizátorům místní historie – ani se nechce uvěřit, že za dobu svého působení přednášel Bělohávek postupně pro téměř 10 000 posluchačů. Průměrný počet přednášek se pohybuje kolem patnácti za rok.^{17]} Bělohávek přednášel pro každého, kdo projevil o dějiny Plzně a okolí zájem, ať to byli pracující z různých podniků či zemědělci, učitelé, studenti, školní děti a pionýři, důchodci, úředníci, vojáci, kolegové archivarů, historikové v pobočce Československé historické společnosti, průvodci turistů. Jeho neúnavná a poctivá práce v tomto ohledu vzbuzuje úctu a v myslích mnohých Plzeňanů Bělohávek a jeho erudované a typickým kultivovaným stylem provedené přednášky žijí dodnes. Nezapomenutelné jsou Bělohávkovy *Plzeňské pověsti a legendy*. Širokou čtenářskou obec zaujaly *Vzpomínky na starou Plzeň*, *Plzeňské medailony*, *Plzeňská předměstí*, stovky článků o Plzni a jejích dějinách v denním tisku. Nelze zde věnovat prostor celému Bělohávkovu dílu. Nezbyvá než pro další informace odkázat čtenáře na výše zmíněné bibliografické přehledy a publikaci *Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola*.

Chceme-li zde vzpomenout Miloslava Bělohávka komplexně, není možné nezmínit jeho choť, významnou pedagožku a didaktičku dějepisu, emeritní profesorku plzeňského Masarykova gymnázia, nositelku mnoha francouzských řádů, dlouholetou a trpělivou

10] Týž, *Plzeňští měšťané a jejich poddani v 17. století*, Časopis Společnosti přátel starožitností 69, 1961, s. 8–14.

11] Týž, *Plzeň v čtyřicátých letech 19. století*, MZK 1, 1962, s. 189–204.

12] Týž, *Plzeňské vesnice v polovině 19. století*, Český lid 49, 1962, s. 121–129.

13] Týž, *Příspěvek k poznání počátků průmyslové revoluce na Plzeňsku*, MZK 2, 1963, s. 67–80.

14] Týž, *Fridolín Macháček a česká vlastivěda*, in: Acta regionalia 1966–1967 2, Praha 1969, s. 48–65.

15] Týž, *Plzeň a její dějepisci*, Plzeň 1959.

16] Miloslav BĚLOHLÁVEK a kol., *Městský archiv v Plzni: Průvodce po archivu*, Plzeň 1954, s. 11–30.

17] *Seznam přednášek a Bibliografie M. Bělohávka*. Rukopis. Pozůstalost M. Bělohávka uložená v archivu jeho choti D. Bělohávkové.

budovatelku česko-francouzských vztahů, zakladatelku plzeňské pobočky Francouzské aliance a významnou kulturně společenskou osobnost města Plzně, jež právě letos oslavuje za zaslouženého zájmu plzeňské odborné, kulturní i politické veřejnosti své krásné devadesáté narozeniny, totiž paní Danuši Bělohávkovou. V r. 2011 byla uvedena do Dvorany slávy Plzeňského kraje, v letošním roce se stala laureátkou čestného občanství města Plzně. I díky ní, její lásce a péči a jejímu neodolatelnému charizmatu a neuvěřitelné životní síle mohl Miloslav Bělohávek vytvořit, co vytvořil, a odkázat Plzni to, co jí odkázal. Málokteré město v Čechách se může chlubit tak výjimečnou osobností na poli svého moderního dějepisectví, jakou byl Miloslav Bělohávek. Patřil k obdivuhodně plodným a pilným historiografům již od počátku své vědecké kariéry. A je opět zásluhou především Miloslava Bělohávka, že mladší Plzeňská historická škola, kterou vedl a organizoval, byla ve své době ojedinělým regionálním vědeckým sdružením, jemuž se dařilo publikovat skutečně odborné práce trvalé hodnoty, na svou dobu minimálně reflektující dobovou ideologii, což nelze mnohdy říci ani o některých tehdejších počinech ústřední proveniencie. Nezbyvá než přát odborné Plzni i památce Miloslava Bělohávka, aby jeho současní pokračovatelé naplňovali jeho odkaz co nejzodpovědněji a aby jeho celoživotní úsilí nebylo promarněno. Doufejme, že nové *Dějiny Plzně*, které na ony Bělohávkovy navazují a které nyní coby kolektivní dílo plzeňských historiků vznikají, budou důstojným darem odkazu Miloslava Bělohávka.

Naděžda Morávková

Nekrolog – Za prof. PhDr. Vladimírem Brichtou, CSc.

Dne 18. března 2016 zemřel v Plzni bývalý děkan Pedagogické fakulty v Plzni, profesor katedry historie PedF v Plzni, historik dělnického hnutí a dějin KSČ a poválečných dějin Plzně a Plzeňska, prof. PhDr. Vladimír Brichta, CSc.

Vladimír Brichta se narodil dne 7. srpna 1929 v Podmoklech u Rokycan. Jeho otec zde byl řezníkem a hostinským. Brichta studoval v letech 1943–1944 na obchodní škole Marie Büchlové v Plzni. Za okupace byla škola dočasně uzavřena, takže pracoval v rodinném hospodářství. Ze zdravotních důvodů byl osvobozen od povinnosti totálního nasazení. Maturitu složil po válce, na Obchodní akademii v Plzni roku 1948. V letech 1949–1952 studoval na plzeňské pobočce Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Plzni učitelství pro 2. stupeň základní školy, aprobace dějepis – občanská nauka – ruský jazyk. V roce 1952 nastoupil jako asistent na katedře marxismu-leninismu Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni. V roce 1956 byla katedra reorganizována a personálně rozdělena mezi tři tehdejší plzeňské vysokoškolské instituce. Vladimír Brichta přešel jako odborný asistent na Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Plzni a zde působil až do února roku 1969. V roce 1966 se stal kandidátem historických věd – absolvoval externí aspiranturu v letech 1958–1964 a následně obhájil roku 1966 kandidátskou práci *KSČ a Československá strana sociálně demokratická na Plzeňsku v období uskutečňování Košického vládního programu a voleb do Ústavodárného národního shromáždění*. V období od října 1969 do února 1972 působil jako stážista na ideologickém oddělení Krajského výboru KSČ v Plzni. V březnu roku 1970 nastoupil zpět na Vysokou školu strojní a elektrotechnickou, na nově vzniklý Ústav marxismu-leninismu. Zde se roku 1972 habilitoval. Téhož roku, 1972, byl jmenován děkanem Pedagogické fakulty v Plzni, ale stále vyučoval na VŠSE. Roku 1976 získal doktorát z filozofie. V roce 1978 byl jmenován profesorem. Roku 1980 se stal členem katedry historie Pedagogické fakulty v Plzni, kterou nadále vedl jako děkan. Na PedF vyučoval mezinárodní dělnické hnutí a dějiny Komunistické strany Československa. Jako historik se zabýval poválečnými dějinami Plzně se zaměřením na dějiny KSČ a dělnického hnutí.

Profesor Brichta je autorem mnoha popularizačních článků v denním a stranicovém tisku své doby, autorem scénářů dobových výstav, např. 50 let KSČ, 60 let KSČ, 25 let únorového vítězství, 30 let osvobození. Zasloužil se o vydávání prvních svazků Západočeské vlastivědy. Působil v mnoha politických i odborných institucích a funkcích, např. v západočeské pobočce Československé historické společnosti, v historické sekci Socialistické akademie v Plzni, v radě Západočeského muzea, redakční radě sborníku *Minulosti Západočeského kraje*, byl místopředsedou vědeckého kolegia pedagogiky a psychologie Československé akademie věd, členem vědecké rady Evropského informačního střediska pro další vzdělávání učitelů při Univerzitě Karlově. V roce 1990 odešel do důchodu.

Z bibliografie Vladimíra Brichty:

Vladimír BRICHTA, *V první linii. K úloze komunistů Plzeňska v letech 1945–1948*, Plzeň 1968.

Vladimír BRICHTA, *Československá strana sociálně-demokratická na Plzeňsku v letech 1945–1948*, in: Ján Mlynárik a kol. (ed.), *K dějinám československé sociální demokracie* (edice Přehled pedagogické a vědecké práce kateder marxismu-leninismu), Praha 1968, příloha 3, s. 368–417.

Vladimír BRICHTA – Vojtěch LAŠTOVKA – Vladimír ŠŮMA, *Tři kapitoly z dějin boje revolučního hnutí západních Čech proti reformismu*, Plzeň 1971.

Vladimír BRICHTA a kol., *Plzeň 1945–1970*, Plzeň 1972.

Vladimír BRICHTA – Vojtěch LAŠTOVKA, *Kupředu, levá! Dokumentární fotografie z dějin bojů za socialismus v západních Čechách*, Plzeň 1973.

Vladimír BRICHTA, *Boj o plzeňskou radnici. K průběhu a významu ustavující schůze Národního výboru statutárního města Plzně dne 27. června 1945*, in: *Minulostí Západočeského kraje* 13, 1976, s. 5–14.

Vladimír BRICHTA, *Únorové události r. 1948 v Plzni*, in: *Minulostí Západočeského kraje* 14, 1978, s. 1–14.

Vladimír BRICHTA, *Pokus o „antiúnor“ v Plzni r. 1953*, in: *Minulostí Západočeského kraje* 14, 1978, s. 65–70.

Vladimír BRICHTA, *„...vzhůru k cílům svým“: Z dějin komunistického hnutí v Západočeském kraji*, Plzeň 1981.

Vladimír BRICHTA – Vojtěch LAŠTOVKA – Jaroslav KOČA, *Cesty bojů a vítězství. Kapitoly ze šedesátileté činnosti městské organizace KSČ v Plzni*, Plzeň 1981.

Vladimír BRICHTA a kol., *Dějiny Plzně* 3, Plzeň 1982.

Vladimír BRICHTA – Vojtěch LAŠTOVKA – Jaroslav KOČA, *Revolučním krokem*, Praha 1985.

Naděžda Morávková

„Rozrůzněná modernost“ – Meziválečná moderna ve sbírkách Západočeské galerie v Plzni (1918–1938) – Inter-War Modernism in the Collections of the Gallery of West Bohemia in Pilsen (1918–1934), Plzeň 17. 4. – 18. 9. 2016

Za název svého ohlédnutí za úžasnou prezentací utajených artefaktů v plzeňských Masných krámech jsem si vypůjčil výstižný citát předválečného uměleckého kritika Václava Nebeského. Pro bohatý kulturní život umělecky neobyčejně plodného pouhého dvacetiletí první republiky je vskutku nápadná pestrost malířské a sochařské tvorby, v níž se vymezují, prolínají, protínají, nezřídka i spolu soutěží výtvarné směry, reagující osobitým způsobem na domácí i evropské podněty a impulsy. Přesto prvorepubliková moderna tvoří navzdory pestrosti a různorodosti jednotlivých směrů a názorových skupin výjimečný celek. Z této premisy vychází i zdařilá koncepce Aleny Pomajzlové, hlavní autorky výstavy, která společně s kurátorkou Petrou Kočovou a ředitelem Západočeské galerie Romanem Musilem vybrala a do nosných výstavních segmentů uspořádala utajené skvosty z galerijních fondů.

Dvacátá a třicátá léta nepředstavují vývojově snadno čitelný celek. Jedná se o dynamické období, kdy se umělecké proudy i jednotlivé projevy střídají, prostupují a kříží, navíc přitom i jednotliví protagonisté českého moderního malířství procházejí vlastním vývojem a hledáním svébytného projevu. Vystavené exponáty jsou prezentovány v šesti oddělených výstavních segmentech s názvy Tvrdošíjní a rozrůzněná modernost, Primitivismus a návrat k řádu, Modernost a tradice, Čistá výtvarnost, Obraz jako vzpomínka a konečně Druhá exprese. Nutno též zdůraznit, že toto členění je dost volné, možná i diskutabilní, a nesleduje také striktně časovou ani autorskou linii, proto třeba obrazy Čapka, Zrzavého, Muziky, Filly, Špály, Šimy ad. najde návštěvník odděleně, v jednotlivých expozičních sekcích.

Úvodní část výstavy věnovaná *Tvrdošíjným* zdůrazňuje návaznost na individuální modernu ještě z éry před první světovou válkou, kdy se část mladých českých malířů inspirovala mezinárodní avantgardou. Jejich modernost se projevovala v novém uchopení umění i oživení klasických hodnot. Mnozí hledali vlastní cestu a individuální přístup bez cizích vzorů, společným jim bylo však odmítání konzervativních projevů, v nichž viděli vyprázdňená obsahová klišé. Tuto různorodou skupinu, časově zasazenou do let 1918–1924, tvořili přívrženci aktuálních podnětů, rezonujících s vývojem hlavního proudu evropské moderny. Společně usílili o „moderní výtvarný výraz“ však není uniformní. Protagonisté této skupiny směřují ke konstruktivní, obsažné malbě a přitom vytvářejí svébytný rukopis, charakteristický i pro jejich pozdější tvorbu. Patrné je to zvláště u vystavených obrazů Josefa Čapka. Zejména jeho Poutník (1921–1922), vynikající již svébytným Čapkovým rukopisem, bývá interpretován jako svého druhu autostylizace, promítnutí autorových snů a jeho cestovatelské touhy. Později tolik typický Čapkův sociální akcent je patrný na jeho dalším obraze Žebračka. Překvapivě sem autoři zařadili i raný projev malířky Toyen – půvabnou, ale tradiční krajinomalbu Z Dalmácie. Krajinné prvky jsou patrné i na Muzikově Zátíši s krajinou i na Zrzavého obrazech Nalezení Mojžíše a Krajina s chalupou, jednoduchých malbách kontrastujících se spiritualitou jeho pozdní tvorby. Jako ikonické dílo tohoto segmentu ale autoři představili působivé Šimovo plátno *Lod'* v přístavu z roku 1922, evokující atmosféru dalek a cestování. Sytým pojetím malby zaujme Špálovo Velké koupání i obrazy Kremličkovy.

Druhá část výstavy, označená jako *Primitivismus a návrat k řádu*, zahrnuje dvacátá léta, kdy se projevuje obrat a příklon k jednoduchosti. Inspiraci hledají čeští modernisté i u neškolených malířů, jakým byl známý francouzský naivista, „malující celník“ Henri Rousseau. V této výstavní sekci jsou prezentovány obrazy Františka Muziky z uměleckého svazu Devětsilu i tradiční plátna Karla Holana, Miloslava Holého či klasičtějšího Antoní-

na Procházky. Návštěvníkův pohled přitahují i Kremličkovy akty nebo obraz Černošská dívka málo známé Hany Marešové z roku 1923. Působivou sociální výpovědí s utajeným příběhem v pozadí osloví i do stejného roku vzniku datovaný Rabasův obraz Třetí třídou z Kladna.

Třetí segment s názvem *Modernost a tradice* charakterizuje příklon k primitivismu i sentimentalitě, kombinovaný s vlivem mezinárodní avantgardy. Nádhernou atmosférou cirkusových scén vynikají obrázky Františka Tichého, mezi jehož zde prezentovanými díly nechybí ani proslulý Břichomlavec z roku 1934. Ještě do poloviny dvacátých let se hlásí dvě pozoruhodná, byť zdánlivě konzervativní plátna. Barevně temná Šumavská krajina Rudolfa Kremličky stejně jako Melancholie Josefa Hodka vyvolávají až depresivní náladu. Obohacením a organickým doplňkem obrazové části této sekce jsou i vhodně volený výběr z tvorby „*spřízněné duše*“, sochaře Otto Gutfreunda.

Čtvrtý oddíl nazvali autoři označením *Čistá výtvarnost*. Sem zařadili výtvarné umělce, názorově blízké prvorepublikovému sběrateli moderního malířství a zároveň uměleckému kritikovi Vincenci Kramářovi. Vystavené autory spojuje, jak uvádí katalog, „*malířskost a smyslová kvalita*“, navazující na fauvismus a kubismus. Výrazná barevnost a dynamičnost je patrná u obou prezentovaných děl Václava Špály: Krajina u Vlašimi a Údolí Vltavy u Chvatěrub. Jako příklad „*čisté výraznosti*“ je do výběru zařazen i Emil Filla, jehož obrazy vynikají barevnou hmotou obrazu s pastózními nánosy a expresivními deformujícími tvary. To platí o sérii jeho působivých zátiší (s vázou, mandolínou, rakem) z období 1928–1930. Explicitní linie malby jsou patrné i na Muzikových obrazech a do této volně uspořádané skupiny byl zařazen i známý Čapkův obraz Muž s pytlek z doby kolem 1930 a stejně tak velké plátno Josefa Šímy, zobrazující sedícího Šimova přítele, sochaře Bedřicha Štefana (1932).

Pro pátou sekci výstavy s názvem *Obraz jako vzpomínka* vybrali autoři díla z přelomu 20. a 30. let, tedy díla, u nichž se projevuje příklon k surrealismu a imaginární krajinomalbě. Malíři jako Zrzavý, Muzika či Šíma se na nich pokoušejí zachytit zážitky a dojmy i sny, které přetvářejí v novou realitu. Tzv. artificialismus, zdůrazňující prolínání poezie a malby, hledá inspiraci ponorem do vlastního nitra a v hlubině vzpomínek. Z toho vychází i český surrealismus a roku 1934 nově založena surrealistická skupina. Návštěvníka zaujme i Šimova Modrá krajina a Muzikovo Spáleníště. Zádumčivou náladou a zřetelným malířským rukopisem upoutají další Zrzavého obrázky, francouzská vzpomínka Ile de Sein (1931) a uhrančivé Haldy u Ostravy (1933) s červeně žhnoucí struskou. V tomto výběru nemůže chybět ani nejznámější dvojice českých předválečných surrealistů, malířka Toyen (vlastním jménem Marie Čermínová) se svým bezejmenným Obrazem (1932) a její životní a umělecký partner Jindřich Štyrský s díly Modrý obraz (1930) a Kořeny (1934), zachycující snové vidiny a čerpající inspiraci z hloubi vzpomínek.

Poslední, šestý segment plzeňské výstavy o meziválečné moderně pojmenovali autoři *Druhá exprese*. Jsou zde zařazena díla z konce třicátých let, kdy se rostoucí hrozba fašismu a tíživý pocit ohrožení promítly přímo i nepřímě do umělecké tvorby. Vystavené obrazy tak odrážejí metaforicky politizaci společnosti, pocitu nebezpečí a ohrožení a reagují na ně svébytným expresivním, dramatickým vyjádřením. Motiv smrti, destrukce a utrpení je zřetelný u Jana Baucha i Josefa Čapka. V dílech se objevují citace křesťanské ikonografie i antické mytologie. Rozpoznatelný je též ohlas depresivních obrazů norského malíře Edvarda Muncha. Dominantou této sekce je soubor velkých Fillových pláten, především Zuzana v lázni (zvaný též Dva starci a dívka) z roku 1935 a dva rozměrné dynamické výjevy z posledního roku první republiky: Theseus zápasící s býkem a Zápas býka se lvem. Pochmurnou náladou a výraznou expresivitou vyniká i Bauchův Ukřižovaný (1937) či Janouškův Abstraktní obzor (1936). Příznačné pro atmosféru předmnichovského

období jsou i výrazně smutné malby Josefa Čapka z let 1935–1937 (Ráno, Květinářka, Černá noc, Těžko).

Za pochvalnou zmínku stojí i výpravná a obsáhlá publikace, vydaná Západočeskou galerií u příležitosti této mimořádné výstavy se stejnojmenným názvem Meziválečná moderna ve sbírkách Západočeské galerie v Plzni (1918–1938) pod redakcí Aleny Pomajzlové (145 str., 450 Kč). Zsvěcenou úvodní studií Druhý život české moderny napsal ředitel ZČG Roman Musil (s. 8–13), jednotlivá období v základním souhrnu a umělecké charakteristice pak představila A. Pomajzlová, autorka výstavní koncepce i doprovodných textů. Precizně zpracovaný katalog uvádí všech 69 vystavených obrazů i šestnáct doprovodných sochařských artefaktů. Knihu doplňuje aktuální seznam použité literatury a pramenů, cizinci jistě ocení anglické shrnutí a orientaci usnadní bohatý jmenný rejstřík.

Výstava se tak stala mimořádnou kulturní událostí, přesahující svým dosahem a návštěvností regionální význam. K jejímu úspěchu nepochybně přispěl nejen reprezentativní soubor vysoké umělecké hodnoty, ale kromě samotné koncepce i vynikající zvládnutí výtvarného pojetí a designu expozice (Martin Bušek a Jan Dienstbier), stejně jako architektonické řešení výstavního prostoru (Lukáš Velíšek). Opět se ale nabízí otázka i povzdech, proč úžasné bohatství českého malířství (a to zdaleka nejen moderny) zůstává – na rozdíl od podobných regionálních galerií, třeba v Hradci Králové či Ostravě – dlouhodobě ukryto v depozitářích Západočeské galerie. Plzeň by si určitě zasloužila trvalou galerijní expozici, nejlépe v nové budově, o které se zatím jen bezvýsledně mluví.

Jan Kumpera

Mezinárodní odborná konference – Militarismus a branné prvky v socialistickém vyučování v době studené války

Ve dnech 16.–17. června 2016 pořádala katedra historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni a její Středisko orální historie SOHI ve spolupráci s odbornou asociací Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe studentskou vědeckou konferencí na téma *Militarismus a branné prvky v socialistickém vyučování v době studené války*. Konference představila výsledky více než ročního výzkumu studentů i akademických pracovníků katedry a střediska SOHI, ale též výzkum kolegů z univerzity ve Vratislavi a univerzity ve Varšavě. Díky účasti výboru asociace Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe se studentským výstupům dostalo velmi erudovaného auditoria, z českého i polského akademického prostředí, nejen z řad vyučujících z českých i polských univerzit včetně Karlovy v Praze a Masarykovy v Brně, ale i z řad odborníků Akademie věd České republiky. Jednání probíhalo na půdě Fakulty pedagogické ZČU, ve Veleslavínově ulici v Plzni. Dvoudenní program zahájil a rovněž zaštilil děkan pedagogické fakulty RNDr. Miroslav Randa, Ph.D.

K nejzajímavějším vystoupením bezesporu patřily příspěvky prvního dne. PhDr. Karel Řeháček z KHI přednesl příspěvek na téma *Válečný tělocvik a vojenská příprava mládeže v letech 1914–1918*, jež celý výzkum začlenilo do širšího kontextu dějin vyučování dvacátého století v regionu. Pro studenty zde byla velmi inspirativní špičková erudice v práci s archivními prameny, kterou rovněž dr. Řeháček jako pracovník Státního oblastního archivu v Plzni studentům dlouhodobě a trpělivě předává. Příspěvek dr. Lucyny Biały z vratslavské univerzity nazvaný *Przysposobienie wojskowe podczas zabawy – na przykładzie działalności „Klubu Pancernych”* představil dobové způsoby využívání televizního média v rámci ideové a branné přípravy ve vyučování a výchově mládeže v Polsku. Vzbudil živou diskusi zejména mezi starší, pamětnickou částí auditoria. Dr. Anna Jabłońska z téže univerzity navázala na téma příspěvkem *Polskie podręczniki szkolne z zakresu przysposobienia obronnego w latach 1982–1989*. Na závěr bohaté diskuse účastníci konstatovali, že problémy spojené se zařazováním sledovaného tématu do dobových učebnic byly v obou zemích velmi podobné, takřka totožné. Téma dále rozvíjela po přestávce didaktička katedry historie PaedDr. Helena Východská ve svém příspěvku *Třídni boj v socialistických učebnicích dějepisu*. I ona se dočkala značného zájmu v diskusi a kompa-

race učebnic českých a polských. Ze studentských příspěvků zde zdůrazníme zejména vystoupení čerstvých absolventek magisterského studia učitelství dějepisu na FPE ZČU Mgr. Kateřiny Šabatové a Mgr. Aleny Navrátilové. Prvně jmenovaná se zabývala rovněž tématikou učebnic – *Militaristické prvky v textech českých učebnic matematiky*, Mgr. Navrátilová pak branností coby vyučovacím předmětem *Výuka branné výchovy v ČSSR*. Auditorium ocenilo u těchto dvou příspěvků zejména rozsáhlost a pečlivost výzkumu, který zpracování tématu předcházela. Značné pozornosti v rámci diskuse se dostalo i příspěvku *Brannost podle paragrafů* PhDr. Miroslava Breitfeldera, Ph.D. z katedry historie FPE ZČU. Také on zasadil problematiku do kontextu širšího didaktického i odborného výzkumu katedry. Závěry konferenčního jednání a vybrané příspěvky budou publikovány a zprostředkují tak výstupy bádání další odborné veřejnosti.

Za zmínku stojí doplňkový program konference, zejména páteční exkurze do tzv. Atommuzea v Míšově. Muzeum bylo slavnostně otevřeno 17. srpna 2013 a nachází se v někdejší vojenském prostoru Brdy. O jeho vznik několik let usilovala a nyní je provozuje skupina dobrovolných nadšenců sdružených v Nadaci Železná opona. V době studené války zde byly skladovány sovětské jaderné hlavice, které měly být připraveny k odpalu z nedaleké sovětské raketové základny v Rokycanech. Účastníci konference s provozovateli řešili zajímavé invence v oblasti didaktického potenciálu expozice a otázky vzájemné spolupráce.

Konference byla součástí širšího výzkumného programu katedry historie FPE ZČU, který se snaží přispět k problematice dějin vyučování a vývoje vyučovacích médií ve dvacátém století. Kromě práce s archivními materiály badatelé katedry využívají možnosti svého Střediska orální historie a aplikují metody práce s pamětníky. Ty jsou zejména pro mladší období zmíněného badatelského zájmu velmi efektivní.

Naděžda Morávková

Anotace – Jan Pohl, Radnice. Kronika, Rokycany 1905 (reprint 2016)

Radnickým patriotům, laickým obdivovatelům dějin i poučeným odborníkům se dostává do rukou další publikační počín, který popularizuje bohatou historii města Radnic. V roce 2014 takto dvojice editorů Vilém Karlíček a René Keller zpřístupnila zájemcům Hylákovo vyličení tzv. radnické aféry z období Velké války,¹⁾ nyní se jedná o Pohlovu kroniku Radnic vydanou v roce 1905. V obou případech jde o záměr navýsost ušlechtilý a na první pohled možná i jednoduše proveditelný: obě publikace již byly v minulosti vydány, takže jejich reprint by měl být poměrně snadným úkolem.

Zasvěceným je však jasné, že tomu tak není. Mýtský rodák a advokát JUDr. Jan Pohl (1891–1914) byl zapáleným muzikologem, historikem a kronikářem a ve svých pracích čerpal z dostupné literatury a pramenů. Jelikož však od jejich vydání uplynulo již více než celé století, nebylo možné nabídnout dnešnímu čtenáři pouhý reprint Pohlovy kroniky Radnic. Byť byla zachována její struktura a došlo k převzetí autentického textu, musely být zrevidovány a zpřehledněny v mnoha případech dnes již málo srozumitelné odkazy na použité prameny a literaturu, což se podařilo díky úsilí Mgr. Petra Koláře ze Státního oblastního archivu v Plzni. Také získání základních biografických údajů a fotografií J. Pohla nebylo úplně jednoduché a v tomto editorům pomohla především ochota a vstřícnost ze strany zaměstnanců Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze.

Díky snaze mnohých tak vznikla hodnotná publikace zaměřená na regionální dějiny Radnicka. Město, které její vydání podpořilo, jde nesporně správným směrem: podněcením zájmu o jeho historii totiž mezi obyvatelstvem zasel semínka něčeho ještě důležitějšího, totiž zájmu o jeho přítomnost a budoucnost. Že se jedná o pozitivní počín, nemůže být pochyb. Přejme proto Radnickým, aby našli ve své minulosti poučení a inspiraci pro další rozvoj jejich města.

Karel Řeháček

---

1) Josef HYLÁK, *Radnická aféra*, Radnice 2014. Širší historické souvislosti radnické aféry viz Karel ŘEHÁČEK, *Radnická aféra, její příčiny, průběh a důsledky*, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech 24, 2012, s. 34–46.

Seznam autorů

Mgr. Radka Behenská – Státní okresní archiv Praha-východ
behenskaradka@gmail.com

Doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D. – katedra historie FPE ZČU v Plzni
jankilian@email.cz

Prof. PhDr. Kónya, Ph.D. – Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
konya@unipo.sk

Prof. PhDr. Jan Kumpera, CSc. – katedra historie FPE ZČU v Plzni
jkumpera@seznam.cz

Paeddr. Naděžda Morávková, Ph.D. – katedra historie FPE ZČU v Plzni
moravkov@khi.zcu.cz

PhDr. Eva Němečková, Ph.D. – Státní okresní archiv Plzeň-sever
nemeckova@soaplzen.cz

PhDr. Karel Řeháček – Státní oblastní archiv v Plzni
rehacek@soaplzen.cz

PhDr. Jan Saheb, Ph.D. – Muzeum Těšínska a Filozofická fakulta Ostravské univerzity
jan.saheb@centrum.cz

Josef Vacek – student Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze
jose.vacek@gmail.com

PaedDr. Ladislav Voldřich – Krajské centrum vzdělávání a Jazyková škola
voldrich@kcvjs.cz

Pokyny pro autory

Redakce časopisu *Bohemiae Occidentalis Historica* přijímá výhradně původní práce z oboru historie, případně příbuzných disciplín, a to v českém a slovenském jazyce, stejně jako ve dvou světových jazycích, v angličtině a němčině. Příspěvky mohou pocházet od jednoho i více autorů, za předpokladu, že dosud nebyly v identické či téměř identické podobě publikovány již jinde. Výjimkou mohou za určitých předpokladů a v závislosti na rozhodnutí redakce být jen jazykové variace již publikovaných statí. Každý příspěvek bude anonymně předložen jednomu recenzentovi z jiného pracoviště, než je autor, přičemž recenzent vyplní redakci vyhotovený formulář a příspěvek doporučí k otištění, doporučí k otištění po úpravách, nedoporučí.

1) Doručení příspěvků

Nabízené příspěvky mohou autoři zasílat na CD poštou na adresu: Katedra historie FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 301 00 nebo mailem na kilian@khi.zcu.cz.

2) Rozsah příspěvků

Minimální rozsah příspěvků není stanoven, jeho délka však bude rozhodující při zařazení buď mezi studie nebo mezi drobnosti. Maximální rozsah studií by neměl překročit 35 normostran – vytvořených ve Wordu písmem Times New Roman o velikosti 14 a s řádkováním 1,5. Tučně zvýrazněny či jinou velikostí odlišeny nechť jsou jen nadpisy.

3) Požadované součásti příspěvků

Každý příspěvek by měl kromě jména autora, adresy jeho pracoviště a kontaktu na něj obsahovat také stručný abstrakt o dvou až třech větách (ideálně v angličtině; není podmínkou), seznam klíčových slov (min. 4, max. 10) a shrnutí/resumé v anglickém jazyce nebo v jazyce příspěvku (1–2 normostrany).

4) Další součásti příspěvků

Případné obrazové ilustrace zasílejte výhradně ve formátu JPG, a to stejným způsobem jako příspěvky samotné (CD, mail – viz výše). Maximální počet přijímaných snímků k jednomu článku je 8 a podmínkou je, že autor je současně vlastníkem práv k jejich otištění. Snímky musejí mít odpovídající tiskovou kvalitu (alespoň 300 dpi) a být dostatečně popsány (název vyobrazení, zdroj, autor snímku, rok jeho pořízení). Tabulky a grafy vytvářejte výhradně v programech WORD a EXCEL.

5) Poznámkový aparát

Poznámkový aparát vytvářejte výlučně jako poznámky pod čarou, ve velikosti (Times New Roman) 10. Studie bez odpovídajících odkazů na prameny a literaturu přijímány nejsou.

6) Formální úpravy textu

Text ani poznámky pod čarou nijak neformátujte (!) a v žádném případě nikde neměňte fonty písma. První odstavec za nadpisem (-y) neodsazujte, ostatní ano. U citací zdrojů odlište citovaný text kurzívou a uvozovkami na počátku i na konci, uvozovky použijte případně i u dalších výrazů, které si to v jazykovém kontextu zaslouhují. Důsledně odlišujte spojovníky a pomlčky, z nichž první jsou kratší (-), bez mezer a užívají se ke spojení slov, zatímco druhé jsou delší (–) a užívají se zvláště u letopočtů.

7) Citace

a) Monografie dle vzoru: Tomáš PARMA, *František kardinál Ditrichštejn a jeho vztahy k římské kúrii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 55. V případě, že má titul i podtitul, bude i tento kurzívou. U opakované citace: T. PARMA, *František kardinál Ditrichštejn*, s. 77. Název titulu by měl být zkrácen po první smysluplné podstatné jméno. V případě, že se jedná o monografii sestavenou redaktorem (redaktory), je nutno za jméno (-a) před citací titulu uvést: (red.)

b) Kolektivní monografie dle vzorů: Josef PETRÁŇ a kol. (jsou-li autoři více než čtyři) nebo Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (jsou-li autoři dva nebo tři).

c) Článek v periodiku dle vzoru: Martin BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka. Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, Folia Historica Bohemica 29, č. 1, 2014, s. 31–62. U opakované citace: M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 43. Opakuje-li se v textu, resp. v poznámkách pod čarou, titul periodika, je záhodno jej zkrátit a při prvním výskytu na zkratku upozornit: Folia Historica Bohemica (dále jen FHB).

d) Článek ve sborníku nebo kapitola v knize dle vzoru: Tomáš JIRÁNEK, *Svědectví českých důstojníků o poměrech v armádě habsburské monarchie z 2. poloviny 19. století*, in: Vítězslav Prchal a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice, 2011, s. 117–132. Při opakované citaci: T. JIRÁNEK, *Svědectví*, s. 118.

e) Edice pramenů dle vzoru: Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996, s. 100. Při opakované citaci: J. MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 122.

f) Nепublikované prameny je nutno určit v této posloupnosti: Název archivu, název fondu, (inventární číslo), (signatura), (karton/číslo knihy), fol./pag./s. – (datace zdroje, případně další bližší určení, např. v případě korespondence místo sepsání, adresát a příjemce). Lze použít běžné zkratky, v případě prvního výskytu je nutno je rozepsat, např. : Archiv hl. m. Prahy (dále jen AHMP). U nezpracovaných archivních položek bude uvedeno: Název archivu, název fondu, nezpracováno. V případě, že se jedná o rukopis: 1. Místo uložení, signatura – (autor), název (zvláště u starých rukopisů); nebo 2. Autor, název, místo uložení (zvláště u novodobých rukopisů a nepublikovaných strojopisů).

g) Opakování stejných zdrojů v následných odkazech v poznámkách pod čarou: v případě autora následuje „Týž“, v případě dokumentu „T(t)amtéž“.

